

Atomová spektrometrie - optika

Vítězslav Otruba

Optika

```
graph TD; A[Optika] --- B[Geometrická optika  
Pracuje s čistě geometrickými představami  
Zanedbává vlnovou a kvantovou povahu světla]; A --- C[Vlnová optika  
Elektromagnetická teorie světla  
Světlo se šíří pomocí elektromagnetických vln]; A --- D[Kvantová optika  
Uvažuje kvantovou povahu záření  
Světlo je vyzařováno po kvantech (fotonech)];
```

Geometrická optika
Pracuje s čistě geometrickými představami
Zanedbává vlnovou a kvantovou povahu světla

Vlnová optika
Elektromagnetická teorie světla
Světlo se šíří pomocí elektromagnetických vln

Kvantová optika
Uvažuje kvantovou povahu záření
Světlo je vyzařováno po kvantech (fotonech)

Geometrická optika

Základní předpoklady geometrické optiky

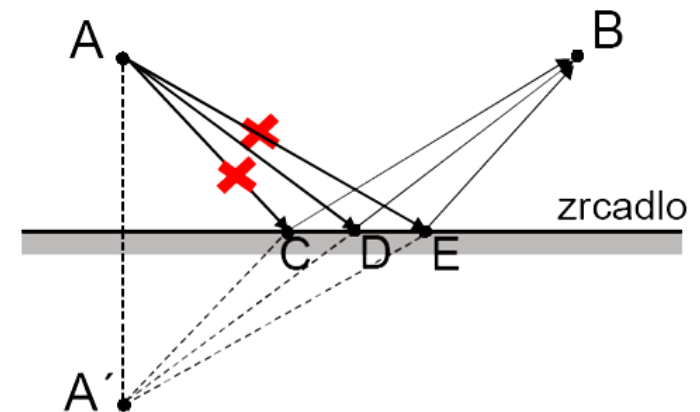
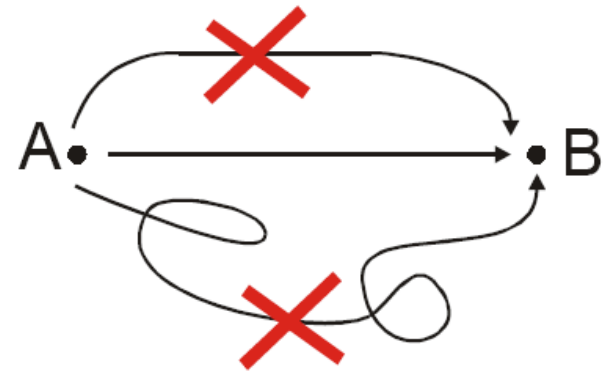
- V homogenním izotropním prostředí se světlo šíří přímočaře
- Světlo se šíří nezávisle na tom, zda prostorem prochází i jiné světlo (jedním bodem může procházet nekonečně mnoho paprsků aniž by se ovlivňovaly)
- Na rozhraní dvou prostředí se světlo odráží pod tímž úhlem, pod kterým dopadá
- Při průchodu do jiného prostředí se světelné paprsky lámou podle Snellova zákona lomu ($n = \sin\alpha / \sin\beta$)
- Chod paprsků je záměnný a každý paprsek může svou cestu proběhnout i opačně

Definice světelného paprsku

- Nejjednodušší představa – světlo se šíří ze zdroje podél přímek (paprsky) Fermatův princip (1679): v opticky stejnorodém prostředí se světlo šíří přímočaře, tj. mezi dvěma danými body po nejkratší dráze (v nehomogenním prostředí se šíří od bodu k bodu s různým indexem lomu).
- Paprsek světla: je dráha, podél níž je v daném optickém systému přenášena světelná energie od jednoho bodu k druhému.

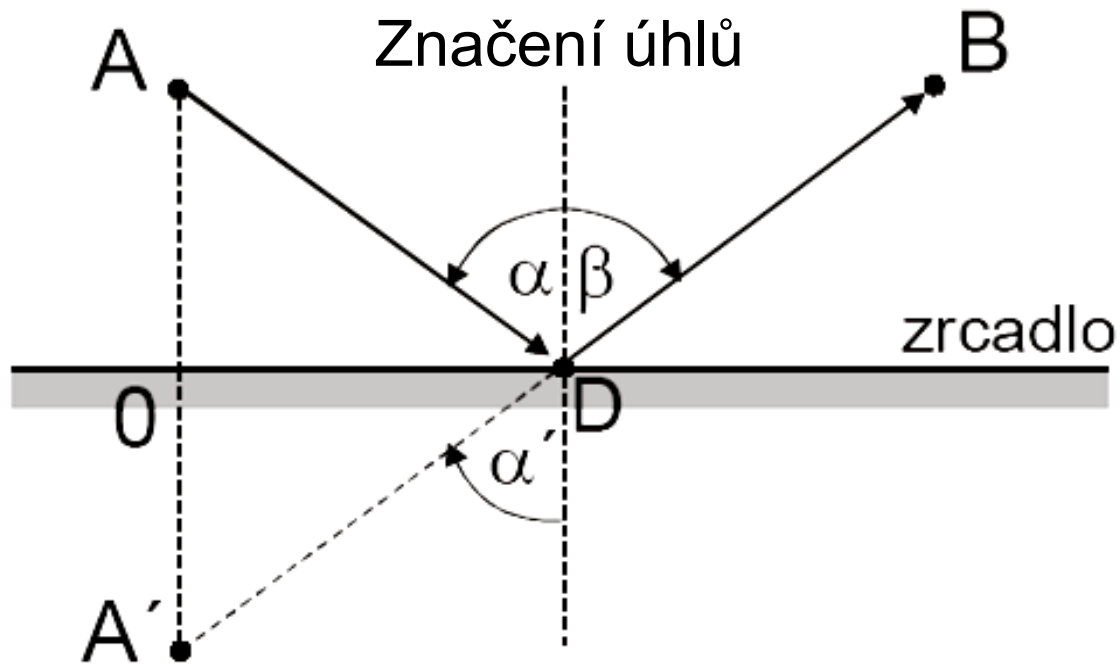
Zákon odrazu

- Podle Fermatova principu se světlo šíří po nejkratší dráze
- Užitím tohoto předpokladu porovnáme 3 možné dráhy paprsku odrážející se od zrcadlové plochy
- Porovnáním trojúhelníků je nejkratší cesta mezi body A a B při jednom odrazu od zrcadlové plochy přes bod D, který je uprostřed bodů A a B.

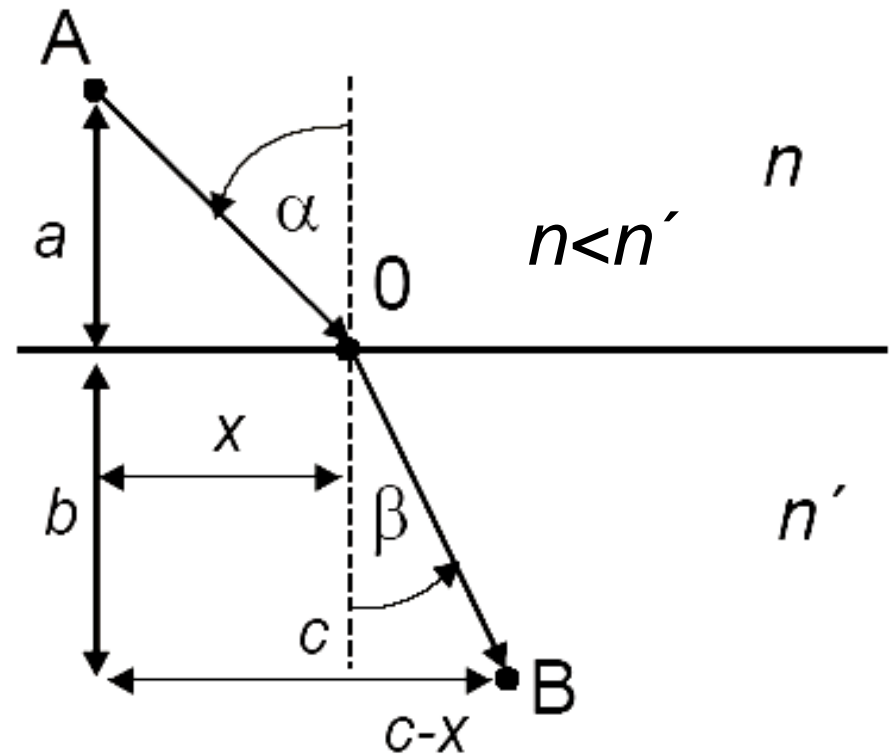
Zákon odrazu

- Je-li světlo odráženo od povrchu, rovná se úhel odrazu úhlu dopadu, $\alpha = \beta$

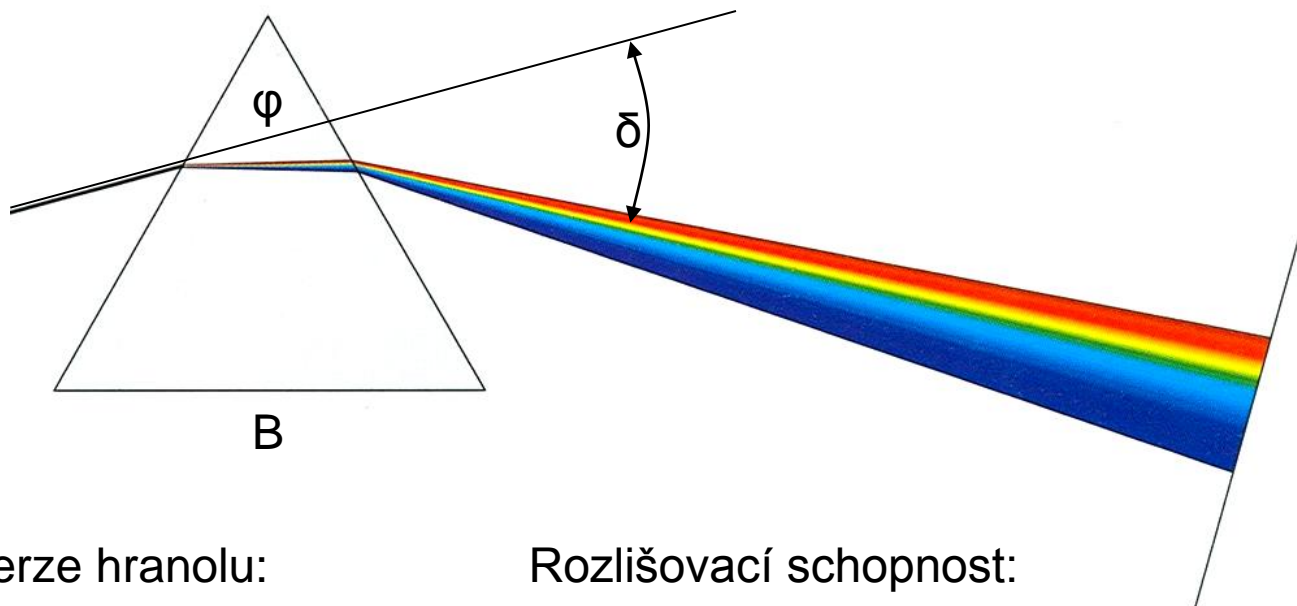
Zákon lomu světla (Snellův zákon)

- Dvě prostředí s různými indexy lomu n a n' , oddělená rozhraním (světlo se v prostředích šíří různou rychlostí $v=c/n$ a $v'=c/n'$). Z Fermantova principu je možné odvodit, že $\sin\alpha/v = \sin\beta/v'$ a Snellův zákon **$n\sin\alpha = n'\sin\beta$**

Rozklad světla hranolem

Disperze hranolu:

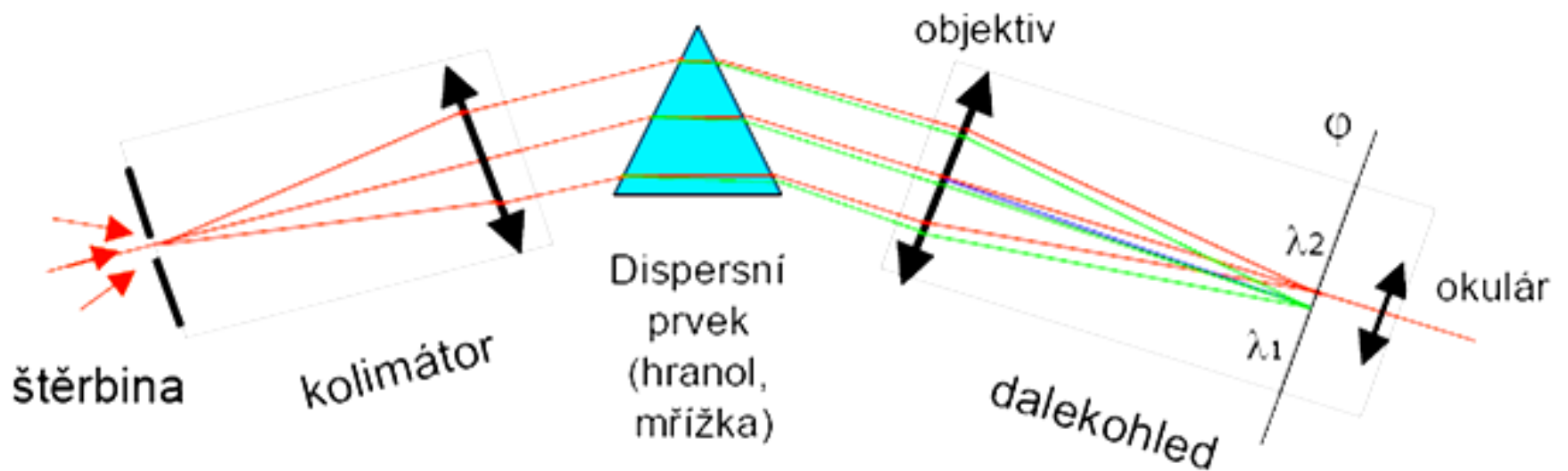
$$\frac{\Delta\delta}{\Delta\lambda} = \frac{2 \sin \frac{\varphi}{2}}{\sqrt{1 - n^2 \sin^2 \frac{\varphi}{2}}} \frac{\Delta n}{\Delta\lambda}$$

Rozlišovací schopnost:

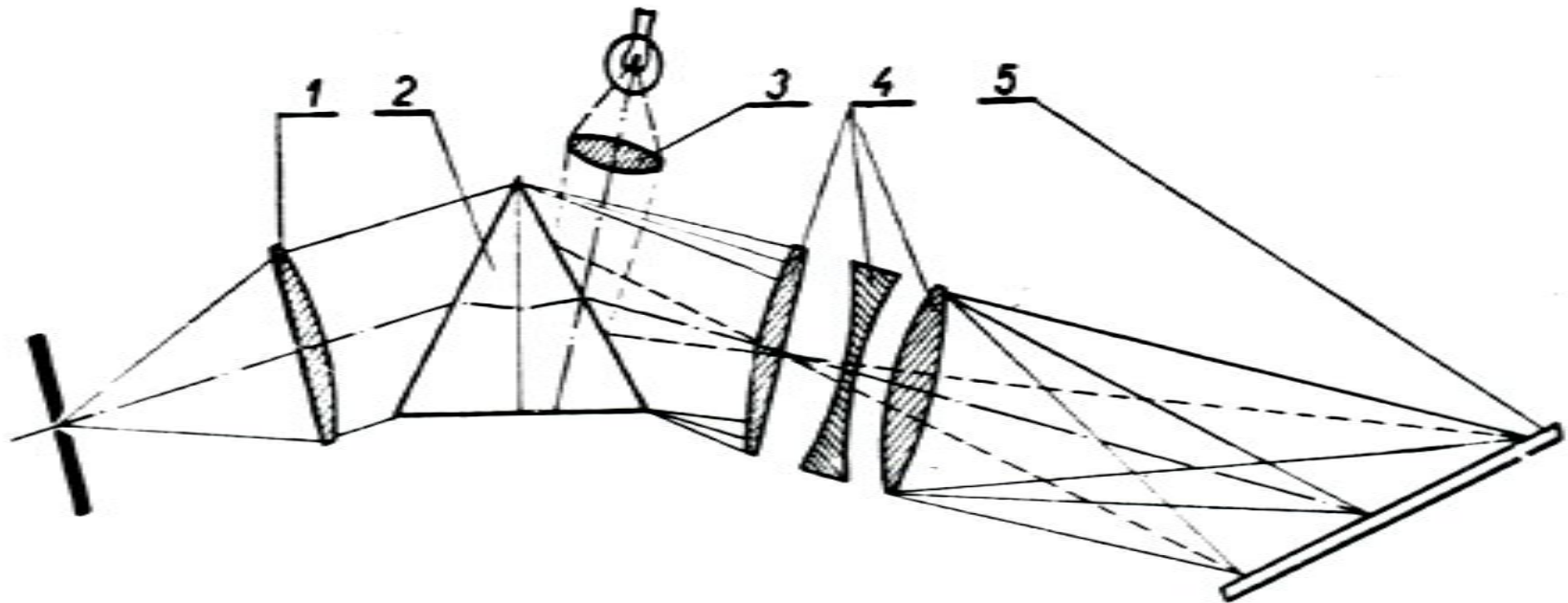
$$R = B \frac{\Delta n}{\Delta\lambda}$$

Př.: $R = 4200$
Pro flintové sklo,
 $B = 100\text{mm}$
 $\lambda = 400\text{ nm}$
 $\varphi = 60^\circ$

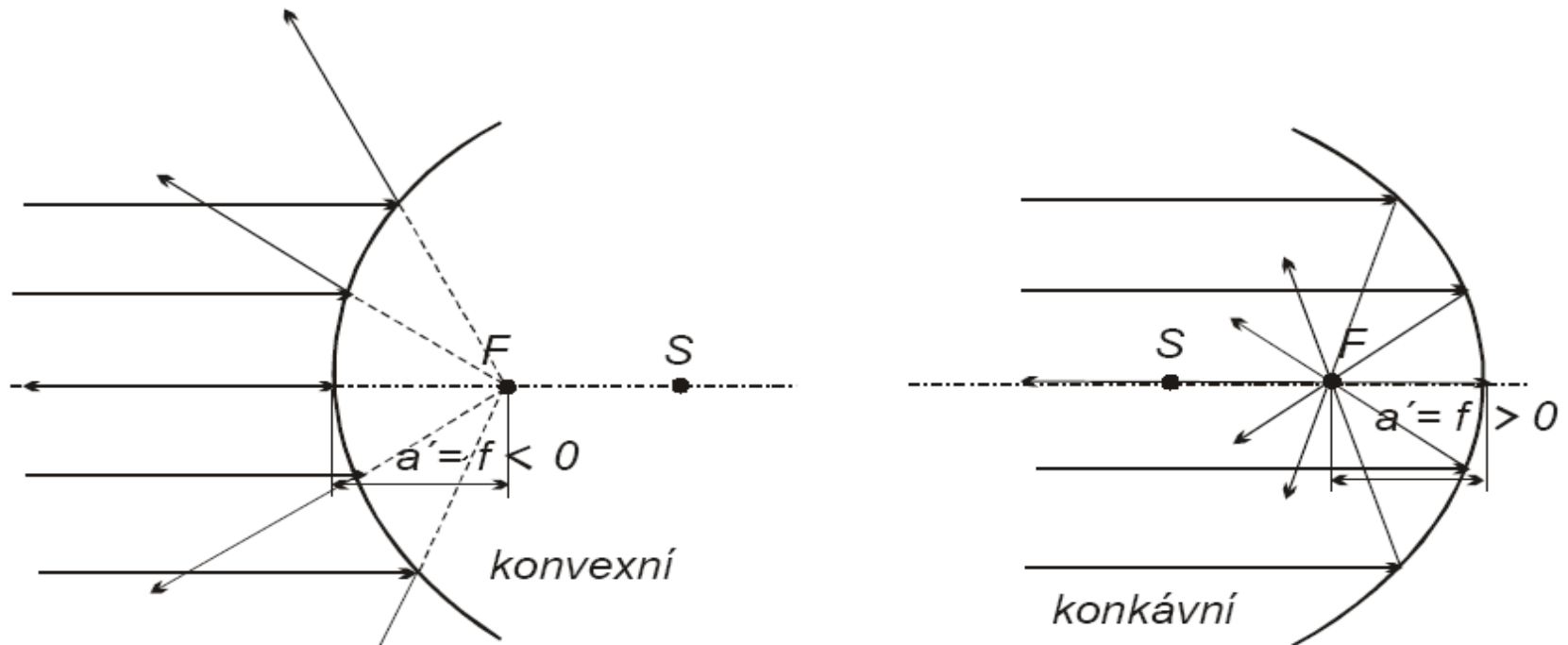
Hranolový spektroskop

Spektrograf Q 24 (Carl Zeiss Jena)

Odraz na kulové ploše

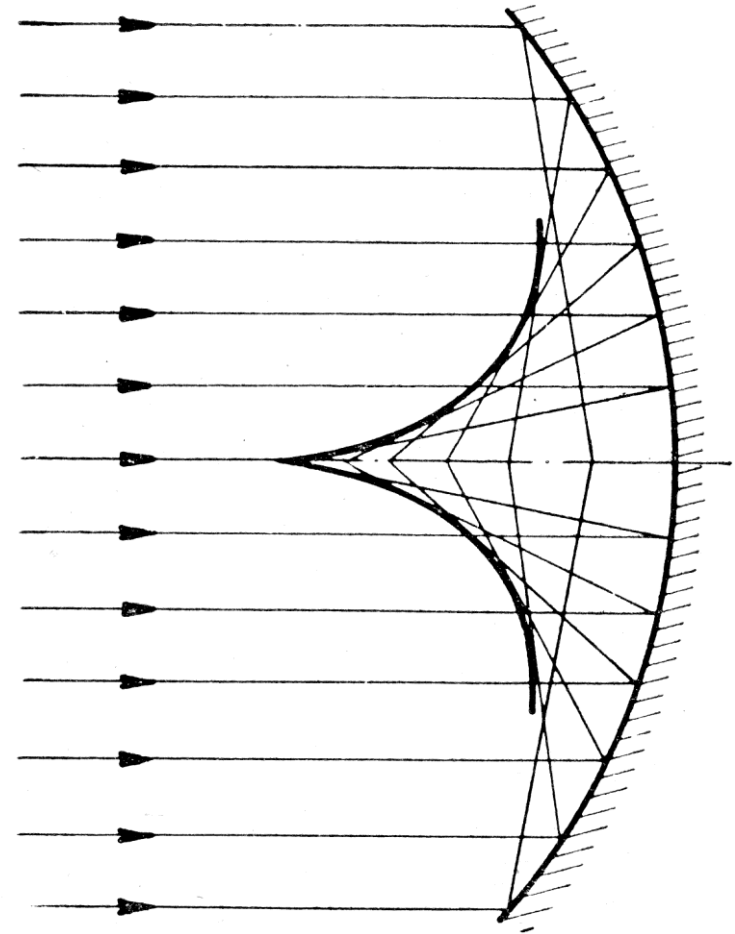

$$f = -\frac{R}{2}$$

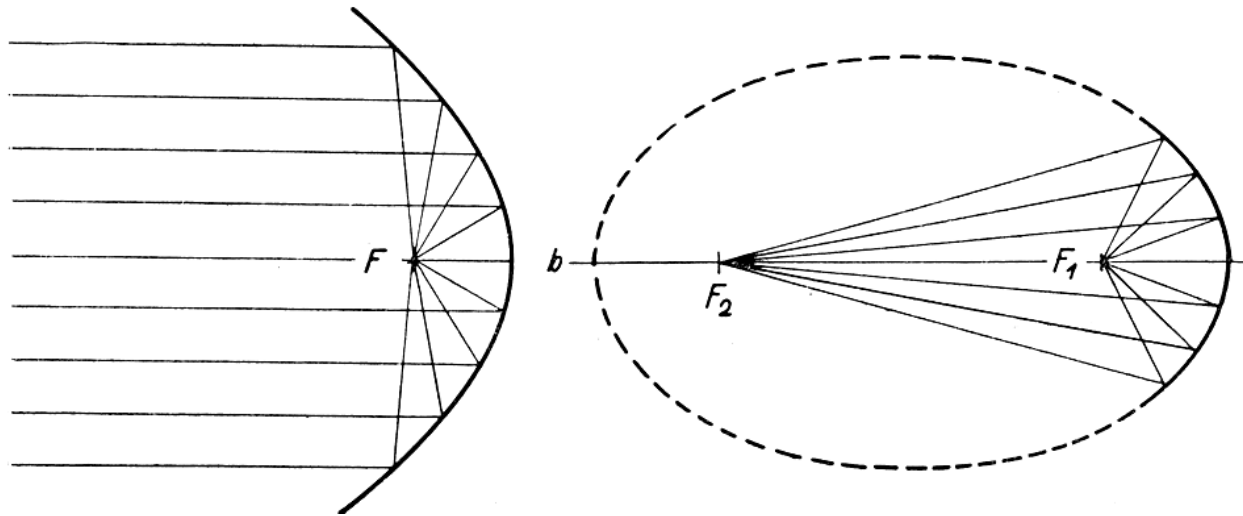
$$\frac{1}{a} + \frac{1}{a'} = \frac{1}{f}$$

Sférická (otvorová) vada zrcadla

- Paprsky, procházející v blízkosti optické osy, jsou odráženy do ohniska, paprsky vzdálenější od osy jsou odráženy mimo ohnisko. Jejich obalová plocha se nazývá kaustika.

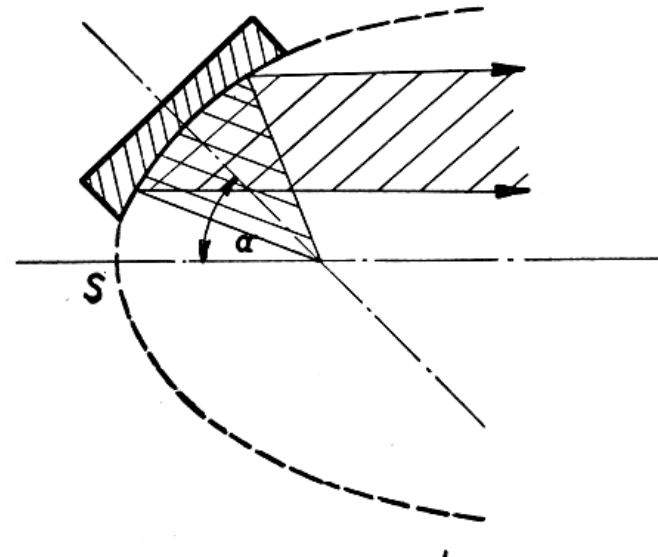
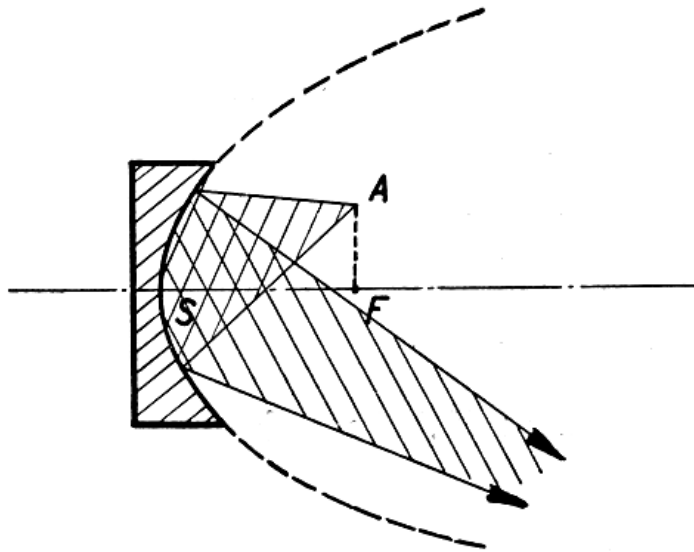

Bodové zobrazení zrcadly

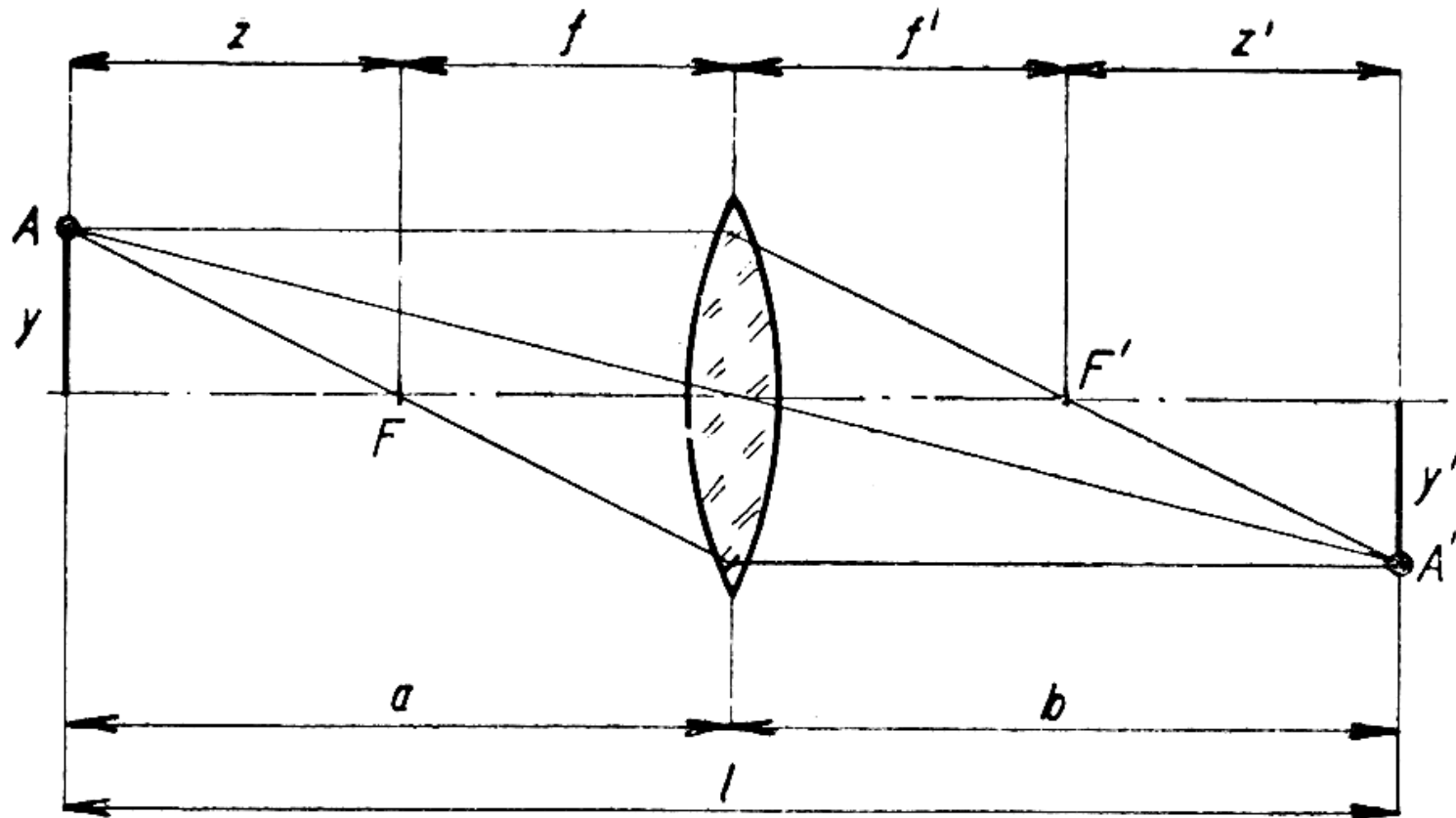
- Zobrazení bodu v nekonečnu parabolickým zrcadlem do ohniska
- Zobrazení bodu v jednom ohnisku eliptické rotační plochy do druhého ohniska

Excentrické (off axis) zrcadlo

- Je-li světelný zdroj umístěn mimo optickou osu, nejsou ozařené paprsky rovnoběžné
- Je-li světelný zdroj umístěn v ohnisku a pro odraz je použita část zrcadla ležící mimo jeho vrchol jsou odražené paprsky rovnoběžné

Zobrazení tenkou spojnou čočkou

$$\frac{1}{a} + \frac{1}{b} = \frac{1}{f}$$

$$m = \frac{y'}{y} = \frac{b}{a}$$

$$z \cdot z' = f^2$$

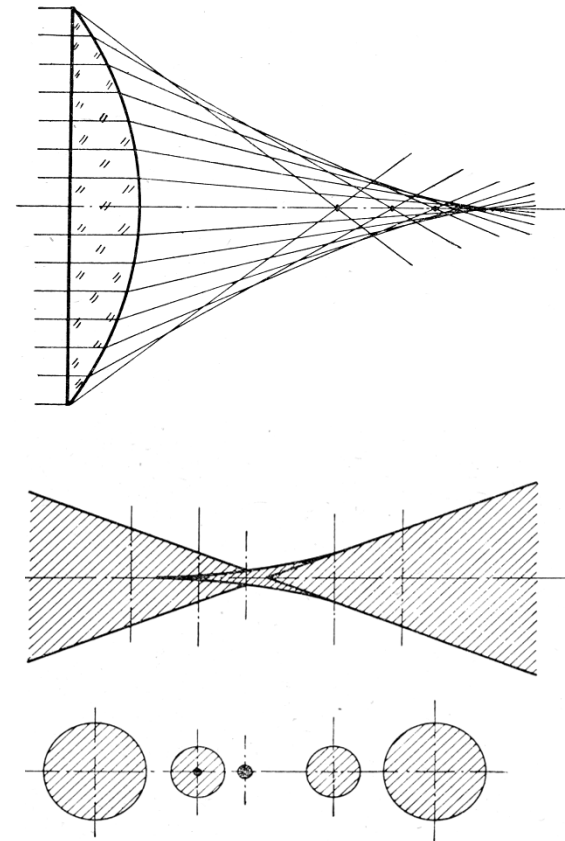

Optické vady

- **Monochromatické** – vyskytují se i při průchodu jednobarevného světla: otvorová vada, astigmatismus, koma, zklenutí, zkreslení
- **Barevné vady (chromatické)** jsou způsobeny různým indexem lomu pro různé barvy světla: barevná vada zvětšení a barevná vada polohy

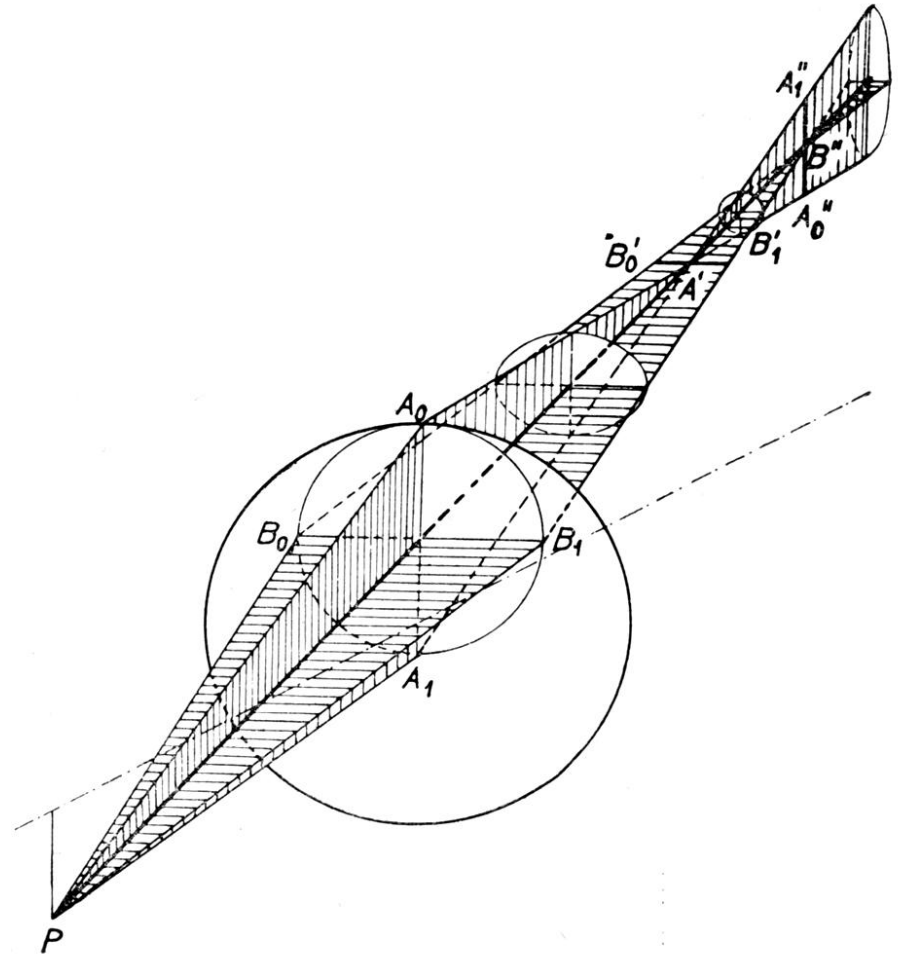
Otvorová vada (sférická, kulová)

- Pro okrajové části čočky leží ohnisko blíže k čočce než pro paprsky blíže k optické ose. U rozptylky je průběh kulové vady opačný. Korekce je možná např. nekulovou plochou čočky nebo vhodnou kombinací spojky a rozptylky.
- Na vedlejším schématu je přehled rozložení světla ve skutečném paprskovém kuželu u systému s otvorovou vadou.

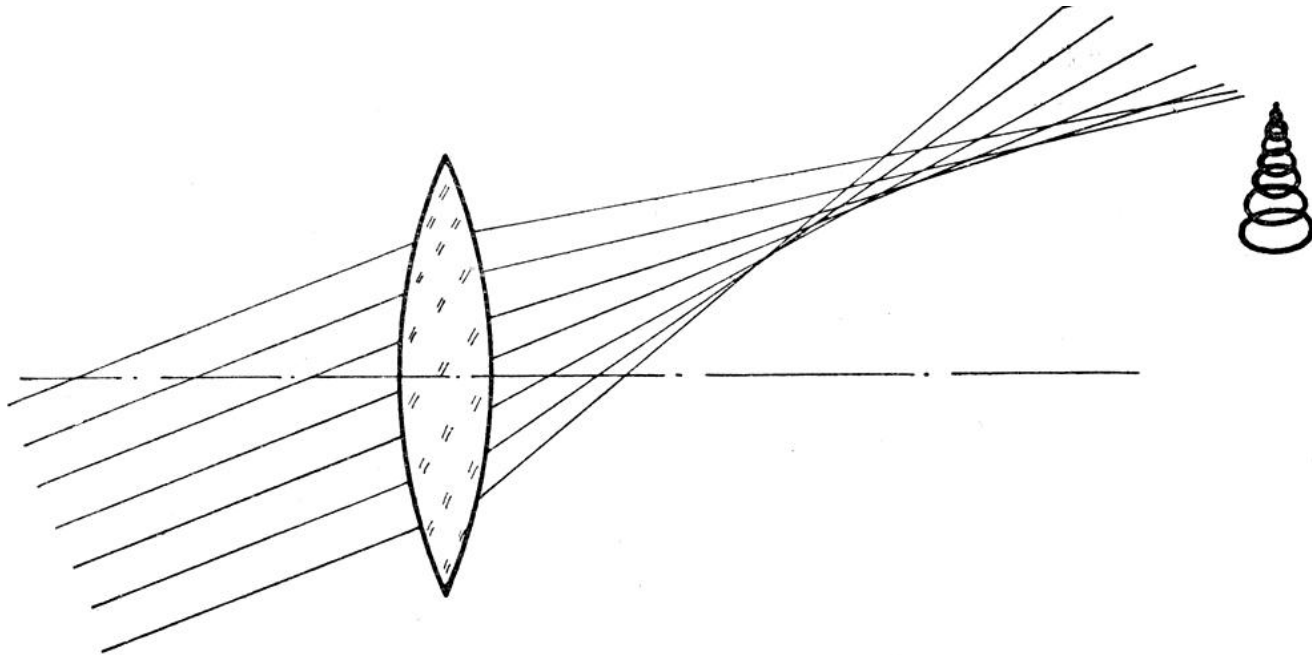
Astigmatismus

- Paprsky v meridiálním řezu (A_0A_1) se protínají v bodě A' , paprsky v sagitálním řezu (B_0B_1) se protínají v jiném bodě B'' . Paprsky druhého řezu vytvářejí v těchto bodech obraz bodu P ve tvaru úsečky ($B_0'B_1'$), příp. (A_0A_1). Mezi oběma těmito body leží rovina optimálního zaostření (B_1').

Koma

- Jméno koma odpovídá zobrazení bodu jako kruhové plošky se zužujícím se zakončením (jako obraz komety)

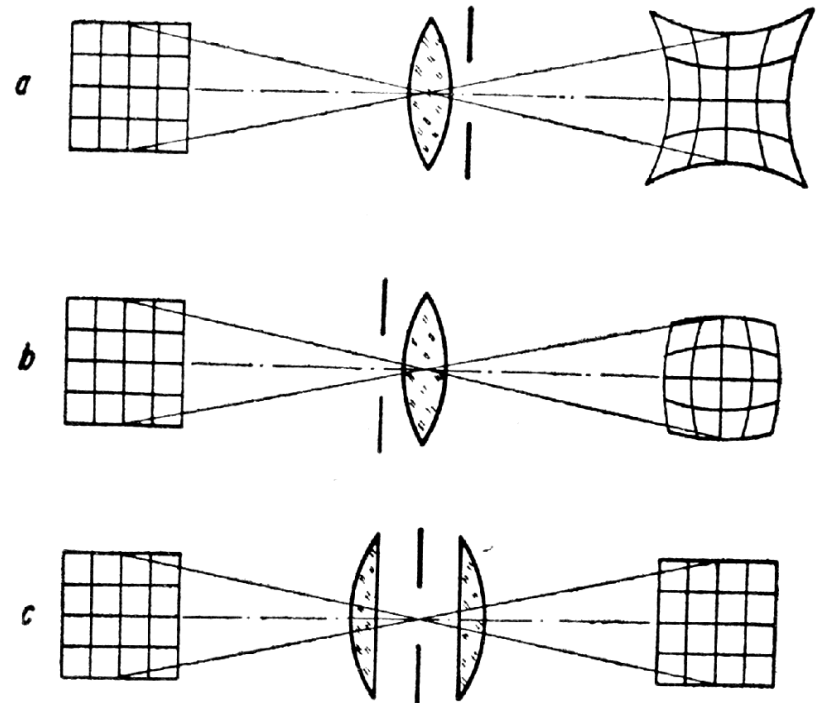
Zkreslení

- Změna zvětšení k okrajům obrazu má za následek i změnu tvaru zobrazovaných předmětů.

a) zvětšení roste k okrajům – poduškovité zkreslení

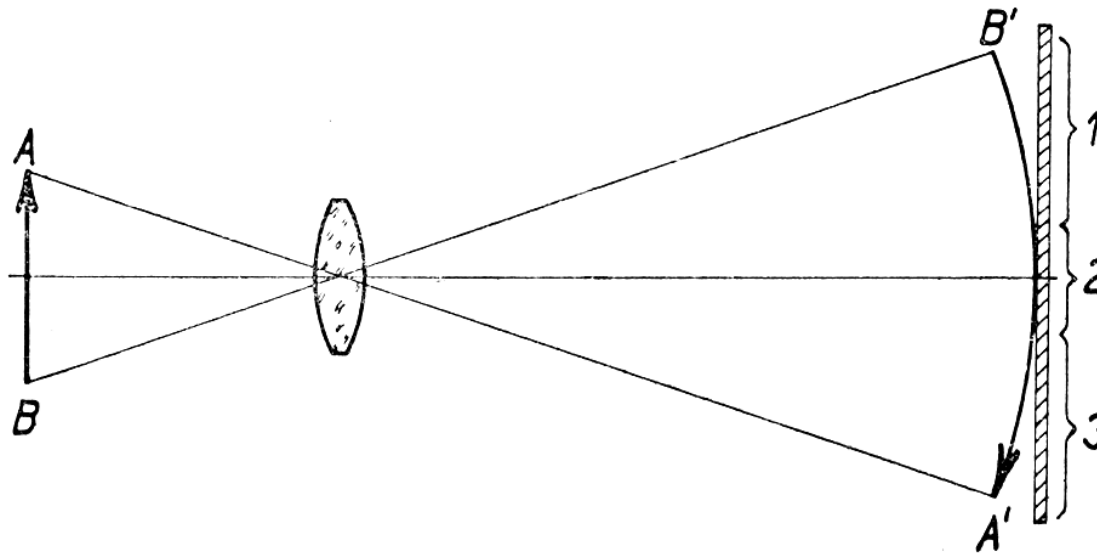
b) zvětšení klesá k okrajům obrazu – poduškovité zkreslení

c) objektiv bez zkreslení

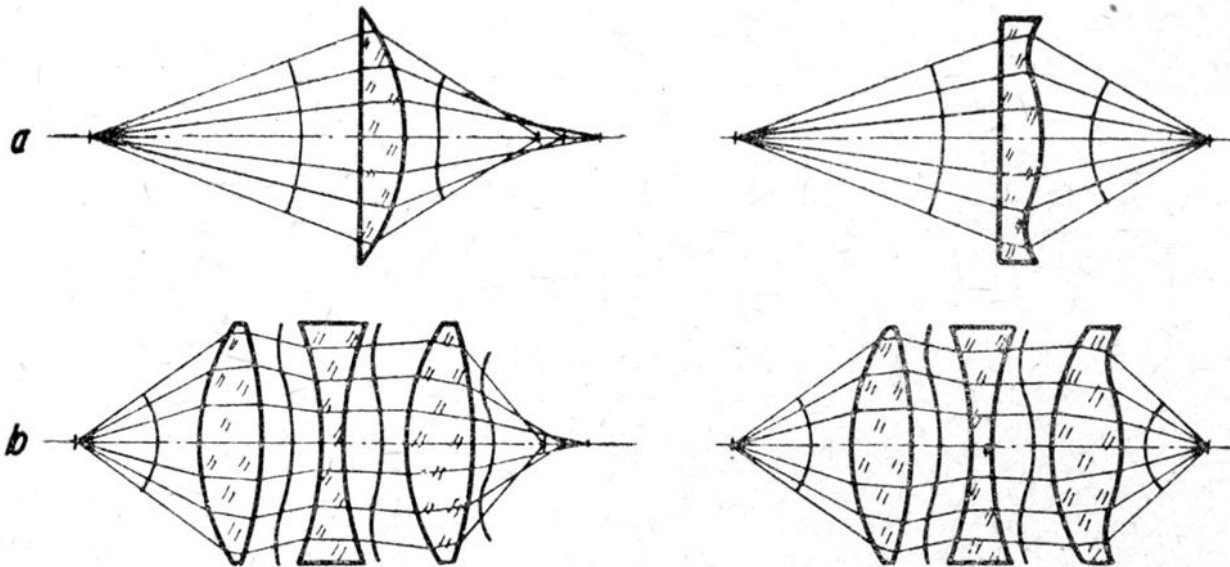
Zklenutí pole

- Předmět AB je zobrazen na zakřivené ploše A'B'.
- Ostrý obraz je rozložen na rotační ploše a nelze jej zobrazit ostře na rovině. Při přeostržení je možné dosáhnout ostrosti buď ve středu obrazu nebo na okrajích.

Asférické systémy

- a – obyčejná čočka deformuje vlnoplochu, deformaci lze odstranit asférickým členem
- b – obdobná situace je u objektivu, kde vlnoplocha je deformována složitěji

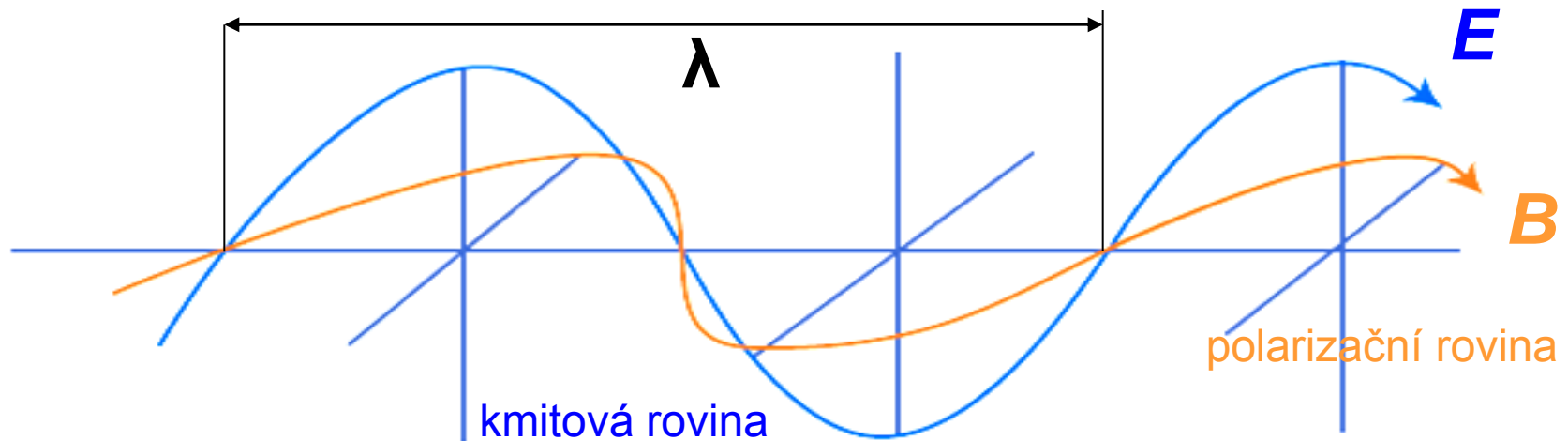

Vlnová optika

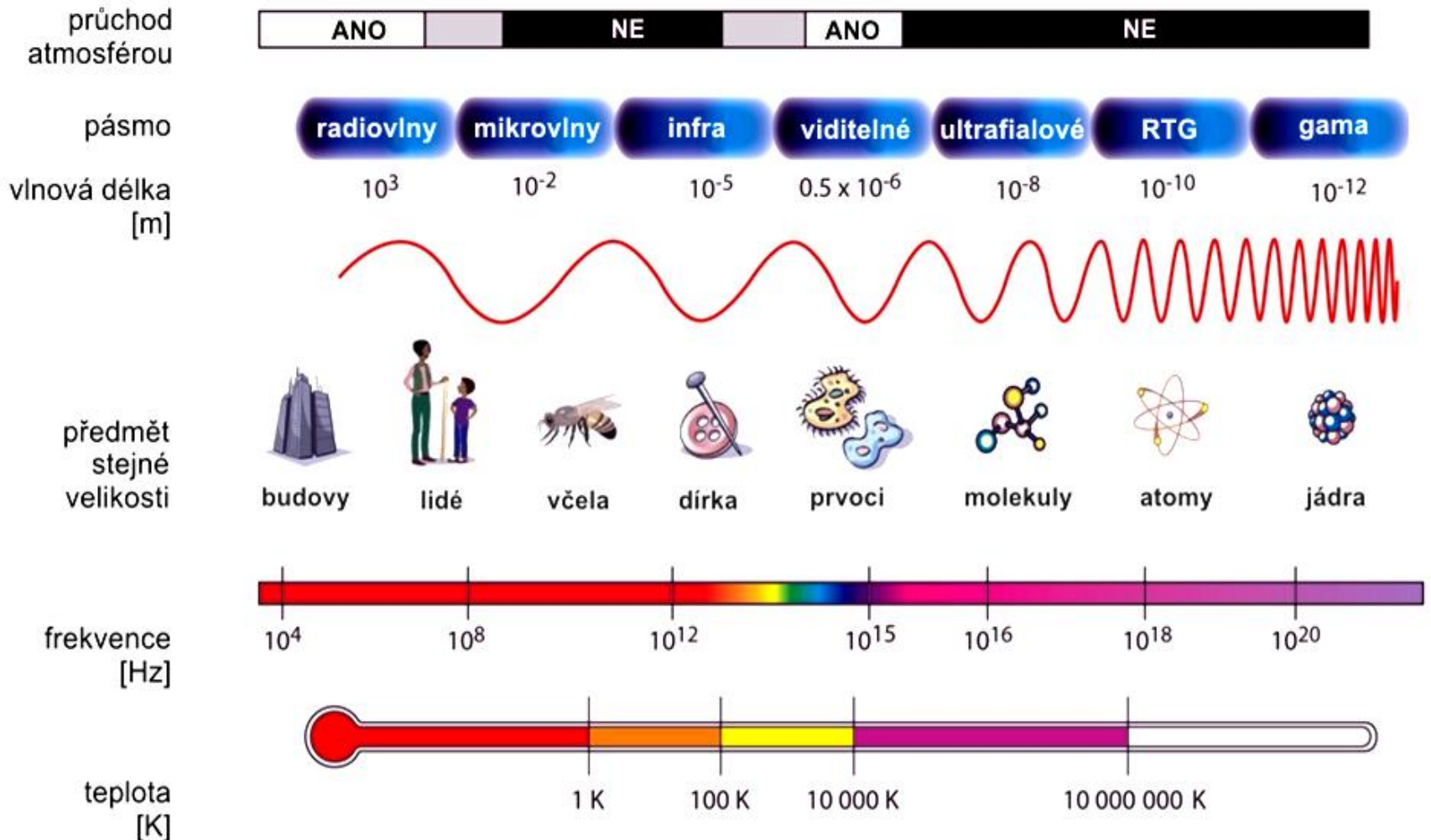

Rovinná postupná vlna se sinusovým průběhem

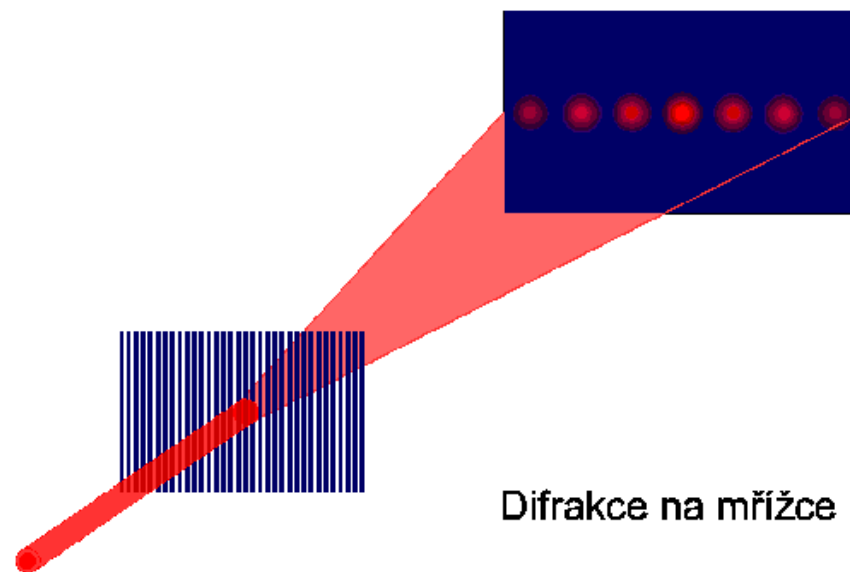
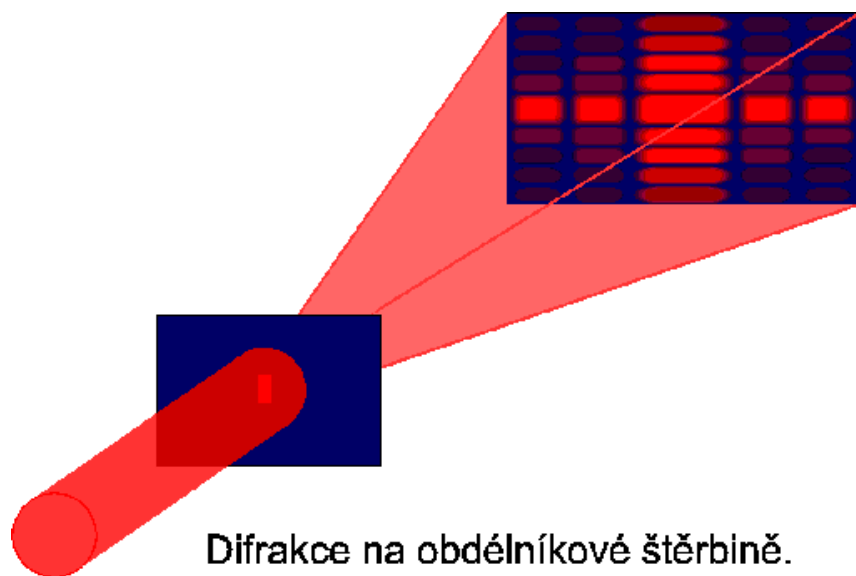

Záření je elektromagnetické vlnění, které se šíří prostředím rychlostí $v = (\epsilon\mu)^{-1/2}$, pro neferomagnetická prostředí pak $v = c_0\epsilon_r^{-1/2}$, kde c_0 je rychlost šíření záření ve vakuu.

Elektromagnetické spektrum

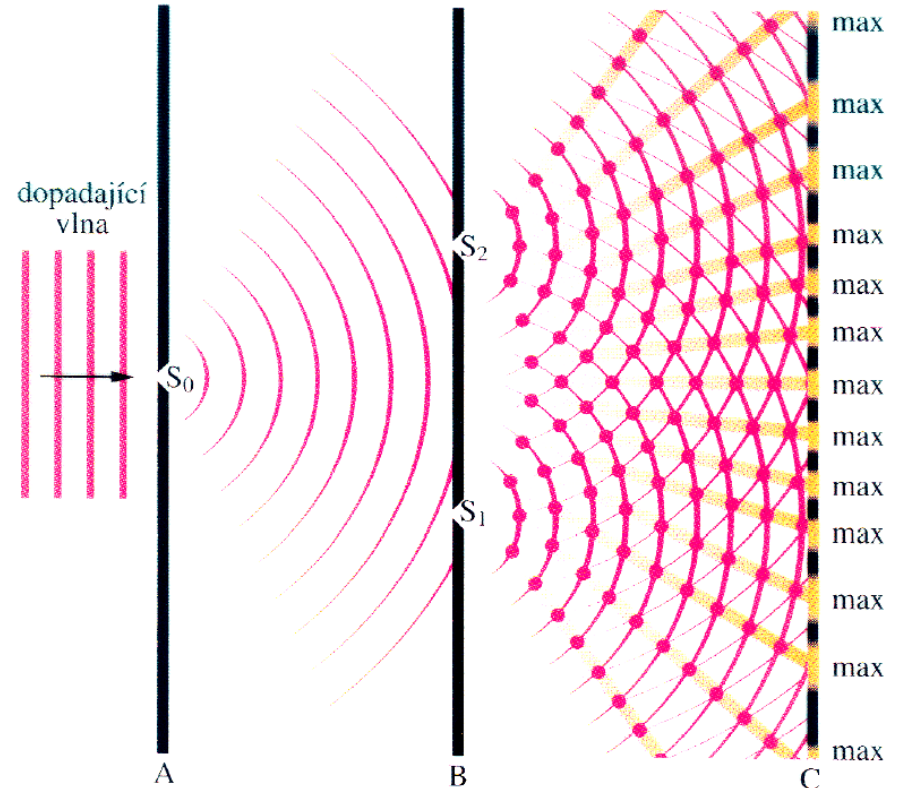

Světlo jako vlnění - difrakce

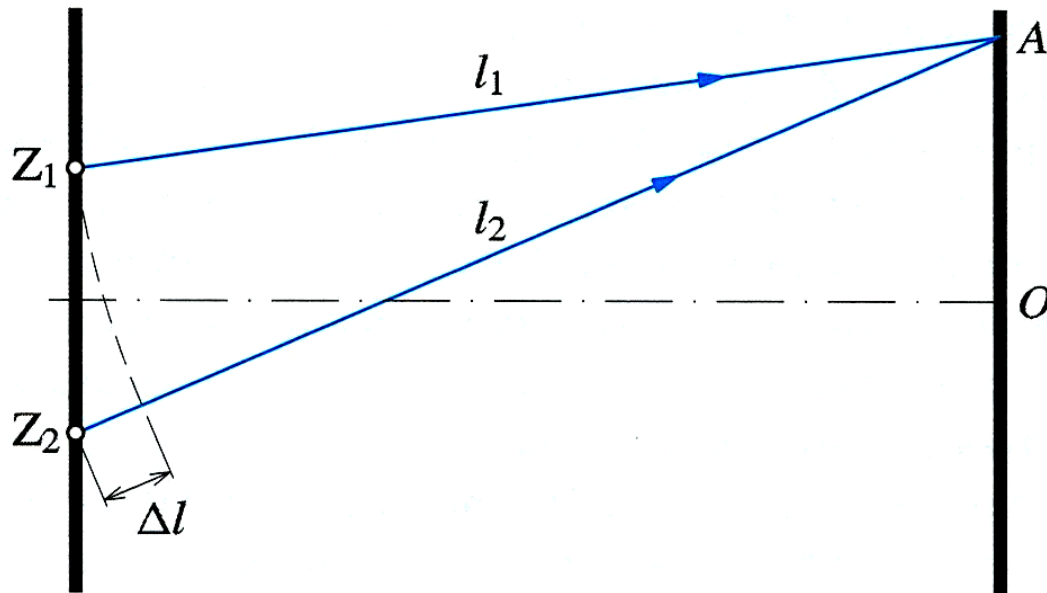

Youngův interferenční experiment

- Dochází k difrakci monochromatického záření na štěrbině S_0 , která působí jako bodový zdroj světla o polokulových vlnoplochách. Po dopadu na stínítko B je světlo difraktováno na štěrbinách S_1 a S_2 . Světelné vlny postupující z těchto štěrbin se vzájemně překrývají a interferují. Na stínítku C vzniká interferenční obrazec maxim a minim.

Schema Youngova experimentu

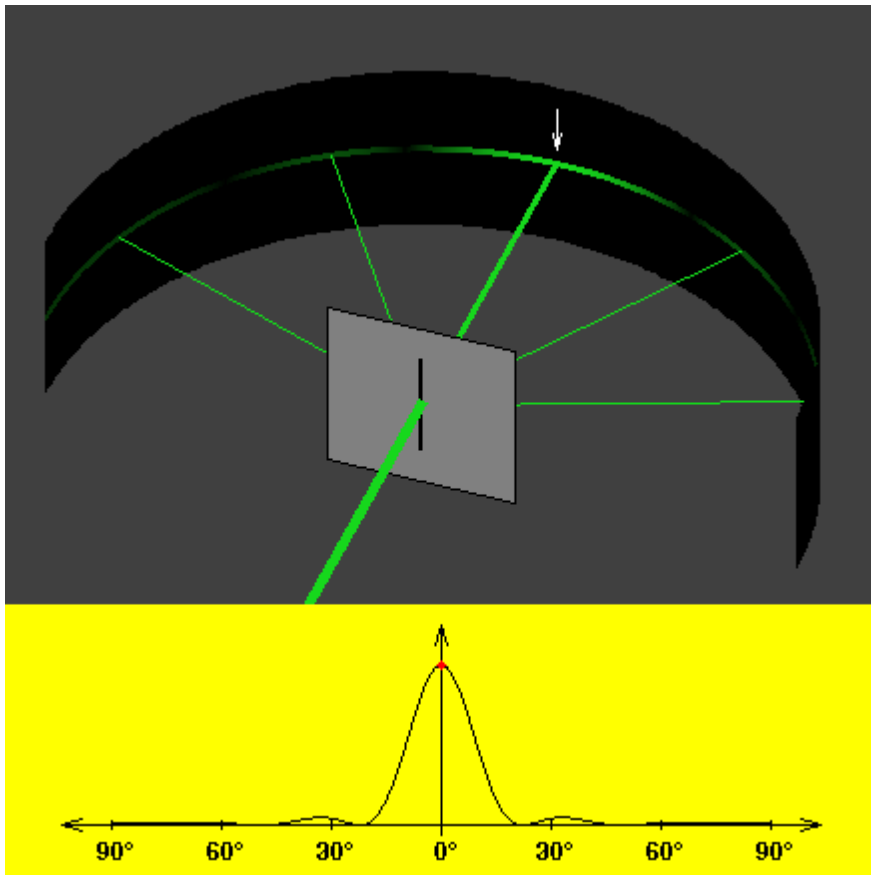

Při interferenci koherentního světelného vlnění o vlnové délce λ vzniká interferenční maximum v bodech, pro které je splněna podmínka $\Delta l = k\lambda$; pro $k = 0, 1, 2 \dots$

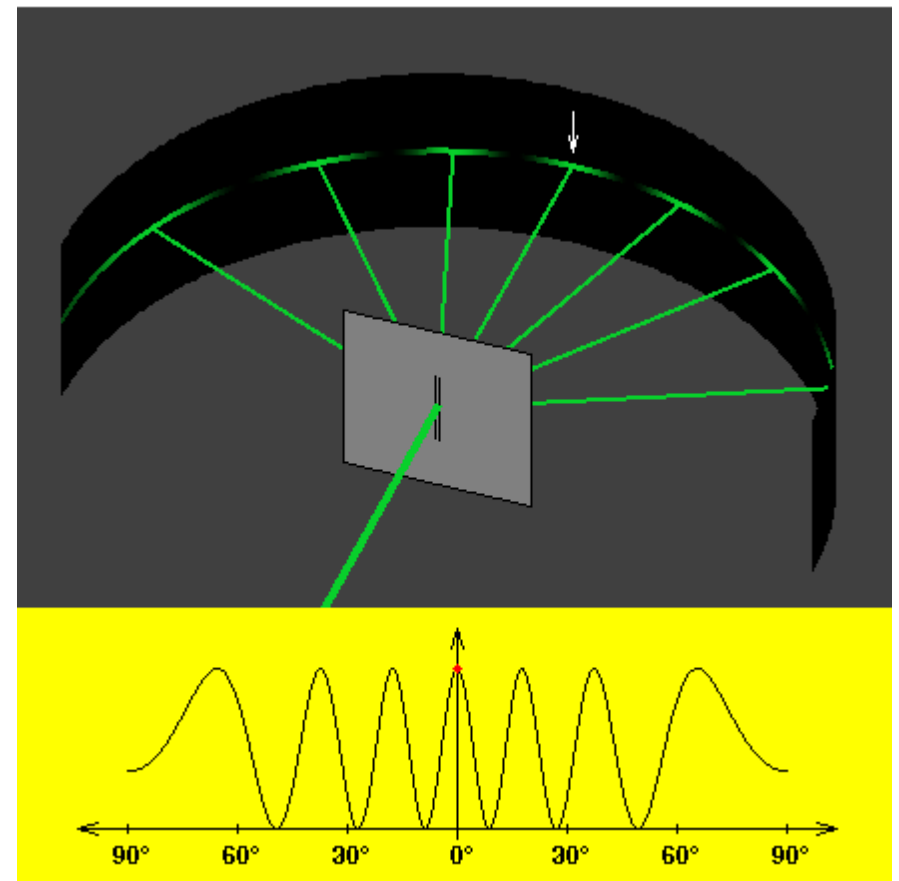
Interferenční minimum naopak nastává, když je splněna podmínka $\Delta l = (2k-1)\lambda/2$; pro $k = 1, 2 \dots$

Veličina k udává řád interferenčního maxima (minima).

Štěrbina a dvojštěrbina

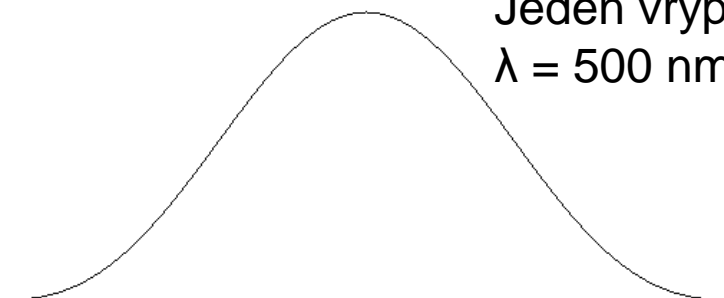
K ohybu na štěrbině dochází díky konečné šířce štěrbině, sčítají se paprsky ze všech bodů štěrbině.

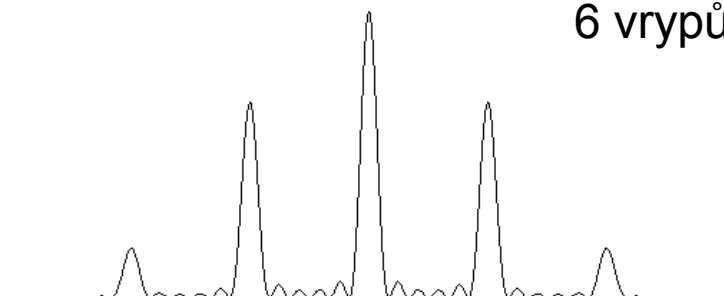
Na dvojštěrbině (Youngův experiment) dochází k interferenci mezi oběma štěrbinami a k ohybu paprsků v rámci jedné štěrbině

Mřížka

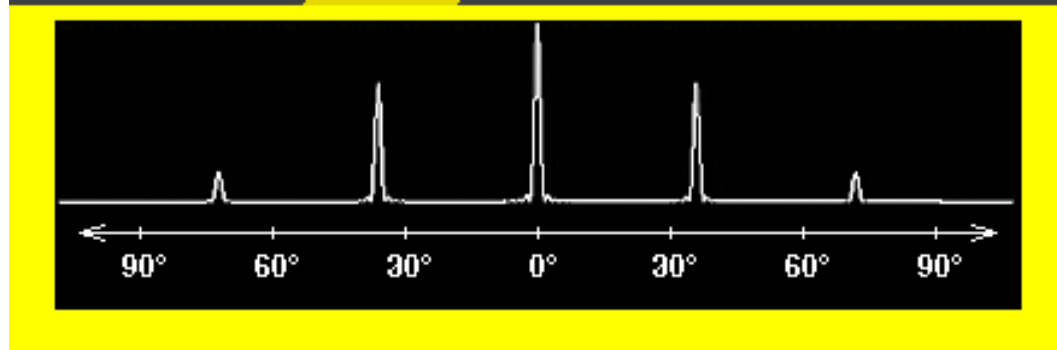
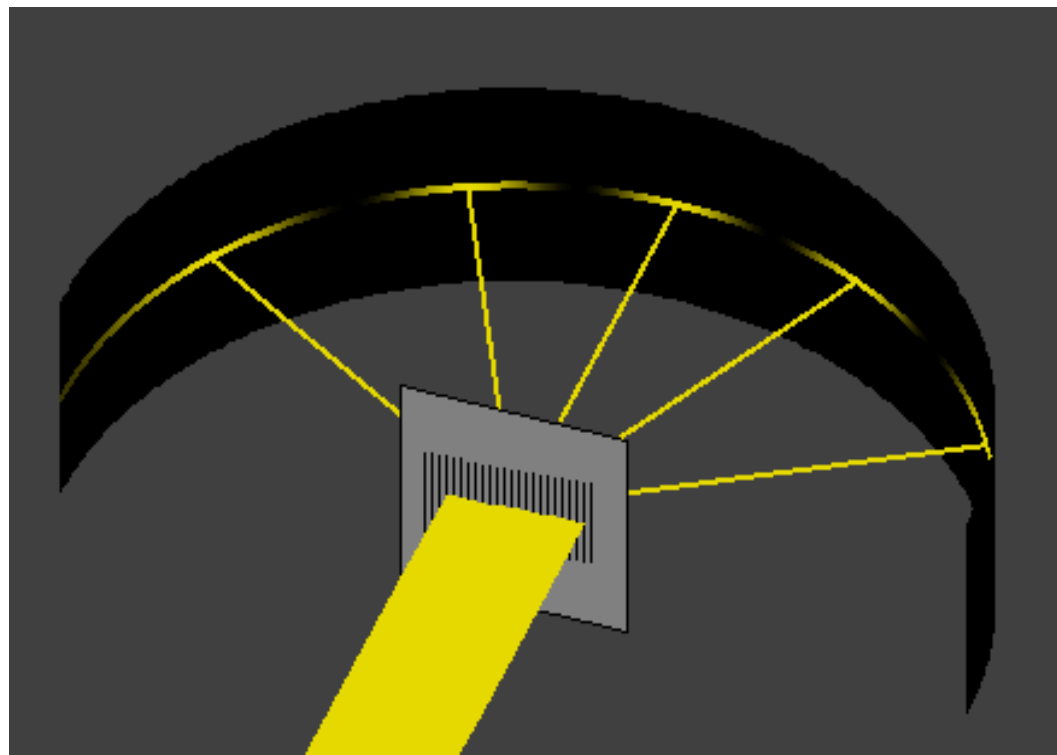
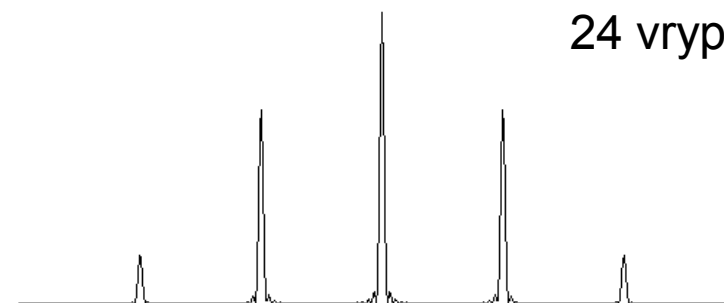
Jeden vryp
 $\lambda = 500 \text{ nm}$

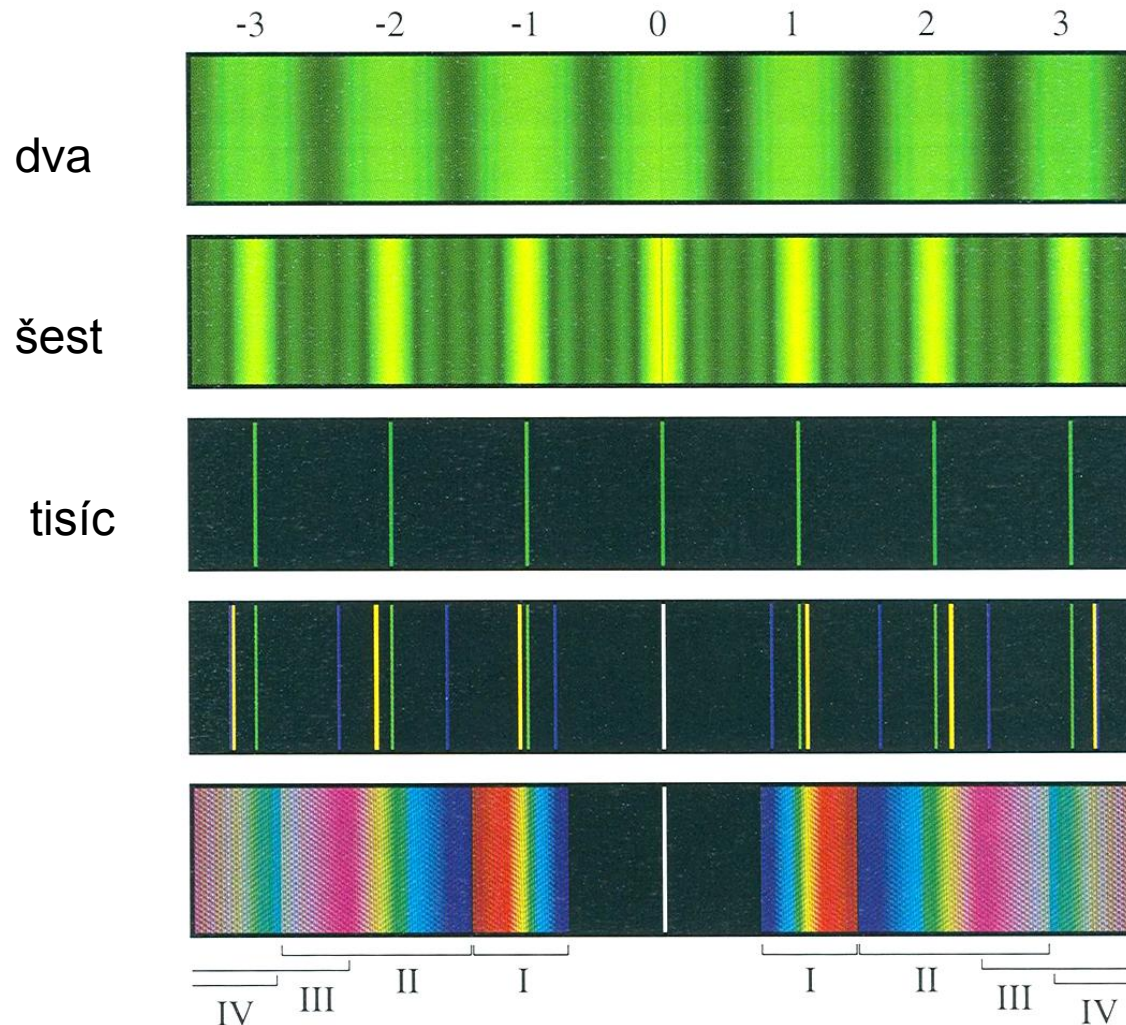
6 vrypů

24 vrypů

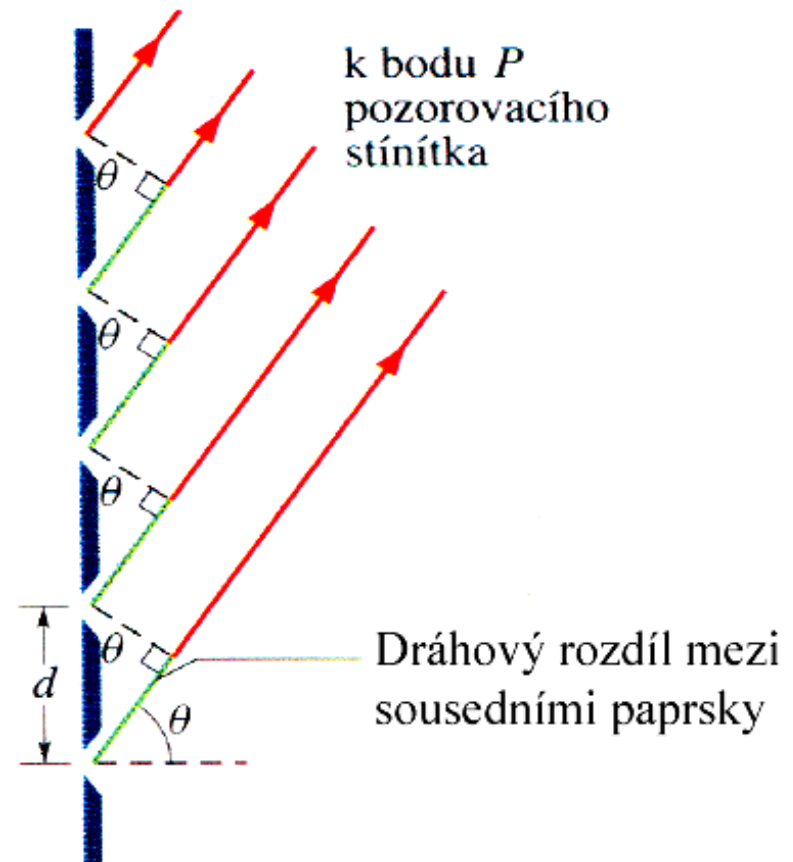
Mřížkové spektrum pro různý počet vrypů

Optická mřížka

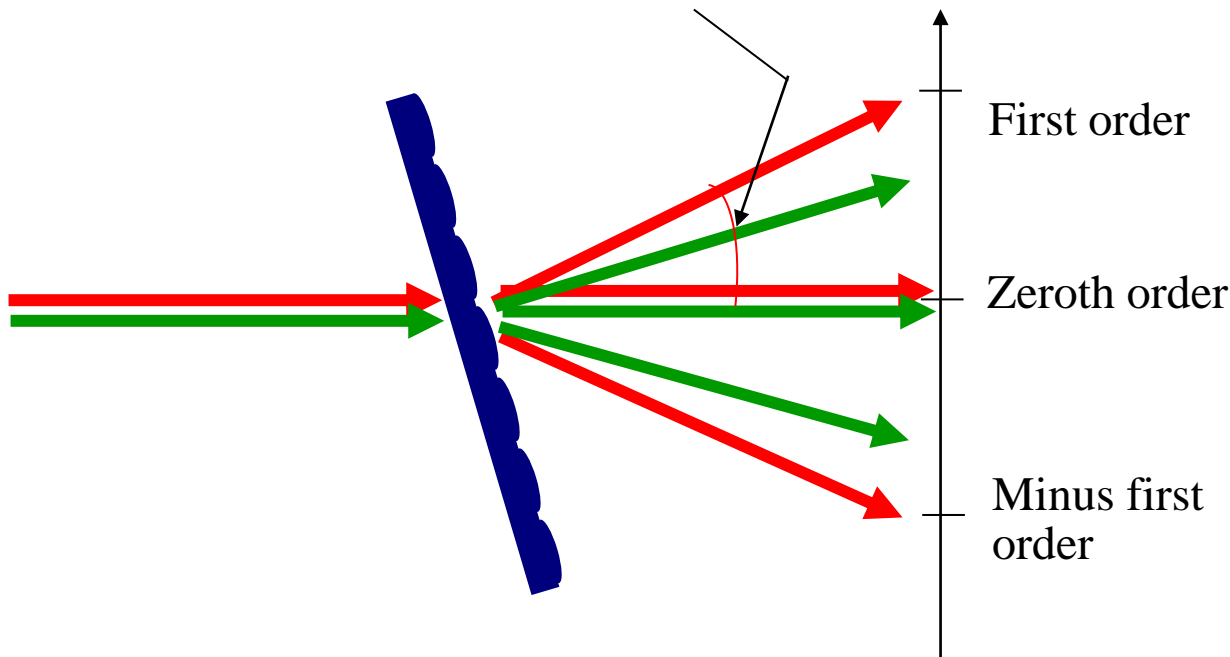
- Paprsky jdoucí ze štěrbin difrakční mřížky ke vzdálenému bodu P jsou přibližně rovnoběžné. Dráhový rozdíl mezi každými dvěma sousedními paprsky je $d \sin \Theta$, kde Θ je úhel, vyznačený na obrázku. Pro maxima (čáry) platí:
 $d \sin \Theta = m \lambda$, $m = 0, 1, 2, \dots$

Diffraction orders

$$d \sin \theta = m \lambda, \quad m=0,1,2\dots$$

Diffraction angle, θ_m

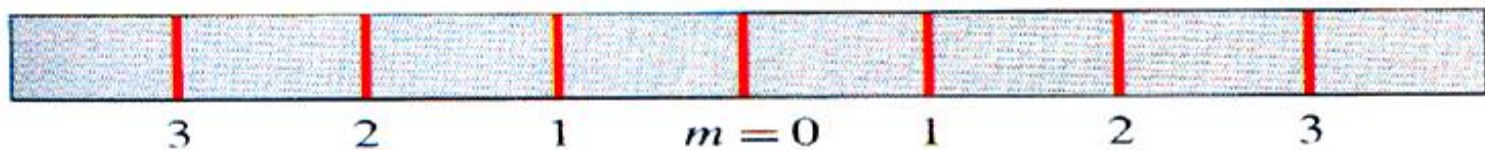
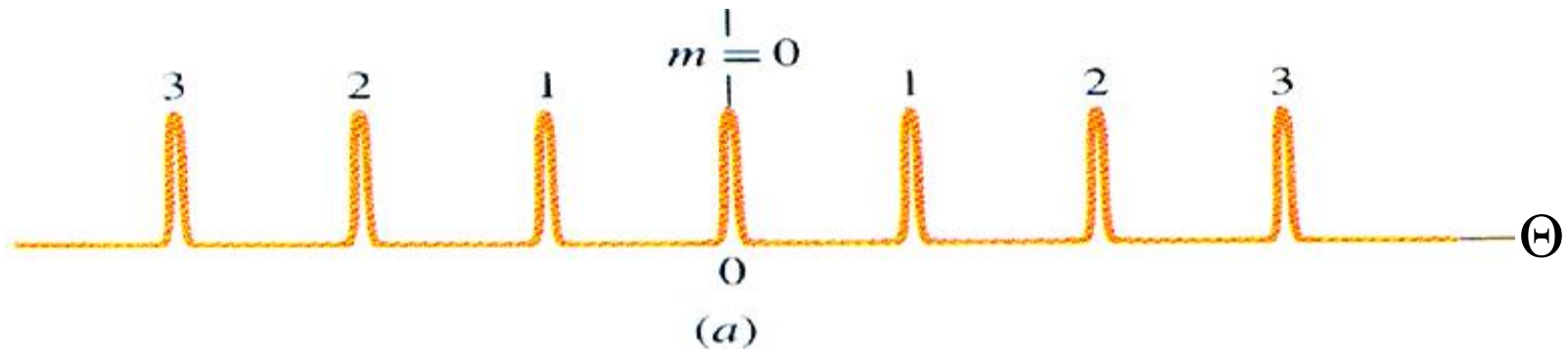

Because the diffraction angle depends on λ , different wavelengths are separated in the +1 (and -1) orders.

No wavelength dependence in zero order.

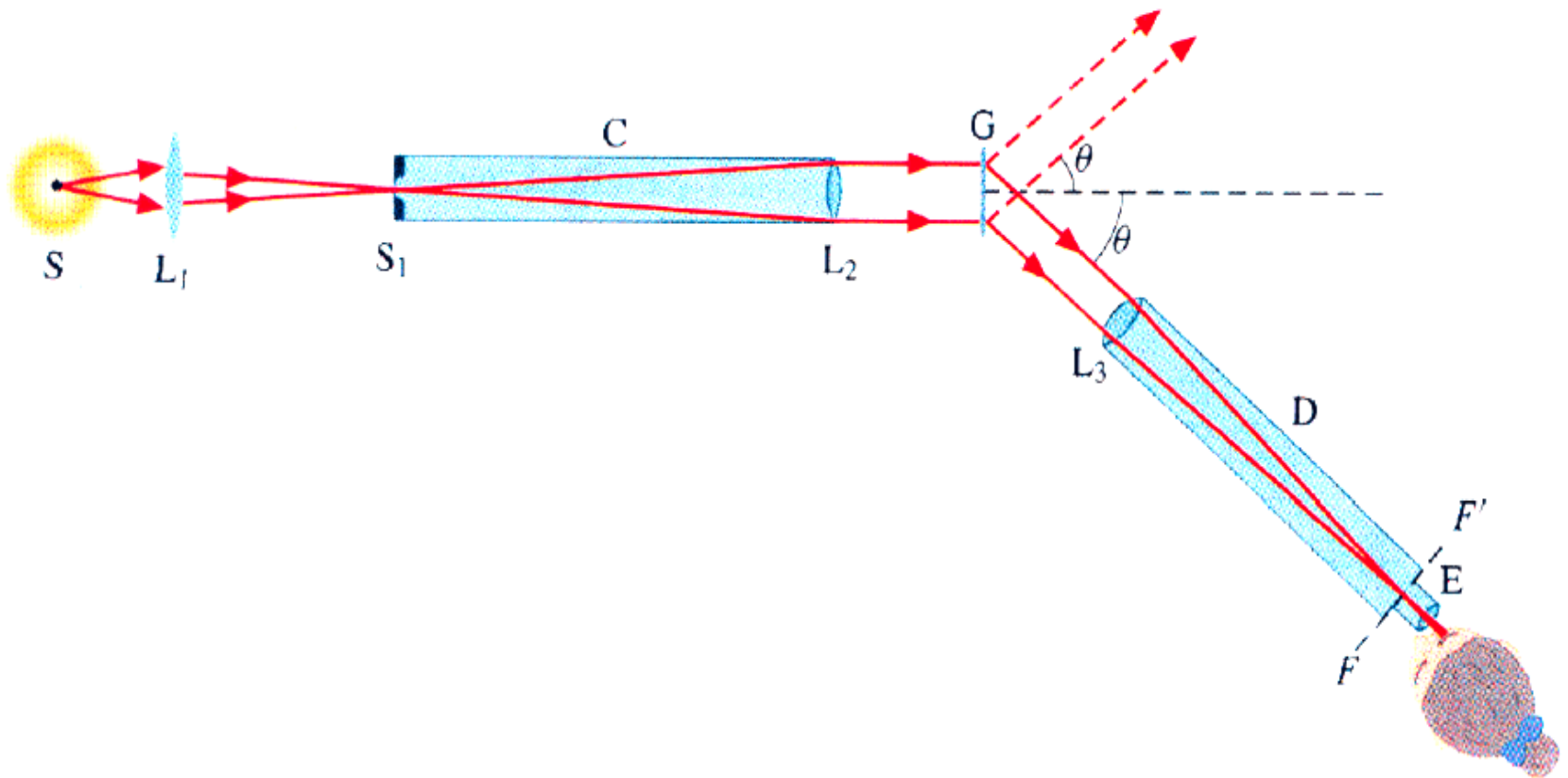
The longer the wavelength, the larger its diffraction angle in nonzero orders.

Čárové spektrum

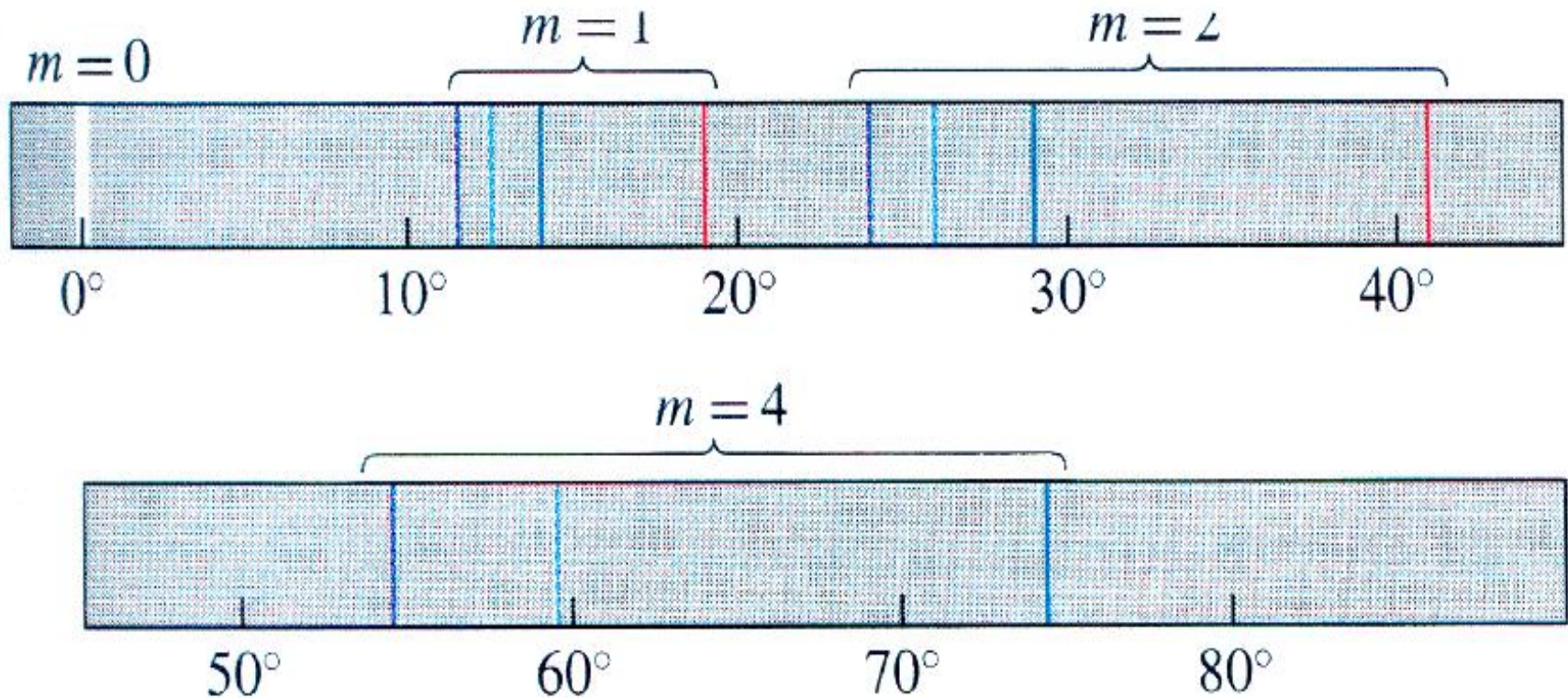

- Rozložení intenzity vytvořené difrakční mřížkou s velkým počtem štěrbin má tvar úzkých píků, kde m udává řád píku. Obrazem na stínítku (b) jsou úzké proužky (čáry).

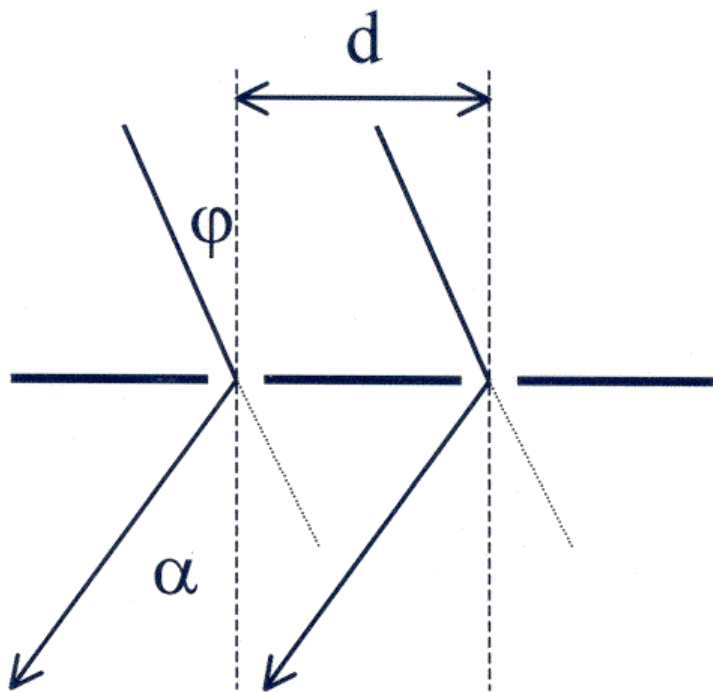
Jednoduchý mřížkový spektroskop

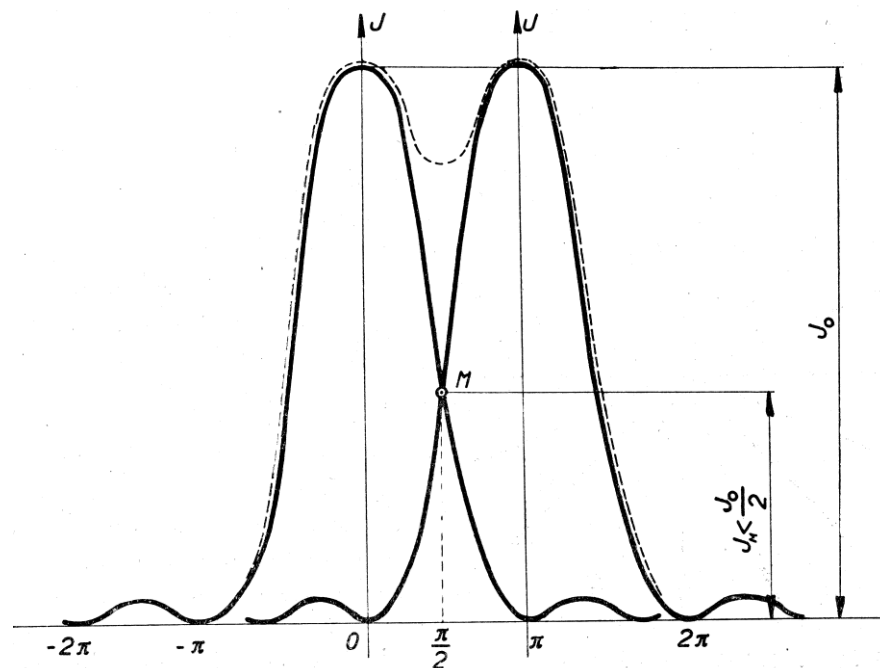
Mřížkové spektrum vodíku

Rozlišovací schopnost mřížky

$$m\lambda = d(\sin \phi - \sin \alpha)$$

$$R = \frac{\lambda}{\Delta\lambda} = mN$$

Disperze

Úhlová:

$$\delta = \frac{d\omega}{d\lambda}$$

Lineární:

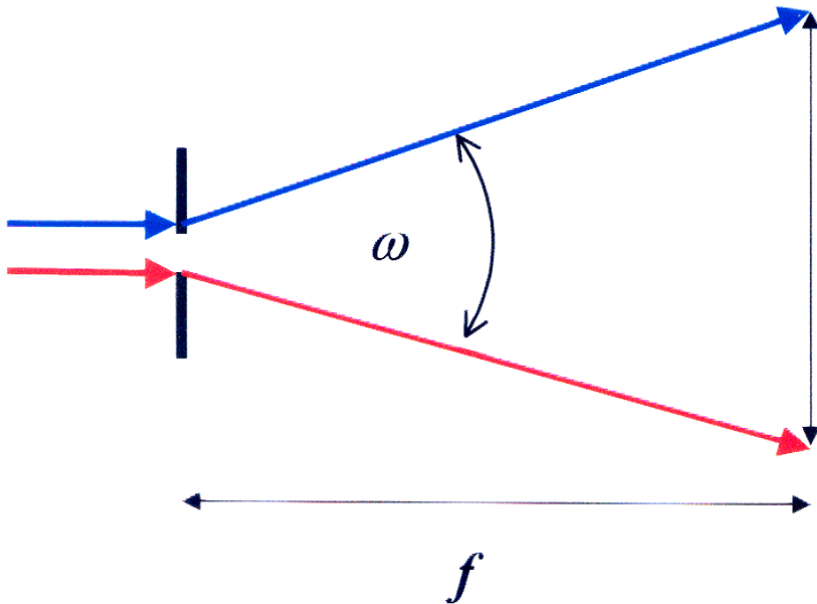
(mm/nm)

$$d = \frac{dl}{d\lambda}$$

Reciproká:

(nm/mm)

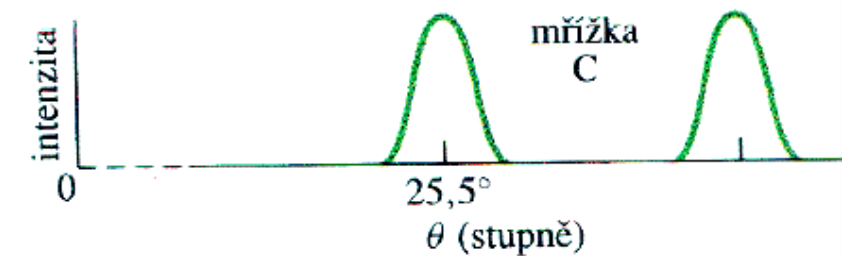
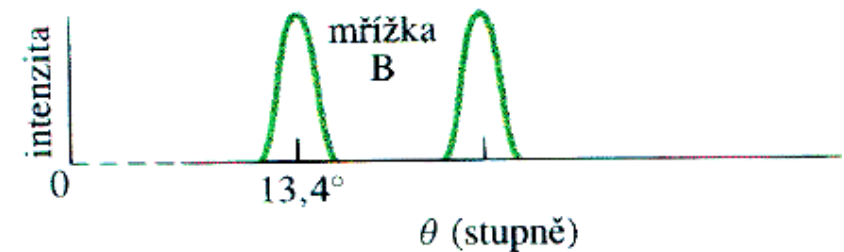
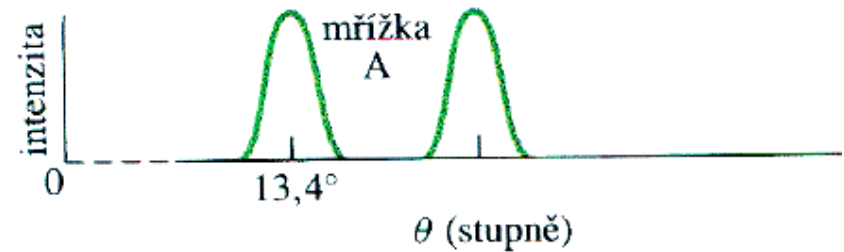
$$\frac{1}{d} = \frac{d\lambda}{dl}$$

$$l = 2f \sin\omega$$

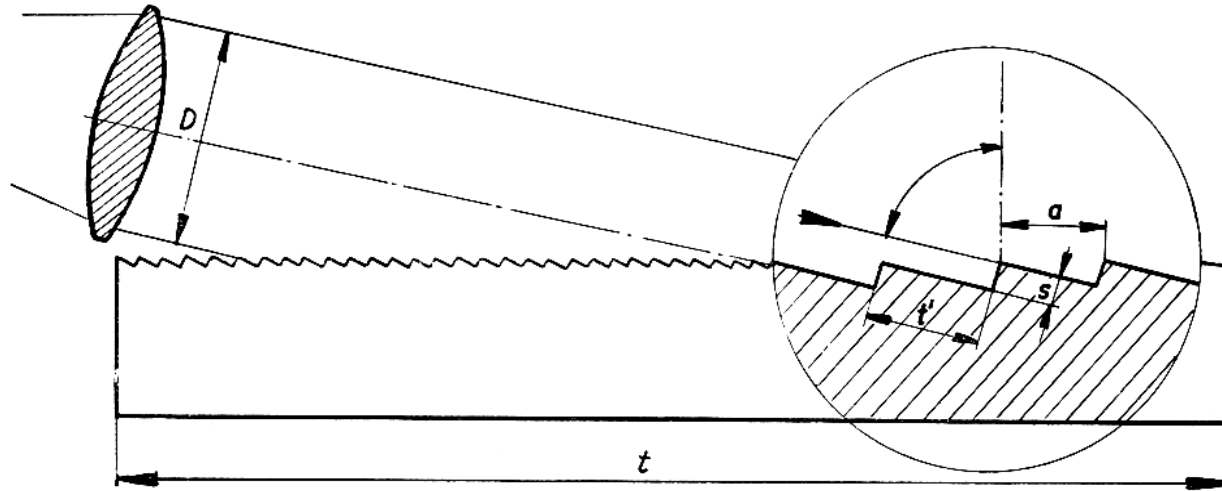
Tři mřížky

	N	d (nm)	θ ($^{\circ}$)	R
A	10000	2540	13,4	10000
B	20000	2540	13,4	20000
C	10000	1370	25,5	10000

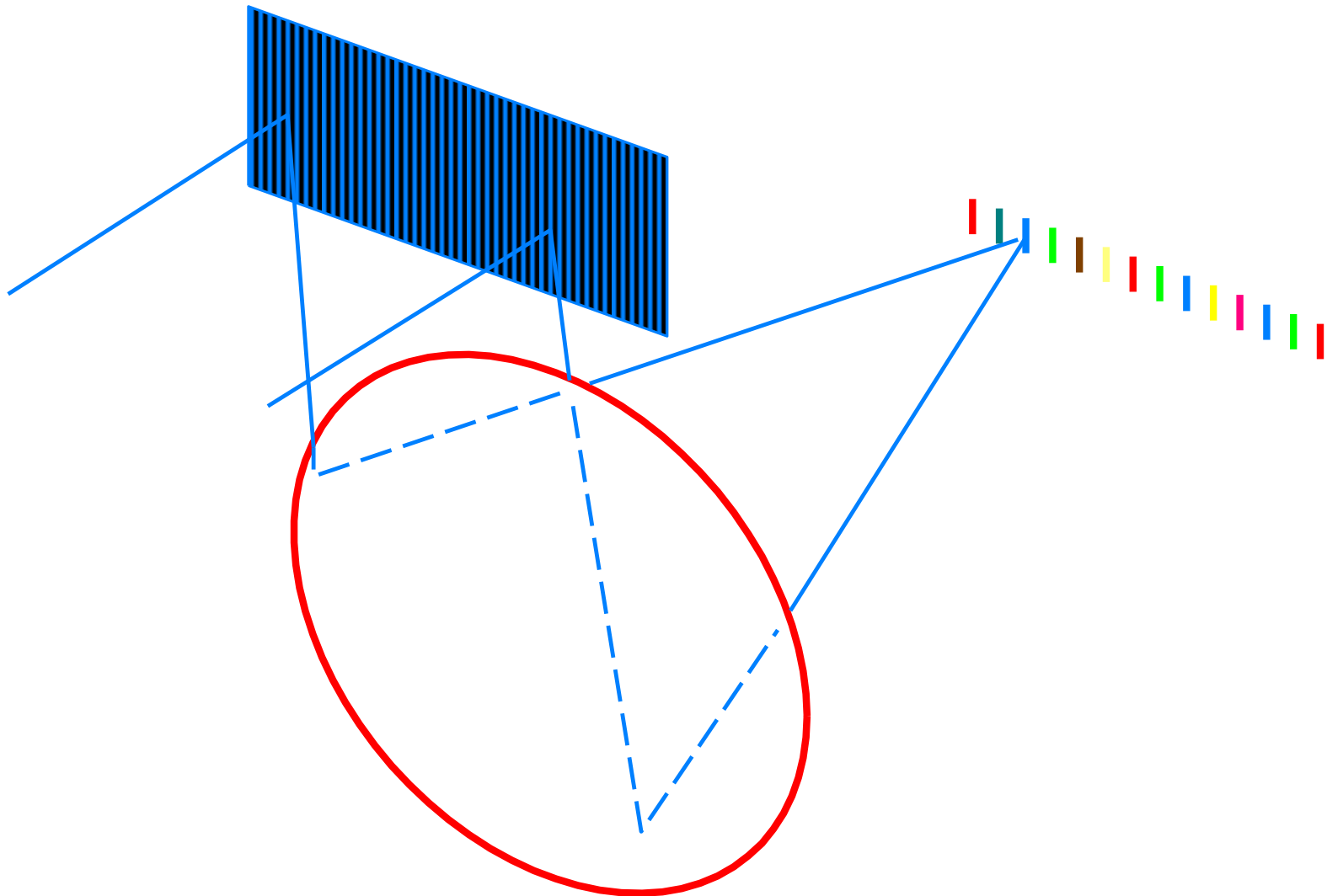

Mřížka echelle

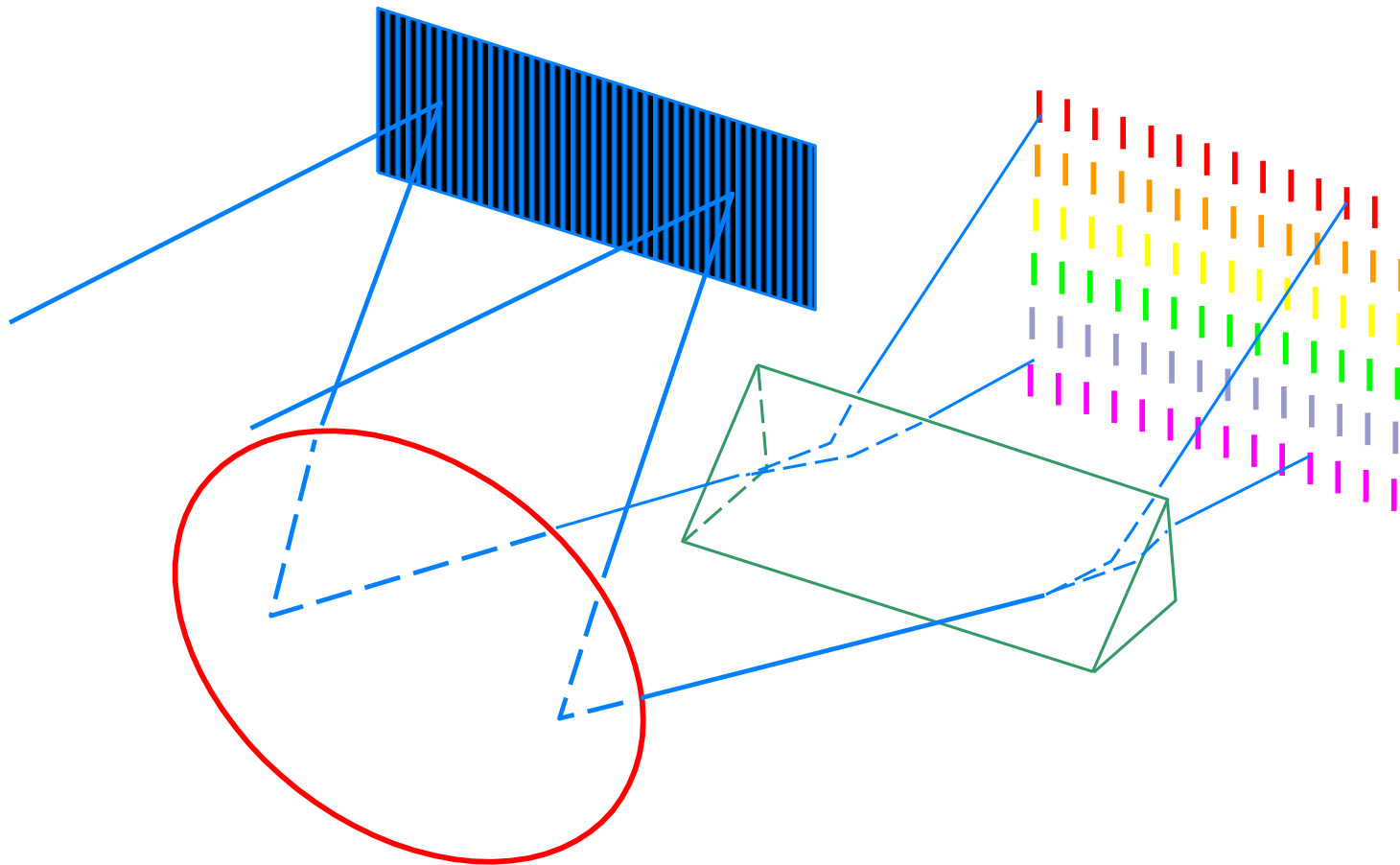

- Tato mřížka tvoří přechod mezi Michelsonovou stupňovou mřížkou („echelon“) a mřížkou „echelette“, která soustřeďuje světlo do úhlu, ve kterém leží jen spektrum určitého řádu.
- Rozlišovací schopnost: $R=mN$, $m=2t'/\lambda$
Př.: $\lambda=500$ nm, $N=500$, $t'=0,05$ mm $\rightarrow R=100\ 000$

Překrývající se řády ve spektru mřížky echelle

Zkřížená disperze a echelle mřížka

Interferometer Fabry-Perot

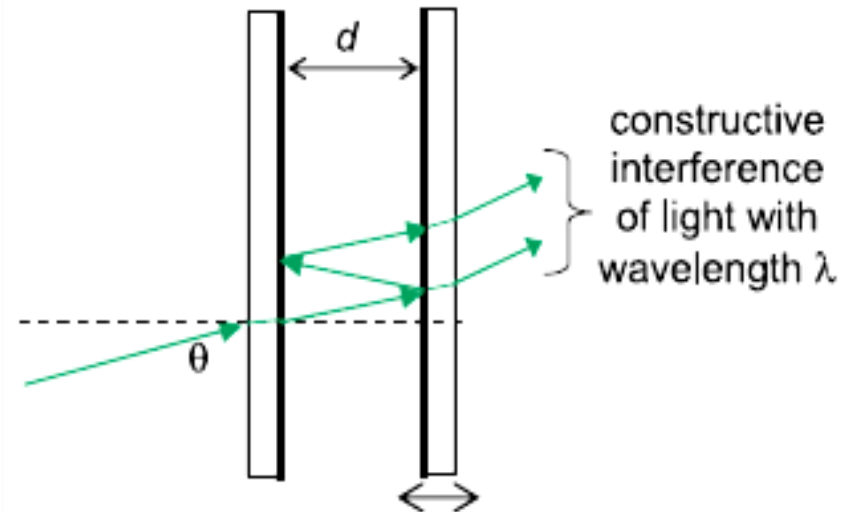
- A the Fabry-Perot interferometer has two parallel, highly reflective mirrors separated by an air gap several millimeters to several centimeters in width.
- Light of wavelength λ constructively interferes when the following relationship is satisfied:

$$m\lambda = 2d \cos\theta$$

- where m is the order and θ is the angle of the incoming light.

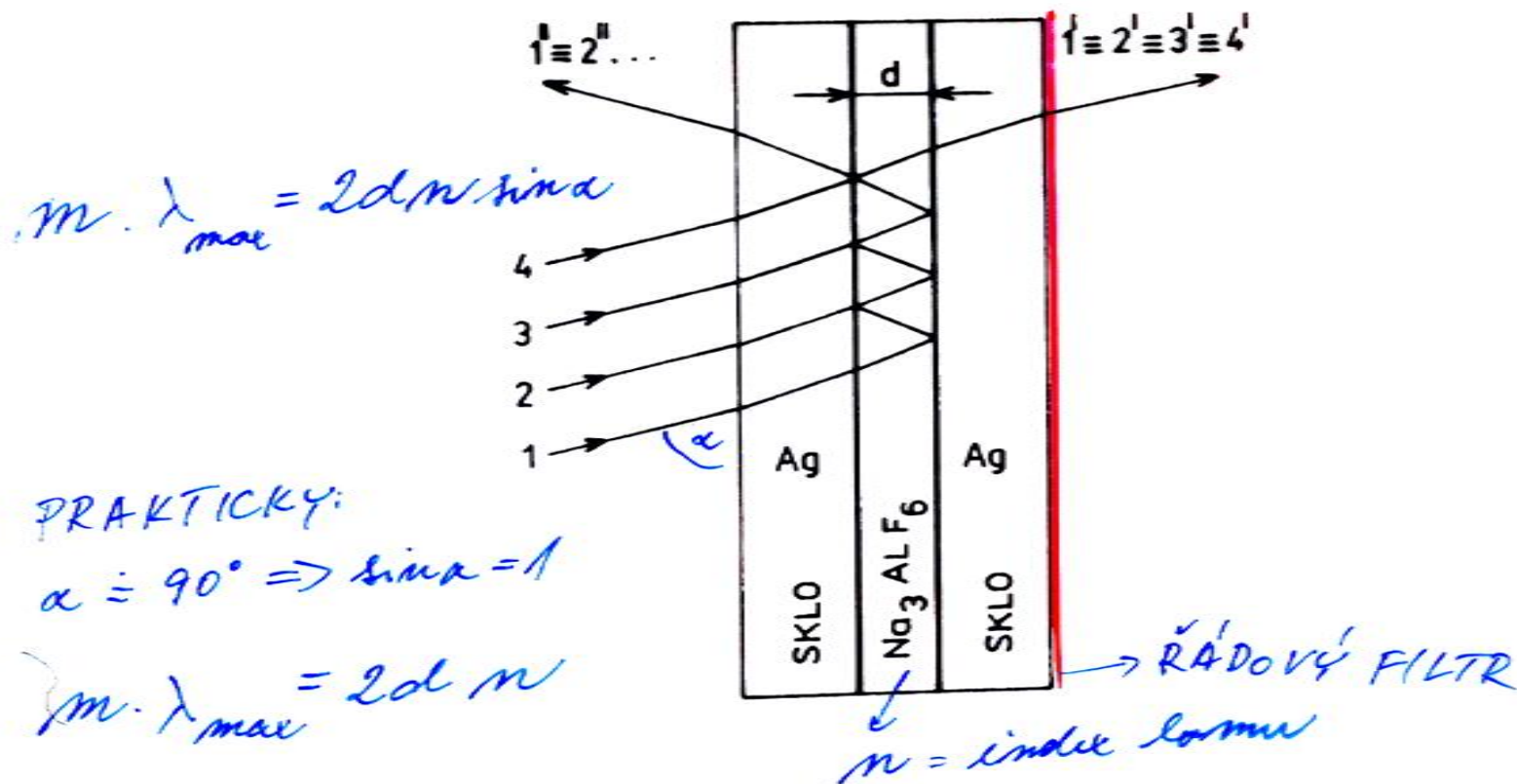
$$R = mN$$

$$N \cong \frac{2,56\sqrt{R_0}}{1 - R_0} \quad R_0 = \text{reflectance}$$

Example: $R_0 = 0,98$; $N = 127$; $m = 40\ 000$;
 $R = 5 \cdot 10^6$

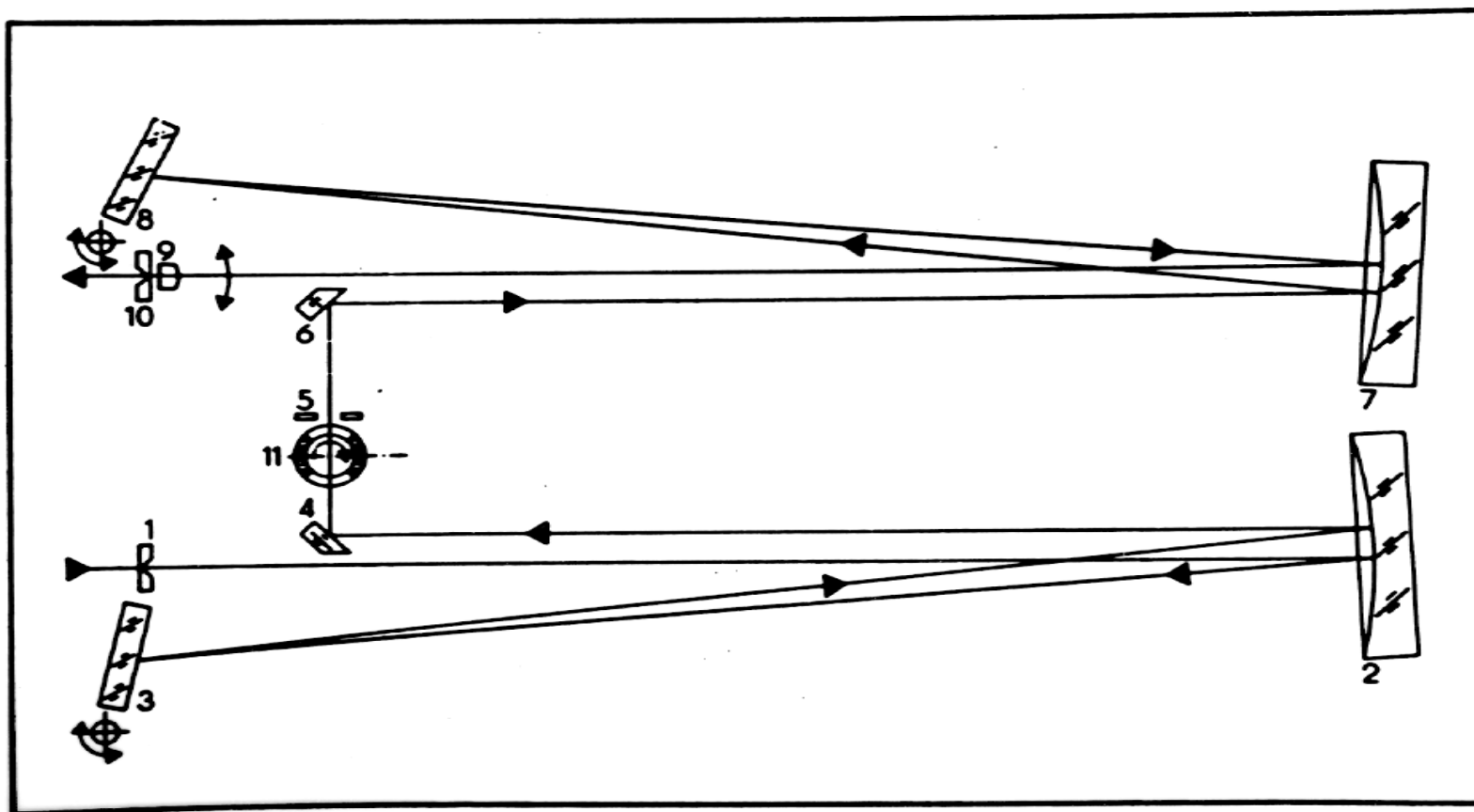
Interferenční filtr na průchod

obr. 8.10 Interferenční filtr na průchod

- 4 — svazek dopadajících, 1'—4' — svazek prepustených, 1''—4'' — svazek odražených
- d — hrúbka

Dvojitý monochromátor

Obr. 3.9 Optické schéma monochromátoru GDM-1000. 1 – vstupní štěrba, 2 a 7 dutá zrcadla, 5 – pevná štěrba pro omezení rozptýleného záření, 3 a 8 – rovinné mřížky, 9 – korekční čočka, 10 – výstupní štěrba, 11 – modulátor záření.

Kvantová optika

Foton

- Energie fotonu:

$$E = h\nu = \frac{h}{\lambda_0}$$

- Hmotnost fotonu:

$$m = \frac{h\nu}{c_0^2} = \frac{h}{\lambda_0 c_0^2}$$

- Foton $\lambda_0 = 570 \text{ nm}$

$$(\nu = 5,26 \cdot 10^{14} \text{ Hz})$$

$$m = 3,9 \cdot 10^{-34} \text{ kg}$$

$$(m_e = 9,1 \cdot 10^{-31} \text{ kg})$$

$$E = 2,1 \text{ eV}$$

$$E = 170 \text{ kJ} \cdot \text{mol}^{-1}$$

$$E = 2,82 \cdot 10^{-25} \text{ J}$$

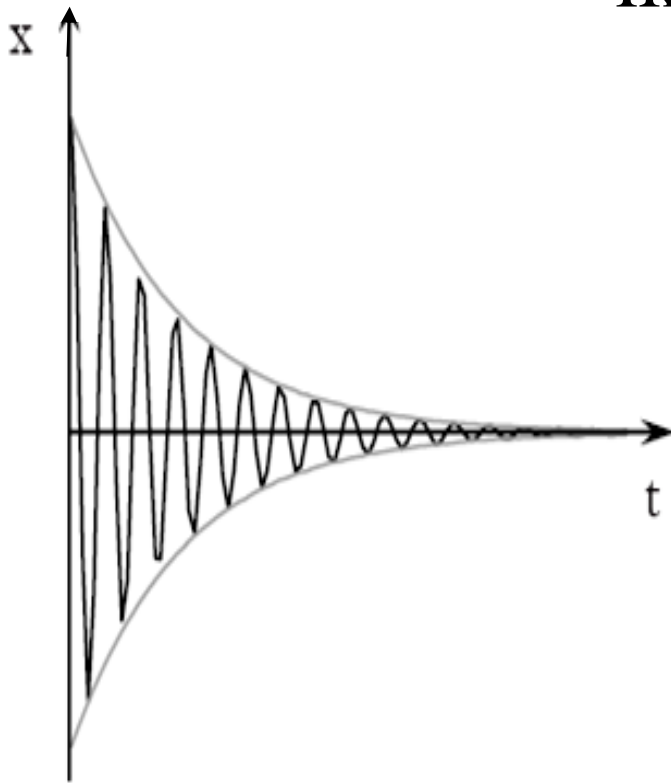

Foton jako diskrétní částice

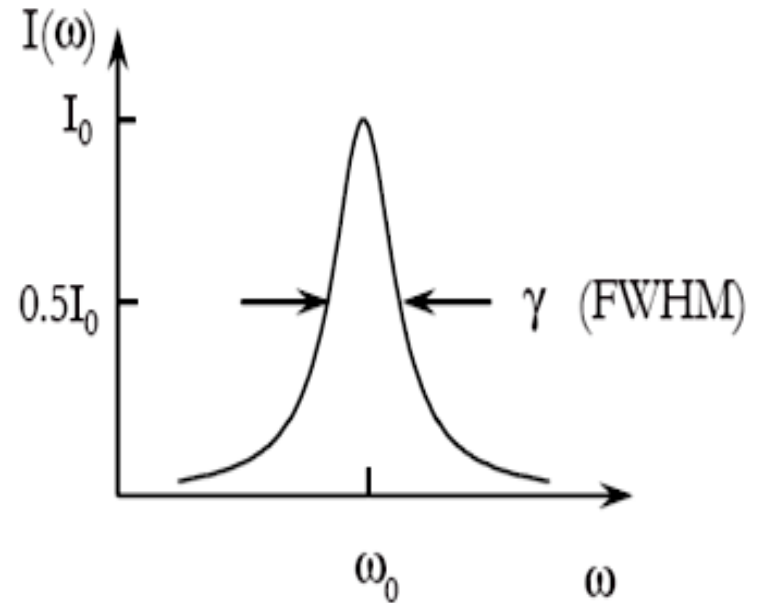
- Záření černého tělesa: Teplotní závislost vyzařování a jeho spektrální rozložení
- Fotoelektrický jev: Foton vyráží elektrony
- Comptonův jev: Foton „rozptyluje“ elektrony

Přirozená šířka spektrální čáry

$$A_{ik} = \gamma = 1/\tau$$

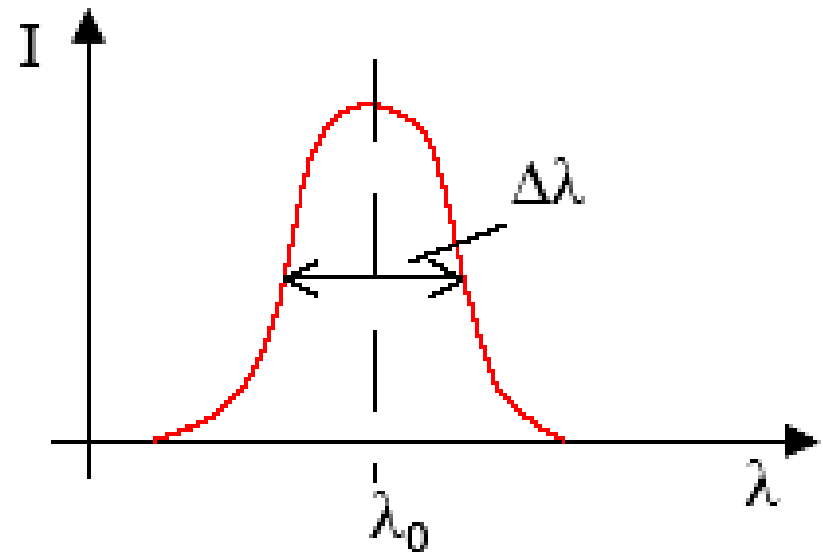
$\mathcal{F}$
 $\Rightarrow$

Vlnový balík (klubko)

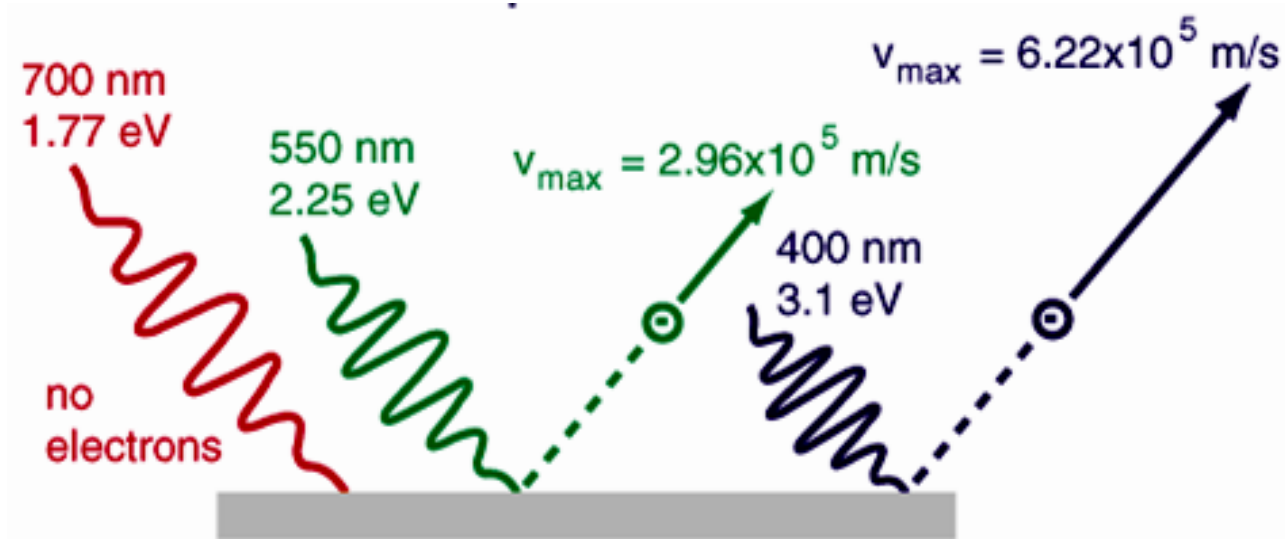
- Představa existence vlnových klubek souvisí s tím, že světlo se nechová jako monochromatické vlnění. Monochromatické světlo neexistuje, takové světlo charakterizujeme střední vlnovou délkou λ_0 a příslušným oborem $\Delta\lambda$. Délka vlnového balíku:

$$\delta = \frac{\lambda^2}{\Delta\lambda}$$

	λ_0 (nm)	$\Delta\lambda$ (nm)	δ (μm)
spektrální čára	500	0,1	2500
interferenční filtr	500	10	25
červený filtr	650	100	4,2
bílé světlo	550	200	1,5

Einsteinova rovnice fotoelektrického jevu

Příklad: draslík, $A_v = 2 \text{ eV}$ nutná pro emisi elektronu

$$h\nu = \frac{m_0 v^2}{2} + A_v$$

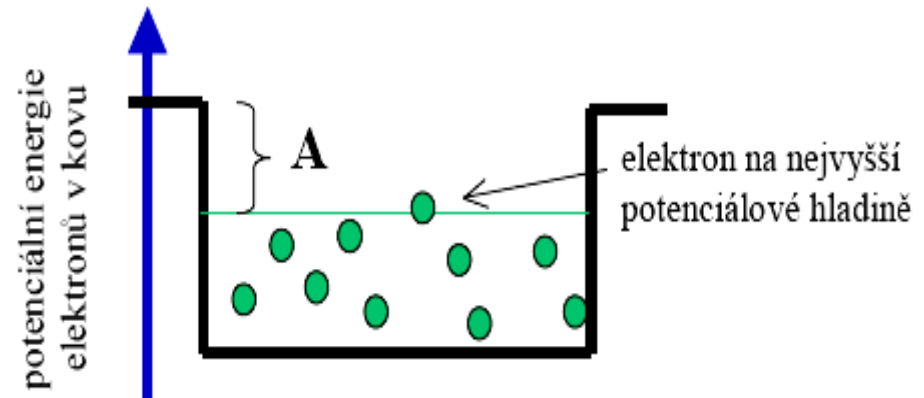
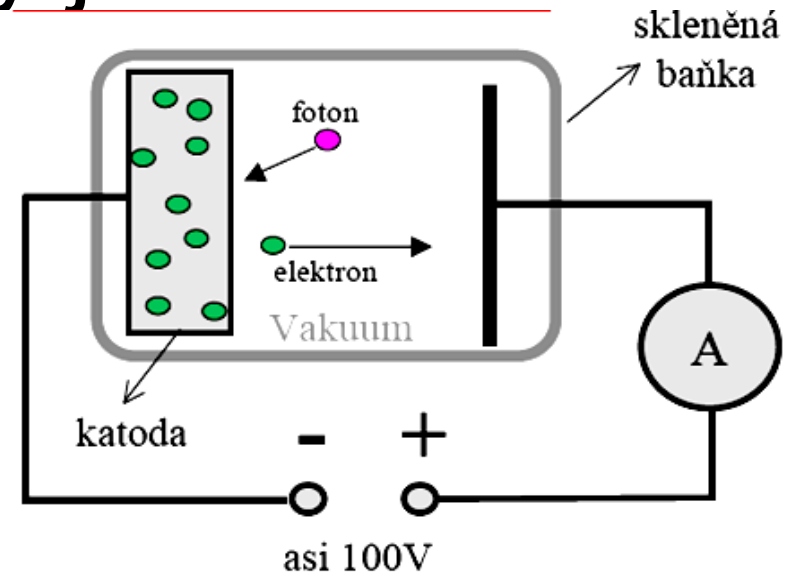
Fotoelektrický jev

- Vnější fotoelektrický jev se vyznačuje tím, že záření dopadající na polovodičový krystal vyvolá elektronovou emisi, tzn. že elektrony (fotoelektrony) vystupují z krystalu.
- Vnitřní fotoelektrický jev se vyznačuje tím, že při dopadu záření volné nosiče nevystupují z krystalu, ale změní svou energii (energetickou hladinu). Tak se elektrony z valenčního pásu polovodiče dostanou do vodivostního pásu a způsobí vlastní vodivost polovodiče (generace párů elektron — díra).
- Vnitřní fotoelektrický jev ve spojení s působením elektrických nebo magnetických polí v polovodiči můžeme dále dělit na fotonapěťový (fotovoltaický) jev, fotomagnetoelektrický jev, fotovodivostní jev apod.

Vnější fotoelektrický jev - fotonka

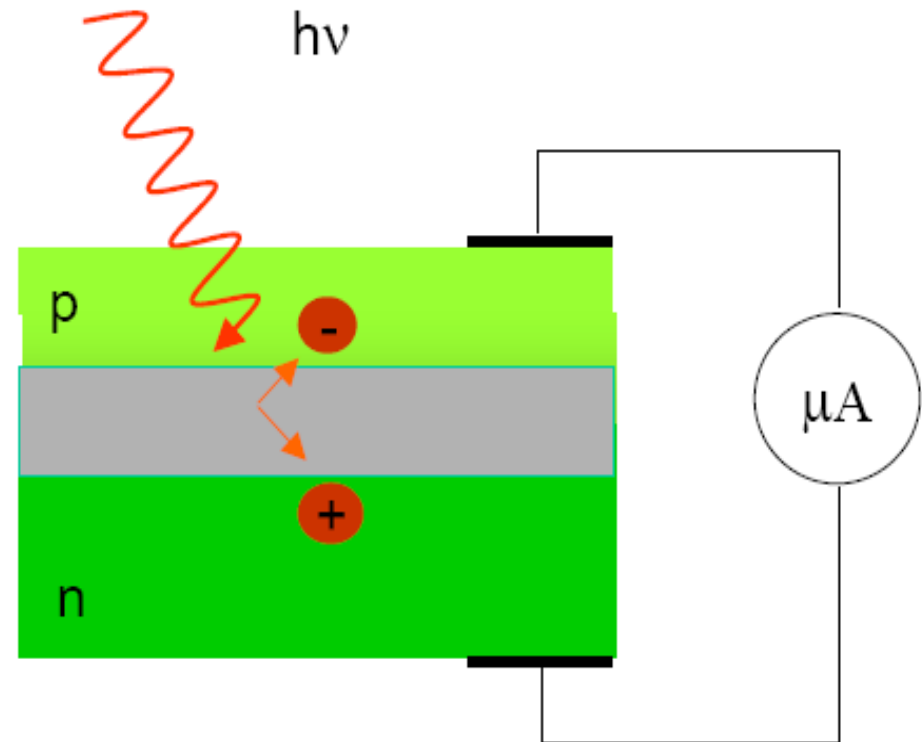
- Elektrony opustí katodu (nastane fotoefekt), až jim foton předá svou energii, s jejíž pomocí jsou teprve schopny překonat **okraj myšlené nádoby** (kovu), v níž jsou uzavřeny.
- Energie fotonu: $E = h\nu$
- Podmínka vzniku fotoefektu:

$$A < h\nu$$

Vnitřní fotoelektrický jev - fotodioda

- Foton pronikne horní vrstvou polovodiče, v oblasti p-n přechodu je absorbován a vygeneruje pár elektron – díra. Tímto procesem, kterému se říká **vnitřní fotoefekt**, vznikne elektrický **fotoproud**. Důležitou roli zde hraje i závislost absorpce na λ .

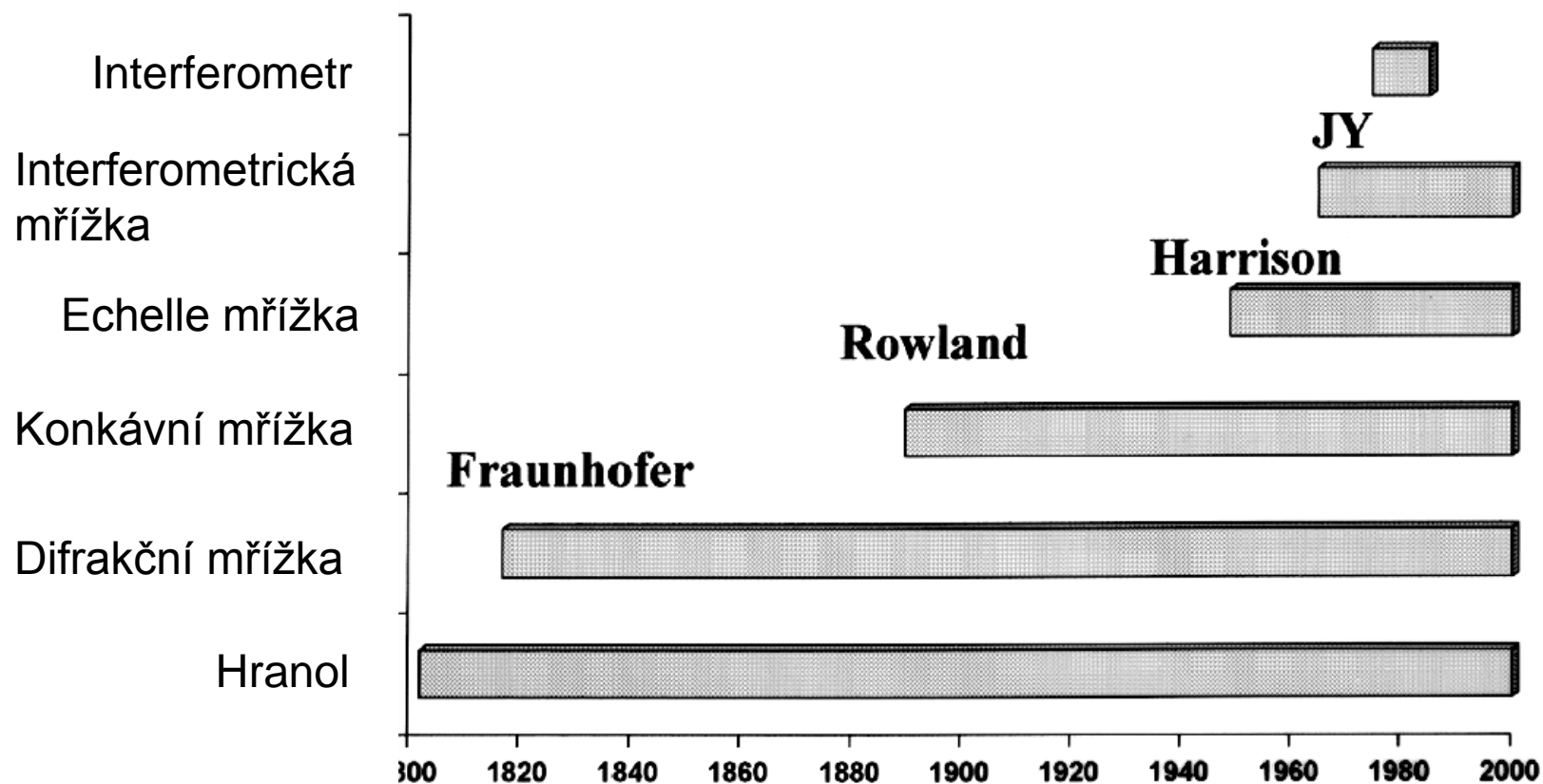
Optika spektrometrů

Disperzní moduly

- Prvním disperzním prvkem byl **hranol**. V současnosti se používá ve specifických konstrukcích (např. zkřížená disperze)
- **Difrakční mřížka** z periodických paralelních vrypů či linií na rovném nebo konkávním podkladu způsobující periodické změny amplitudy a fáze dopadají světelné vlny je základním difrakčním prvkem dnešních spektrometrů.
- **Interferometry** pracují ve vysokých řádech spektra (100 – 100 000). Vyznačují se obvykle extrémním R (až 10^8) a malým $\Delta\lambda$ (nm – pm).

Historie disperzních prvků

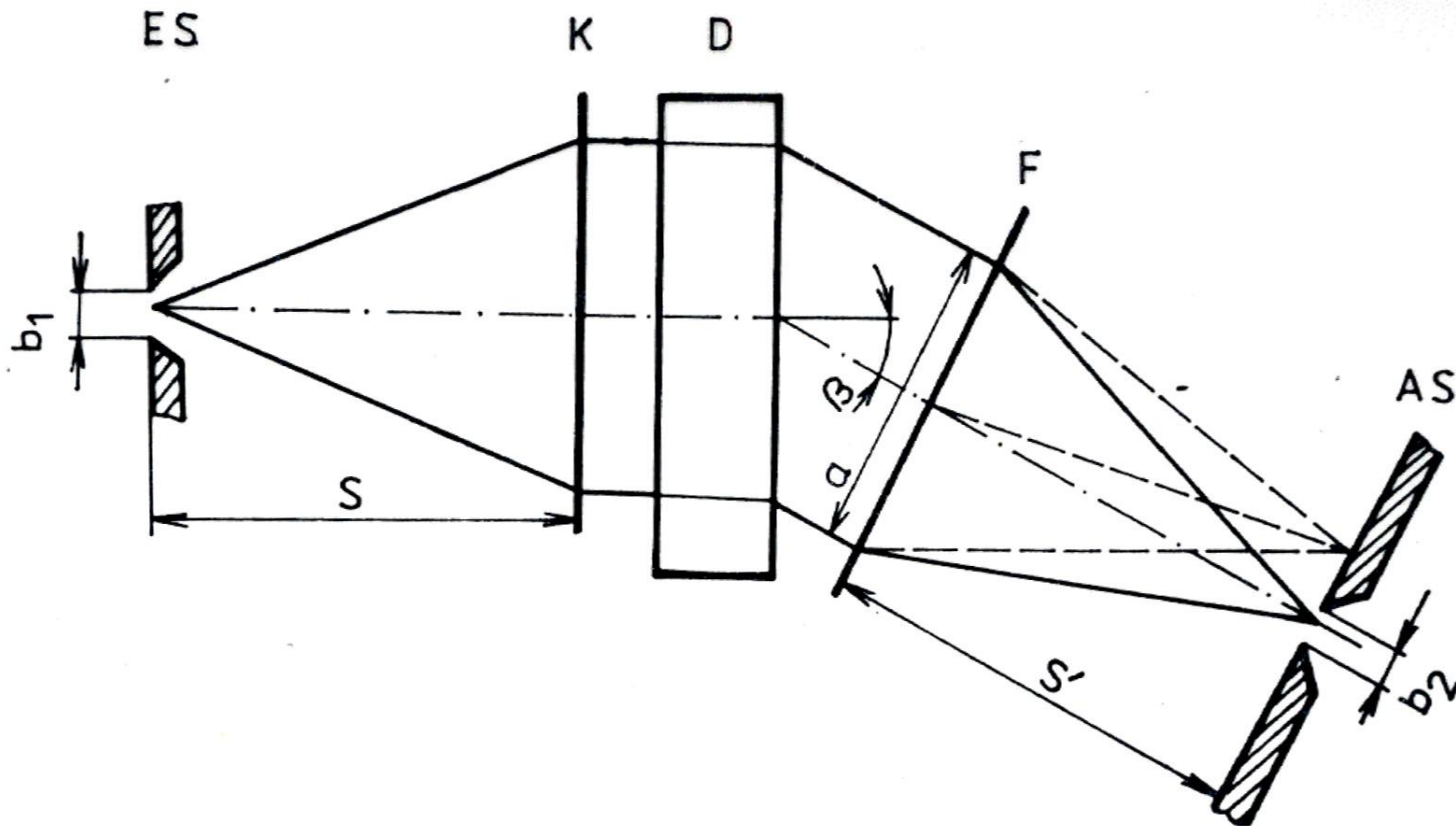
Spektrální přístroj

Spektrometr slouží k separaci záření podle vlnových délek a k měření emise spektrálních čar. Jako disperzní členy se používají mřížky na odraz. V současné době jsou komerčně vyráběny 3 typy spektrometrů:

- spektrometry s rovinnou mřížkou montáže Czerny-Turner nebo řidčeji Ebert-Fastie;
- spektrometry s konkávní mřížkou, nejčastěji montáže Paschen-Runge;
- spektrometry s mřížkou typu echelle a děličem spektrálních řádů (hranol).

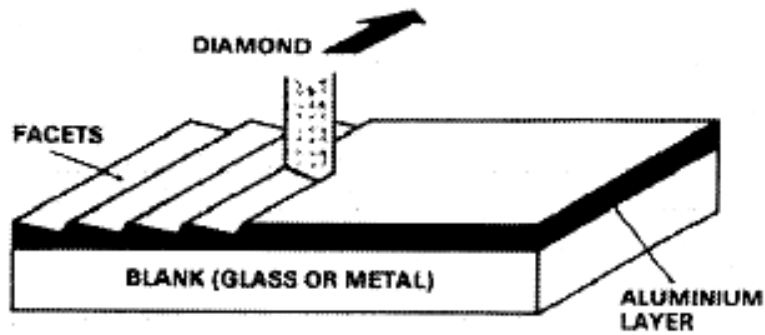
Součásti spektrometru s rovinnou mřížkou

- osvětlovací soustava,
- vstupní (primární) štěrbina,
- zrcadlový objektiv kolimátoru
- rovinná mřížka, (u spektrometru s konkávní mřížkou místo rovinné zastává mřížka současně funkci kolimátorového a kamerového zrcadla),
- zrcadlový objektiv kamery,
- výstupní štěrbina,
- detektor

Monochromatorprinzip (Schnitt senkrecht zu den Spalten).
ES — Eintrittspalt der Breite b_1 ; *K* — Kollimatoroptik; *D* — Dispersor; *F* — Fokussierungs- oder Kameraoptik; *AS* — Austrittspalt der Breite b_2 ; a — Aperturbreite

Rytá mřížka

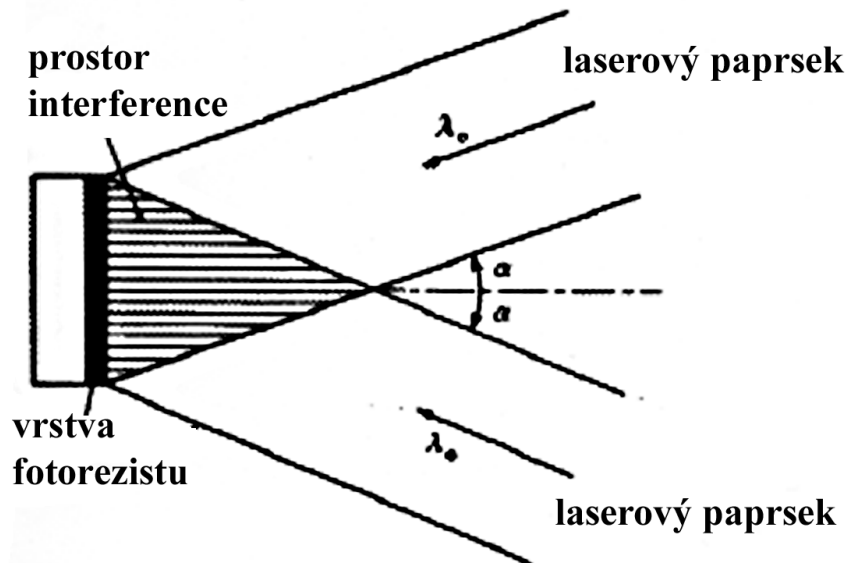

Typical specifications

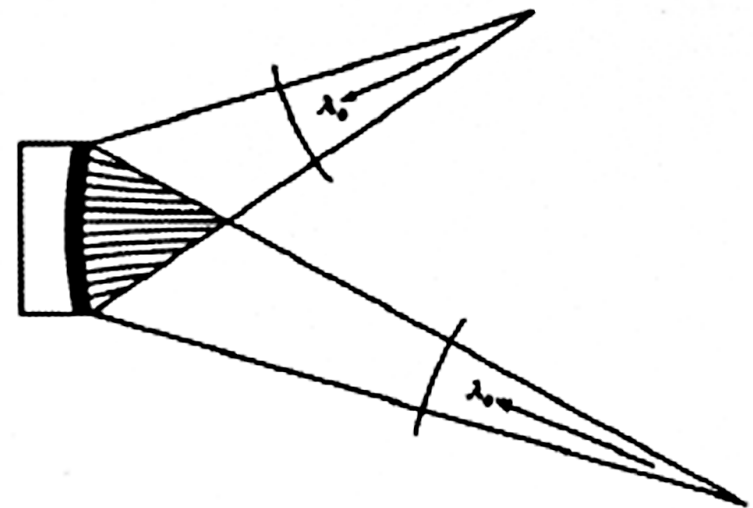
Spectral range : 200 nm to 100 μm
Groove density : 1800 lines/mm down to 20 lines/mm
Efficiency : 70 % at the blaze wavelength

Holografická (interferenční) mřížka

- Příprava holografických mřížek – nejprve se exponuje fotorezist interferenčním obrazcem laserových paprsků a poté následuje povrchová úprava s tvarováním profilu vrypů iontovým leptáním.

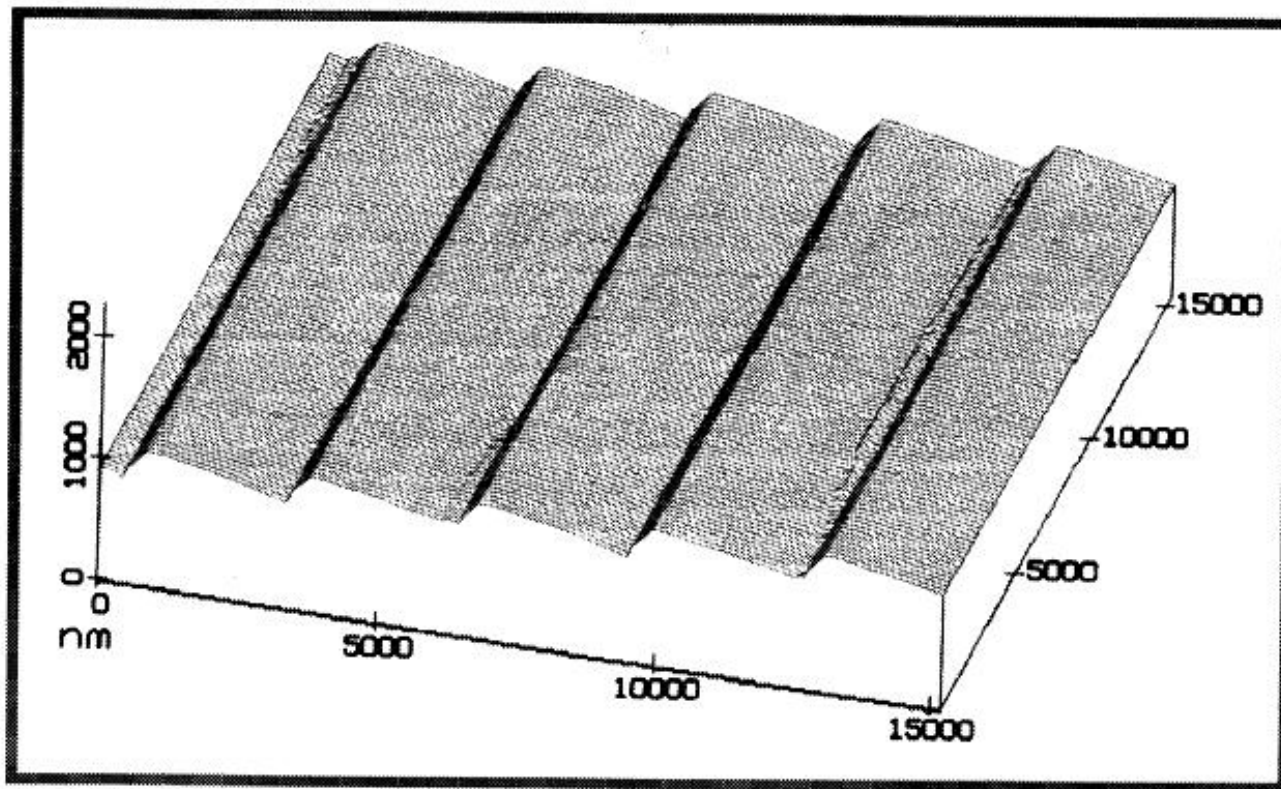

Příprava rovinné holografické mřížky s rovnými a ekvidistantními drážkami

Příprava konkávní mřížky s korekcí optických aberací s nelineárně rozloženými zakřivenými drážkami

Holografická mřížka profilovaná iontovým leptáním

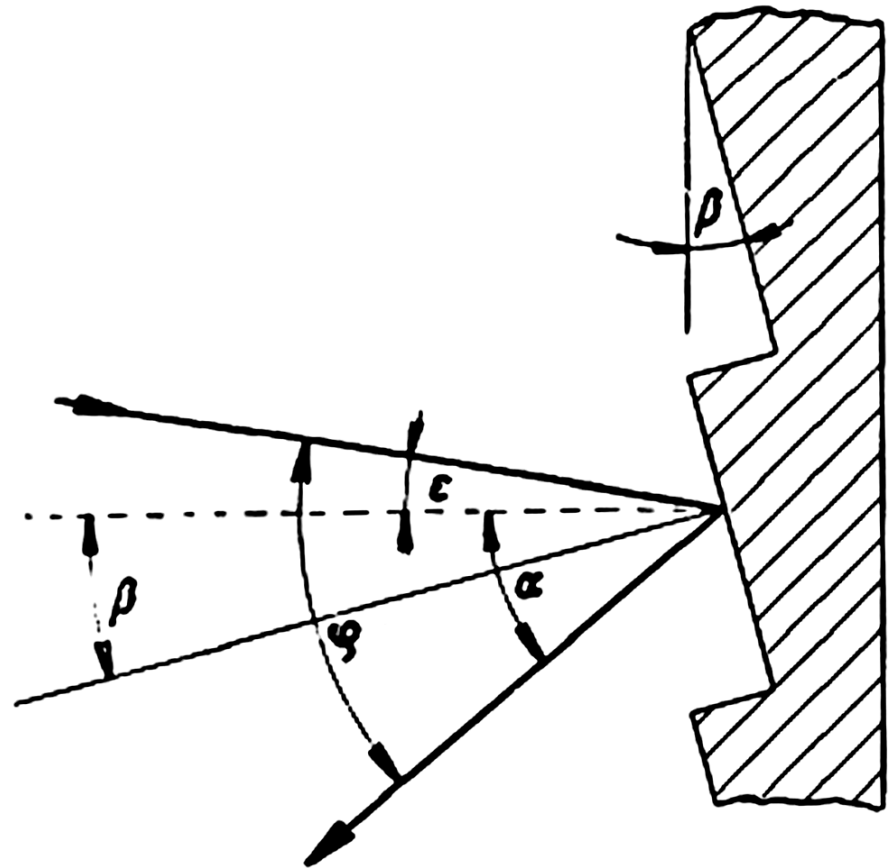
Blaze profile of an holographic grating blazed by ion etching (STM microscope).

Optická mřížka „echelette“

- Zrcadlovým odrazem na delších stěnách vrypu je možné soustředit téměř všechno světlo do určitého, požadovaného úhlu (odlesk, blaze).

$$\sin \beta = \frac{m\lambda}{2a \cos \frac{\varphi}{2}}$$

Mezní hustota vrypů mřížky

- Mezní vlnová délka, při které ještě dochází k difrakci je určena počtem čar na mm a odpovídá maximální hodnotě úhlů dopadu a difrakce 90° , potom:

$$1 + 1 = \sin \alpha + \sin \beta = k \cdot n \cdot \lambda_{\max} \cdot 10^{-6}$$

$$\lambda_{\max} = 10^6 \frac{2}{k \cdot n}$$

- S mřížkou 2400 mm^{-1} lze dosáhnout teoreticky spektrálního rozsahu do 830 nm , s mřížkou 3600 mm^{-1} 550 nm , s mřížkou 2400 mm^{-1} ve 2. řádu nebo s mřížkou 4800 mm^{-1} v 1. řádu 415 nm a s mřížkou 3600 mm^{-1} ve 2. řádu 275 nm . Ve skutečnosti je úhel dopadu vždy menší než 90° a maximální dosažitelná vlnová délka je kratší než teoretická hodnota.

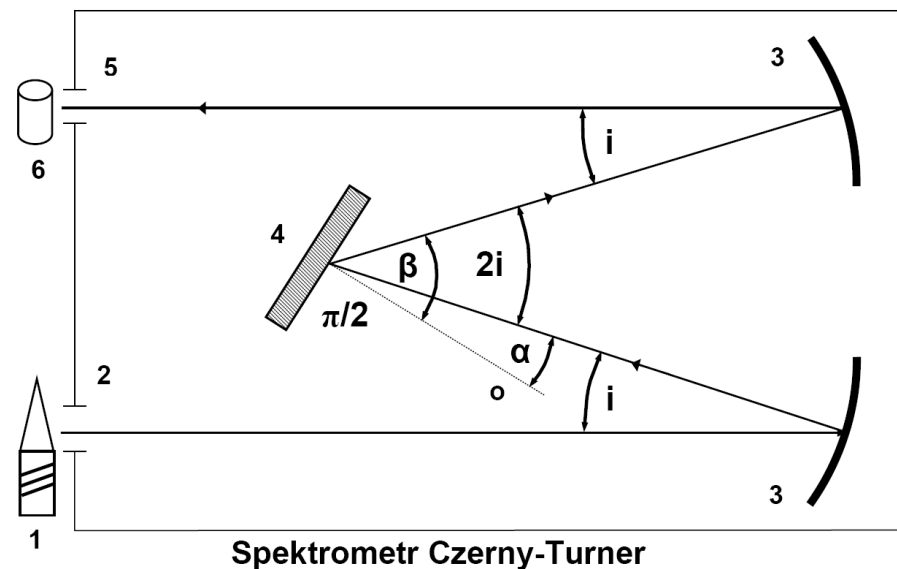
Disperze monochromátoru s rovinnou mřížkou

Používá se reciproká lineární disperze (nm/mm):

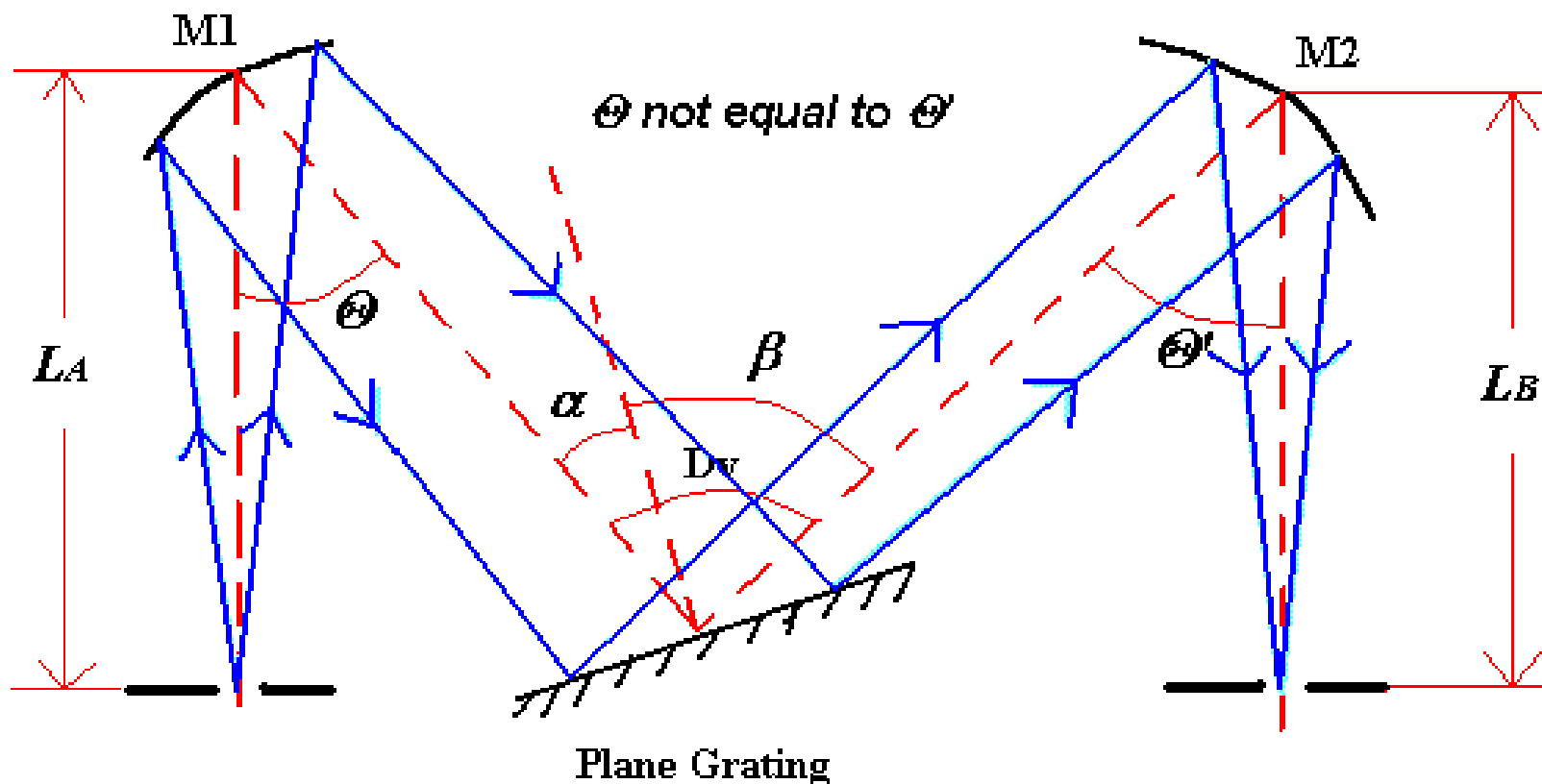
$$\frac{d\lambda}{dx} = \frac{10^6 \cos \beta}{k \cdot n \cdot f} = \frac{\lambda \cdot \cos \beta}{(\sin \alpha + \sin \beta) \cdot f}$$

kde f je ohnisková délka kamery spektrometru a β je difrakční úhel.

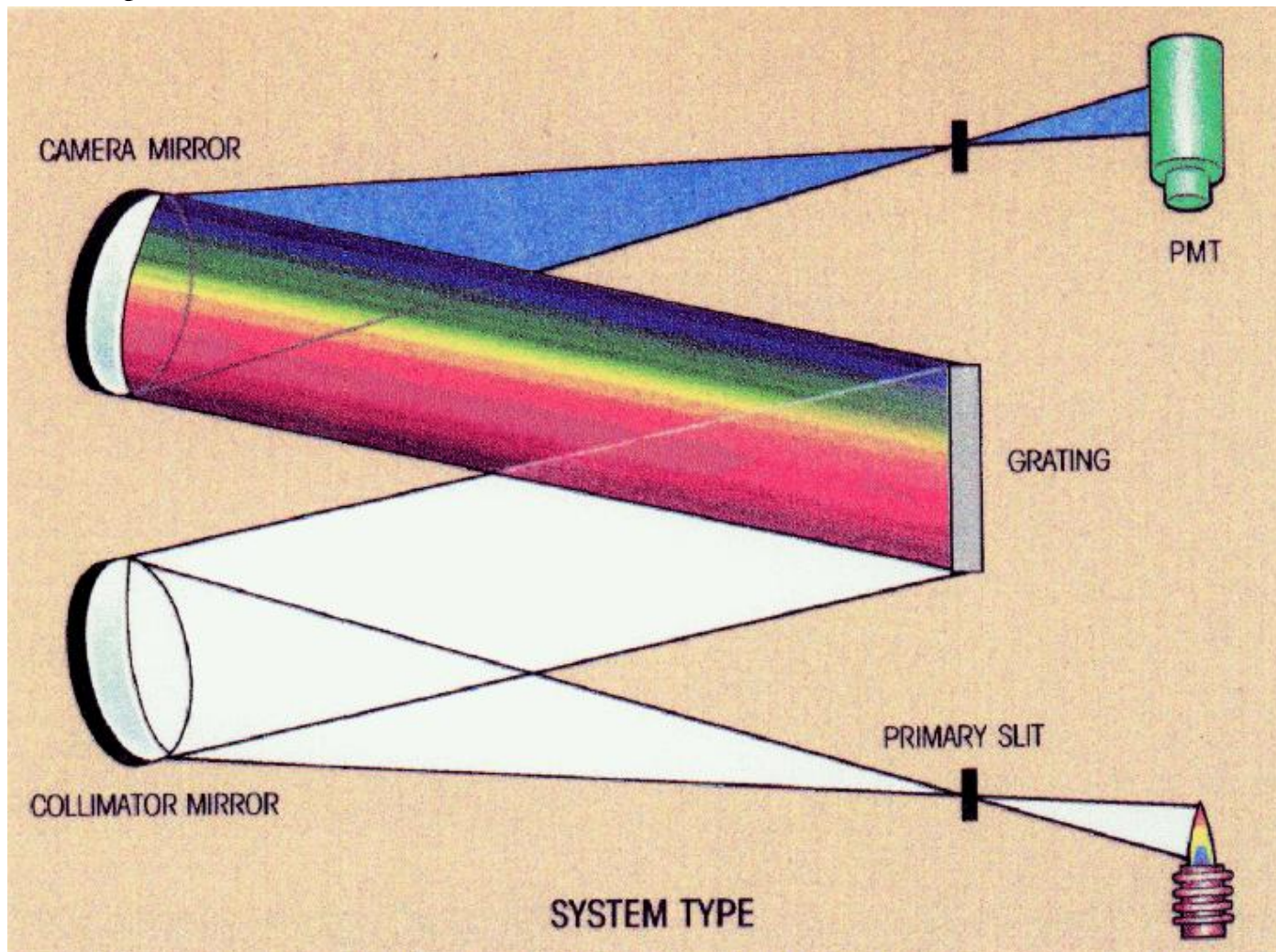
Nejlepší, tedy nejnižší reciproké lineární disperze je dosaženo pro velké úhly α , β a velkou ohniskovou vzdálenost kamerového objektivu

Montáž Czerny-Turner

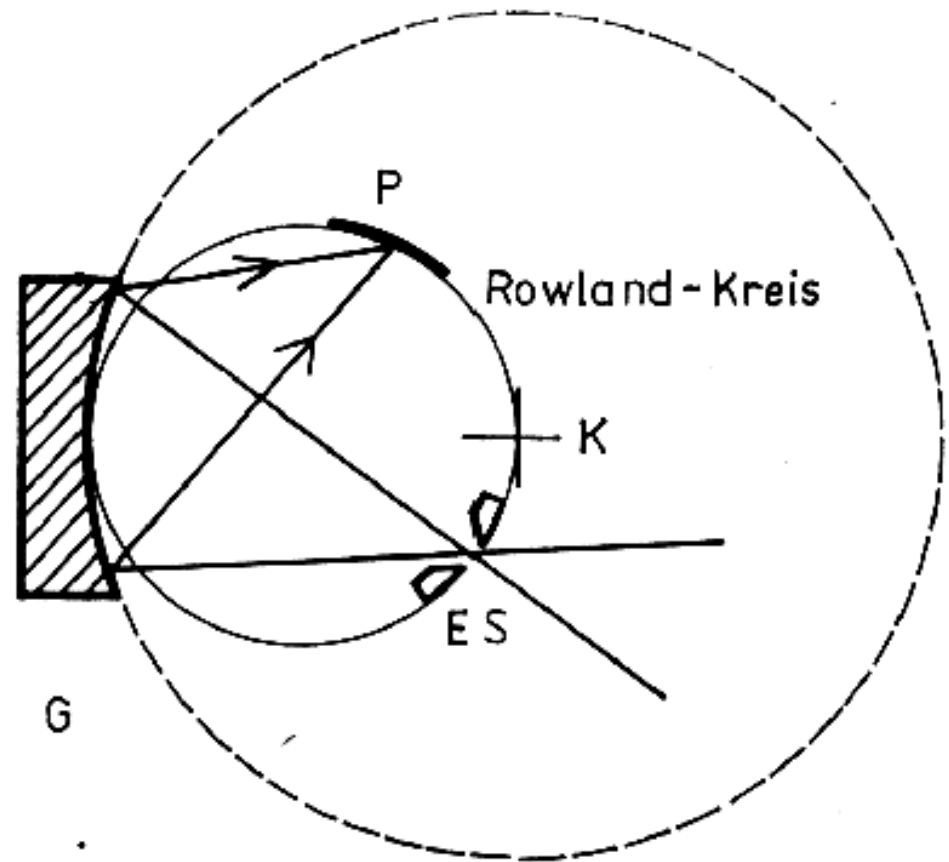

ICP spektrometr s monochromátorem Czerny-Turner

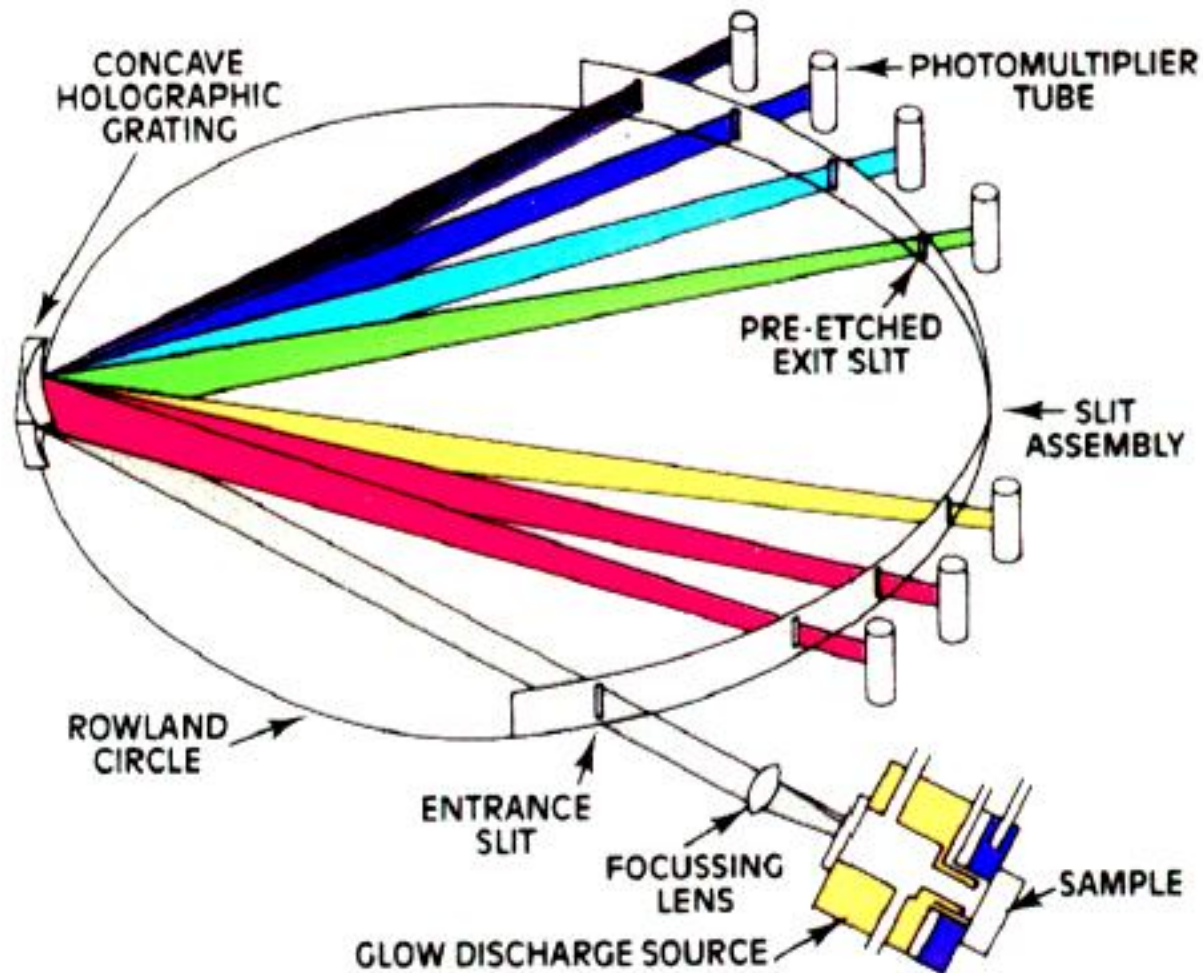

Montáž Paschen-Runge

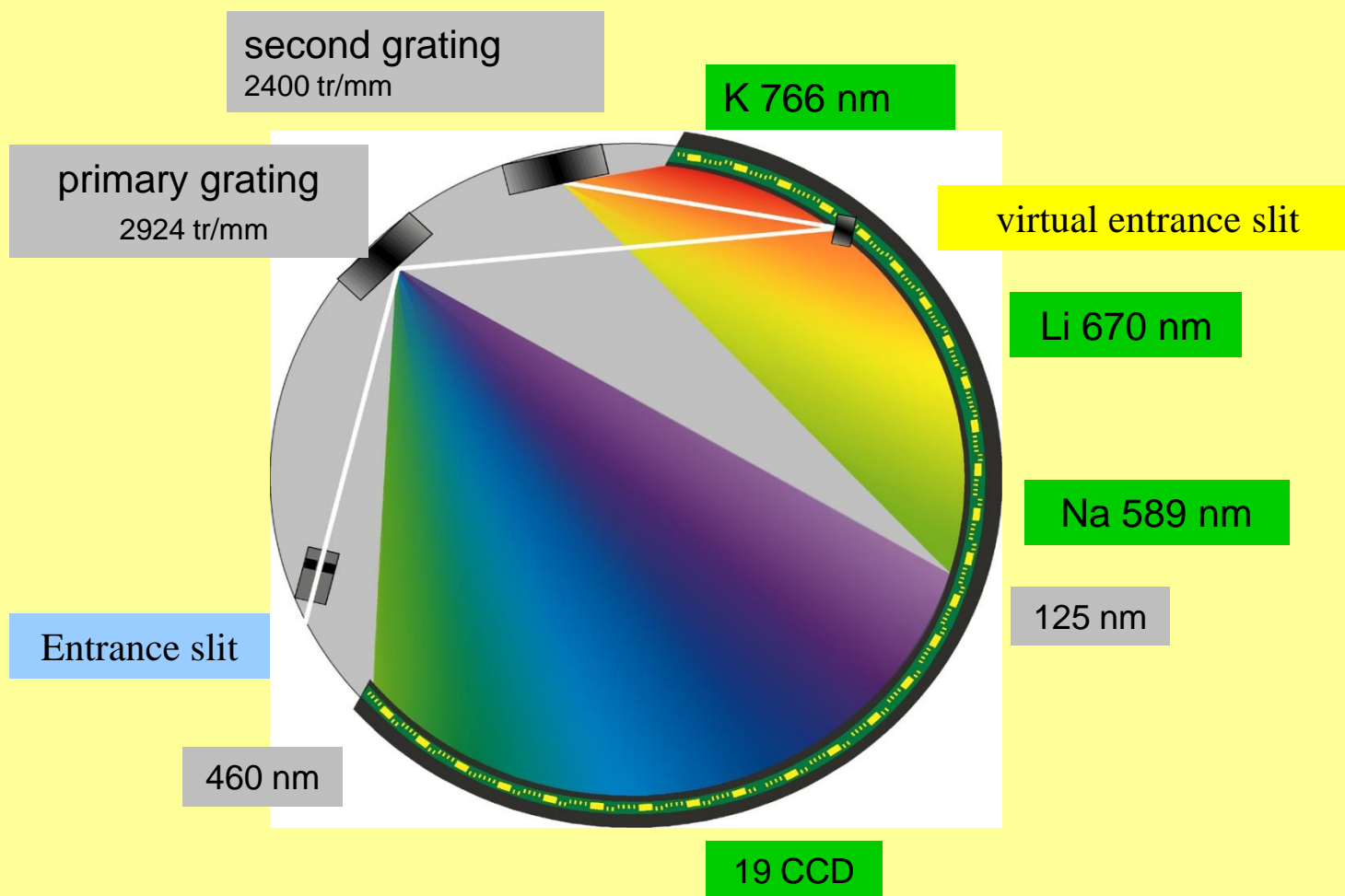
- Nejpoužívanější montáž s konkávní mřížkou.
- Výhody: pouze jedna odrazná plocha, bez optiky na průchod – výhoda ve VUV.
- Nevýhody: silný astigmatismus

GD spektrometr s PM detekcí

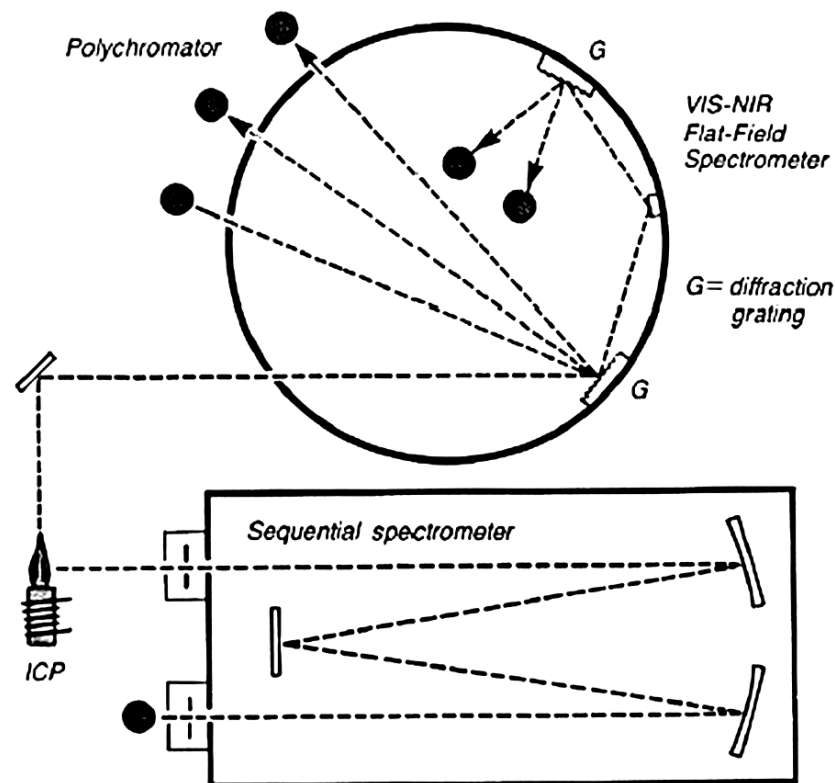
ICP-OES Spectro Cirros

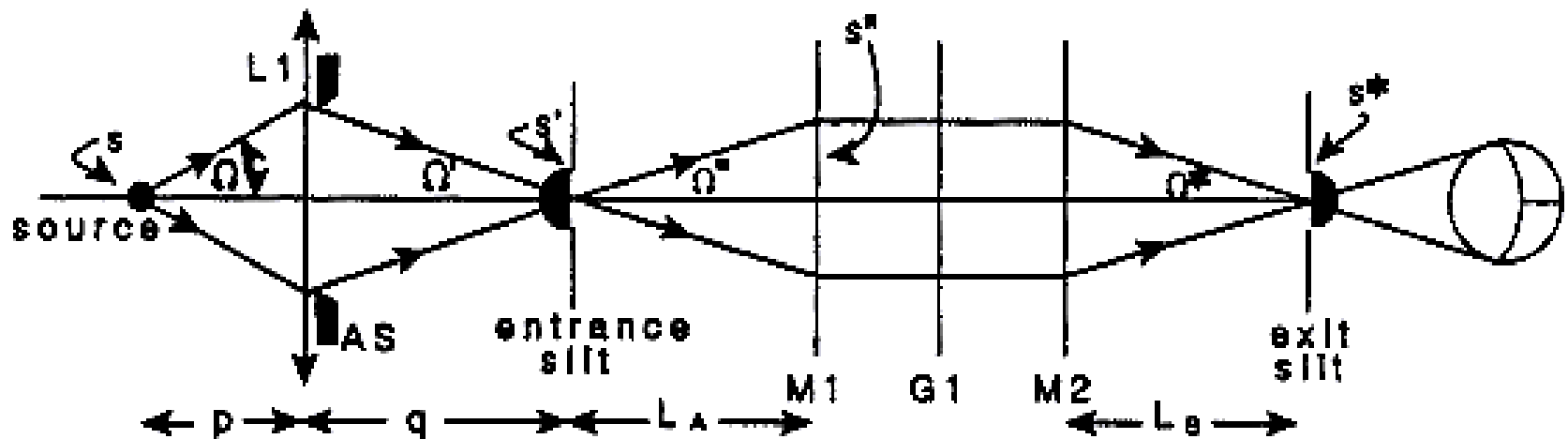

ICP-OES spektrometr JY Ultrace

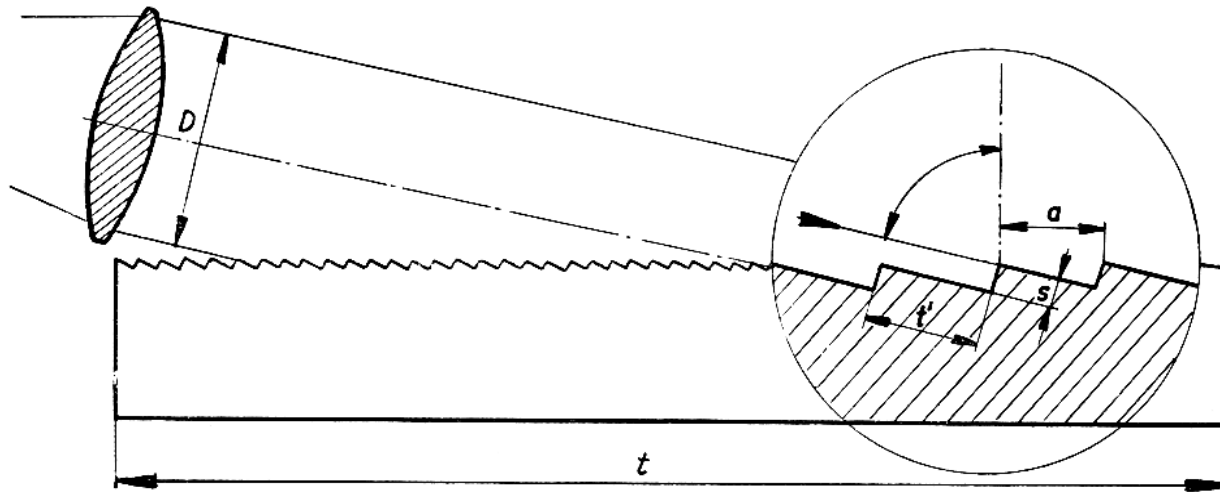
- Kombinace sekvenčního spektrometru (Czerny-Turner) a polychromátoru Paschen-Runge s fotonásobičovou detekcí pro simultánní měření na vybraných čarách. Pro měření ve vzdálenější viditelné oblasti a blízké IR (alkalické kovy) pomocná mřížka.

Osvětlovací optika monochromátoru

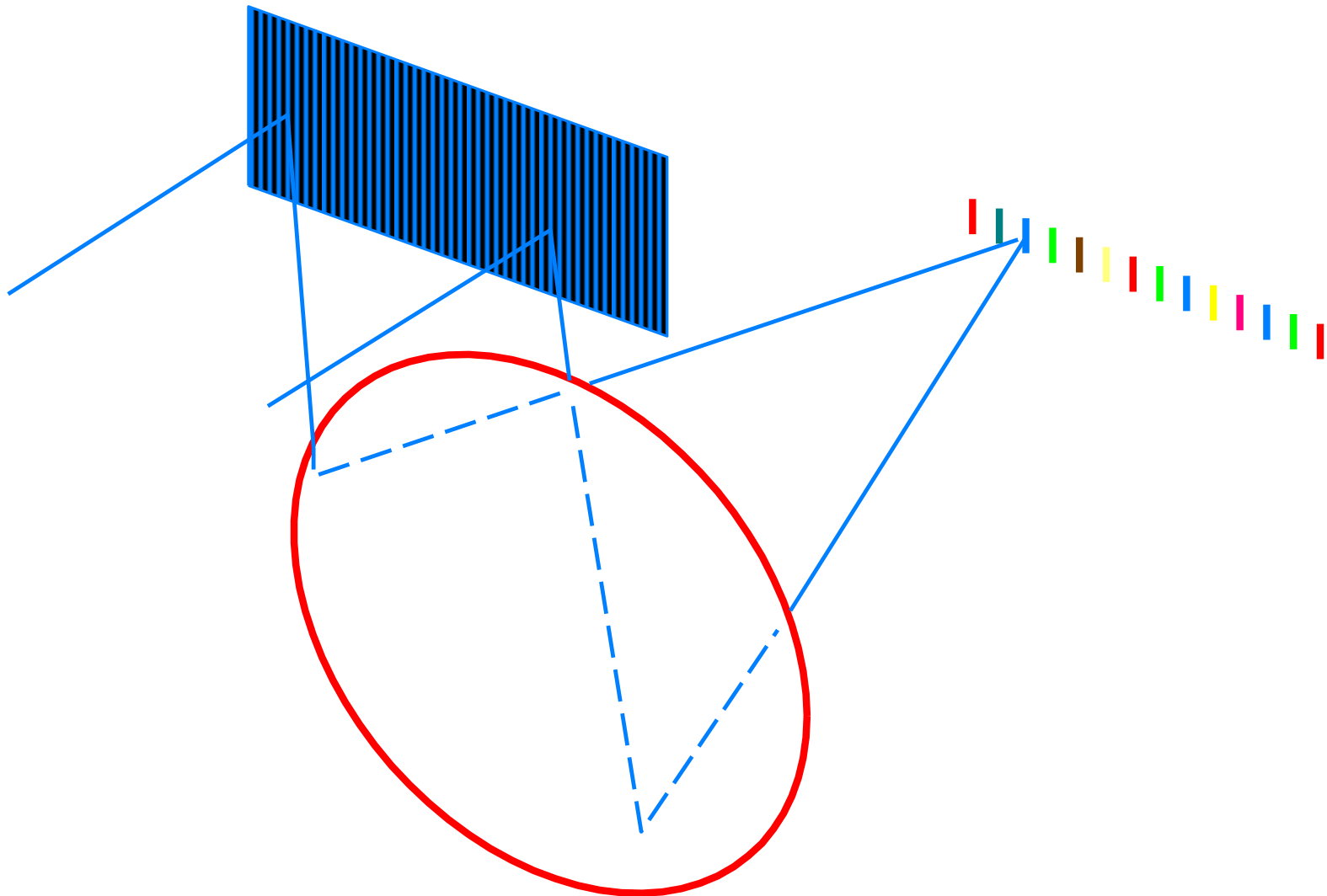

Mřížka echelle

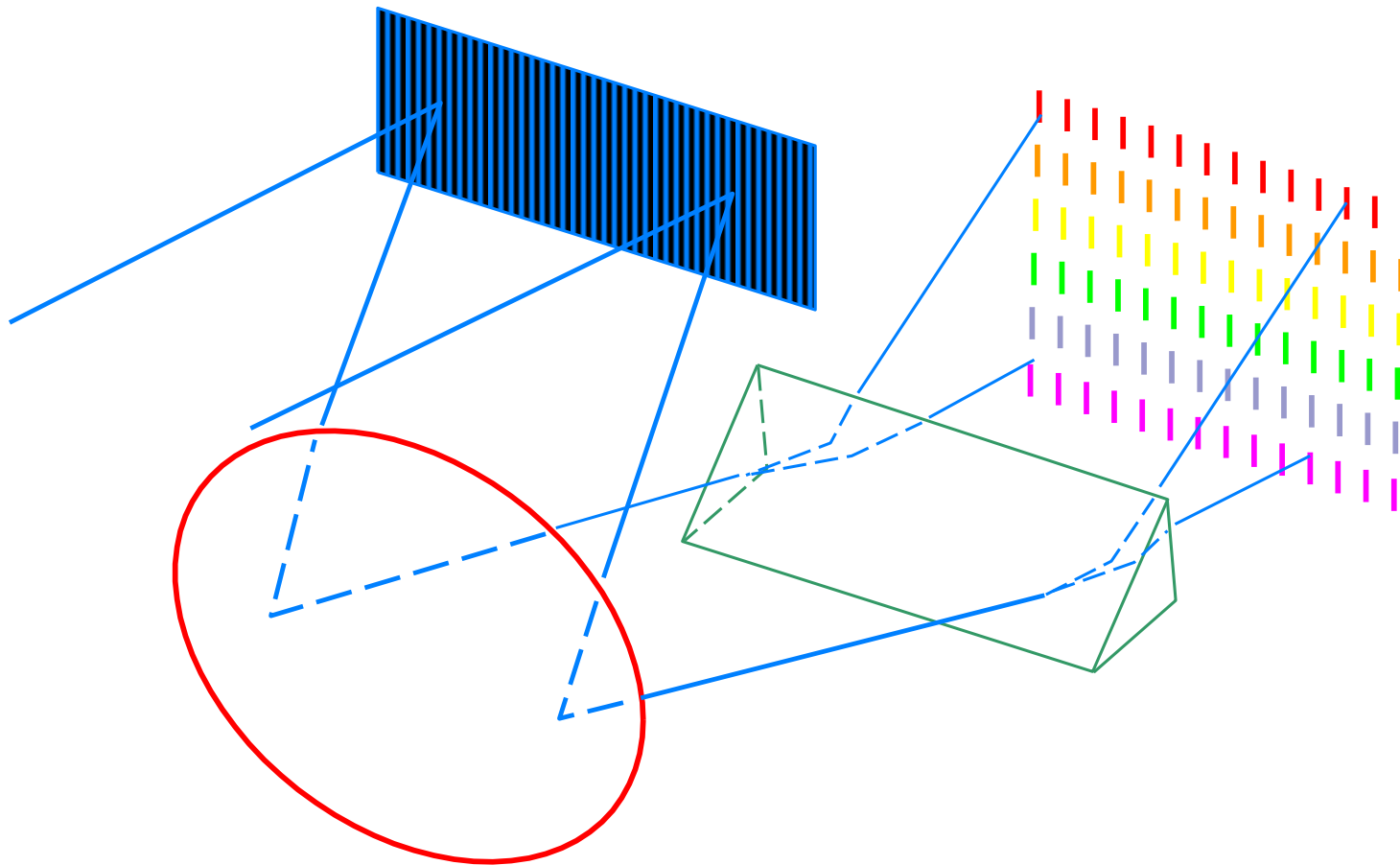

- Tato mřížka tvoří přechod mezi Michelsonovou stupňovou mřížkou („echelon“) a mřížkou „echelette“, která soustřeďuje světlo do úhlu, ve kterém leží jen spektrum určitého řádu.
- Rozlišovací schopnost: $R=mN$, $m=2t'/\lambda$
Př.: $\lambda=500$ nm, $N=500$, $t'=0,05$ mm $\rightarrow R=100\ 000$

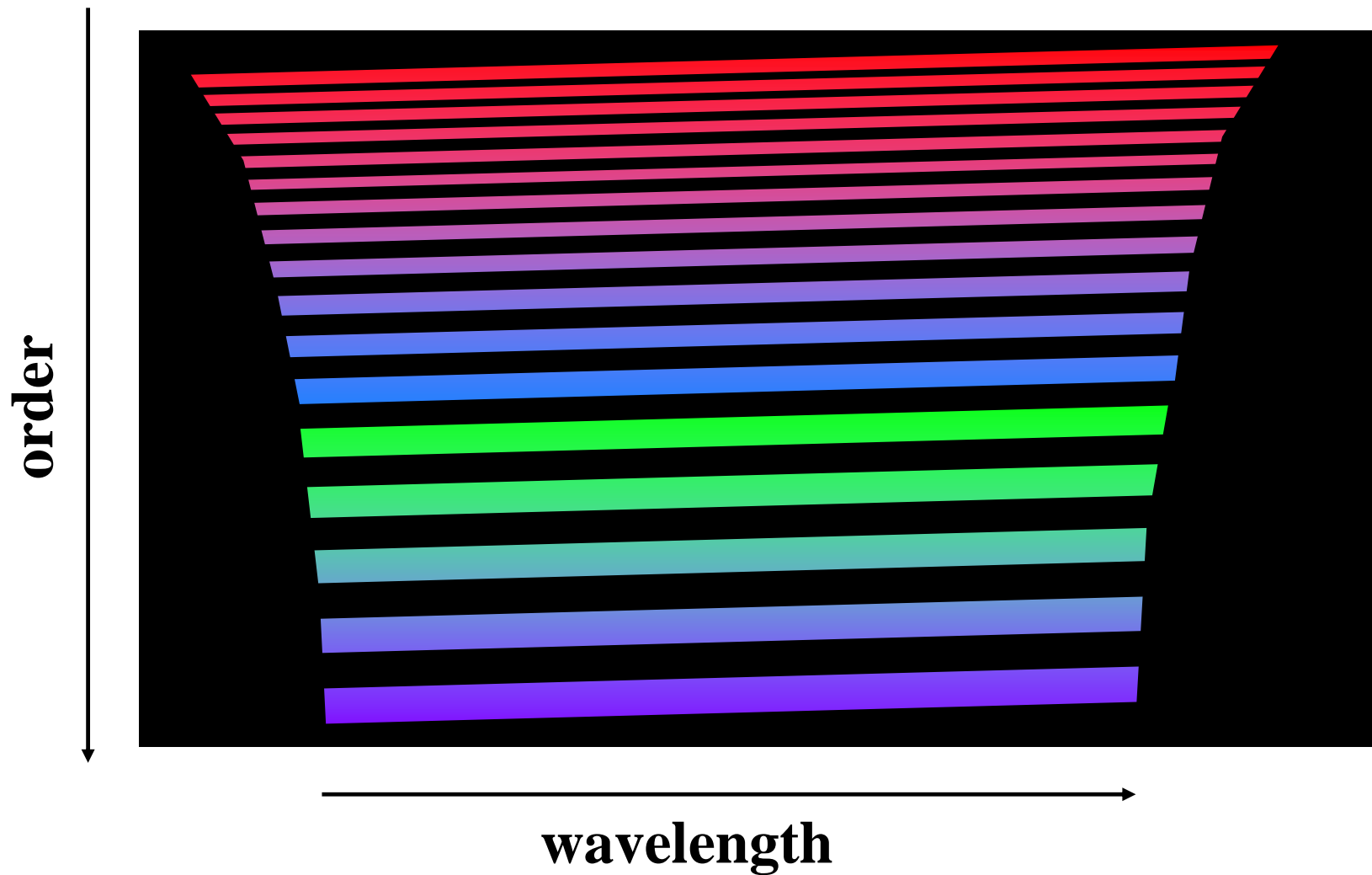
Překrývající se řády ve spektru mřížky echelle

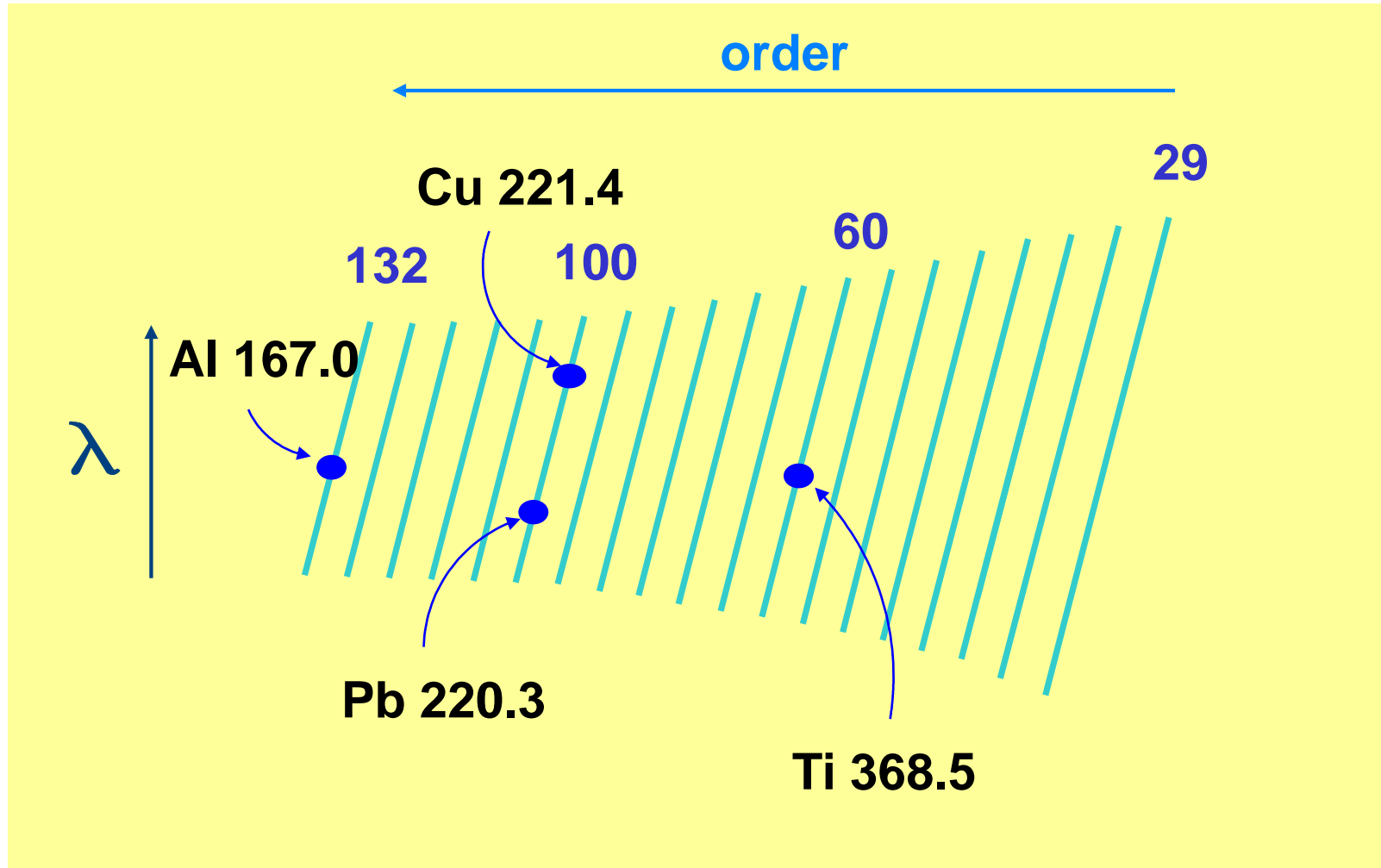
Zkřížená disperze a echelle mřížka

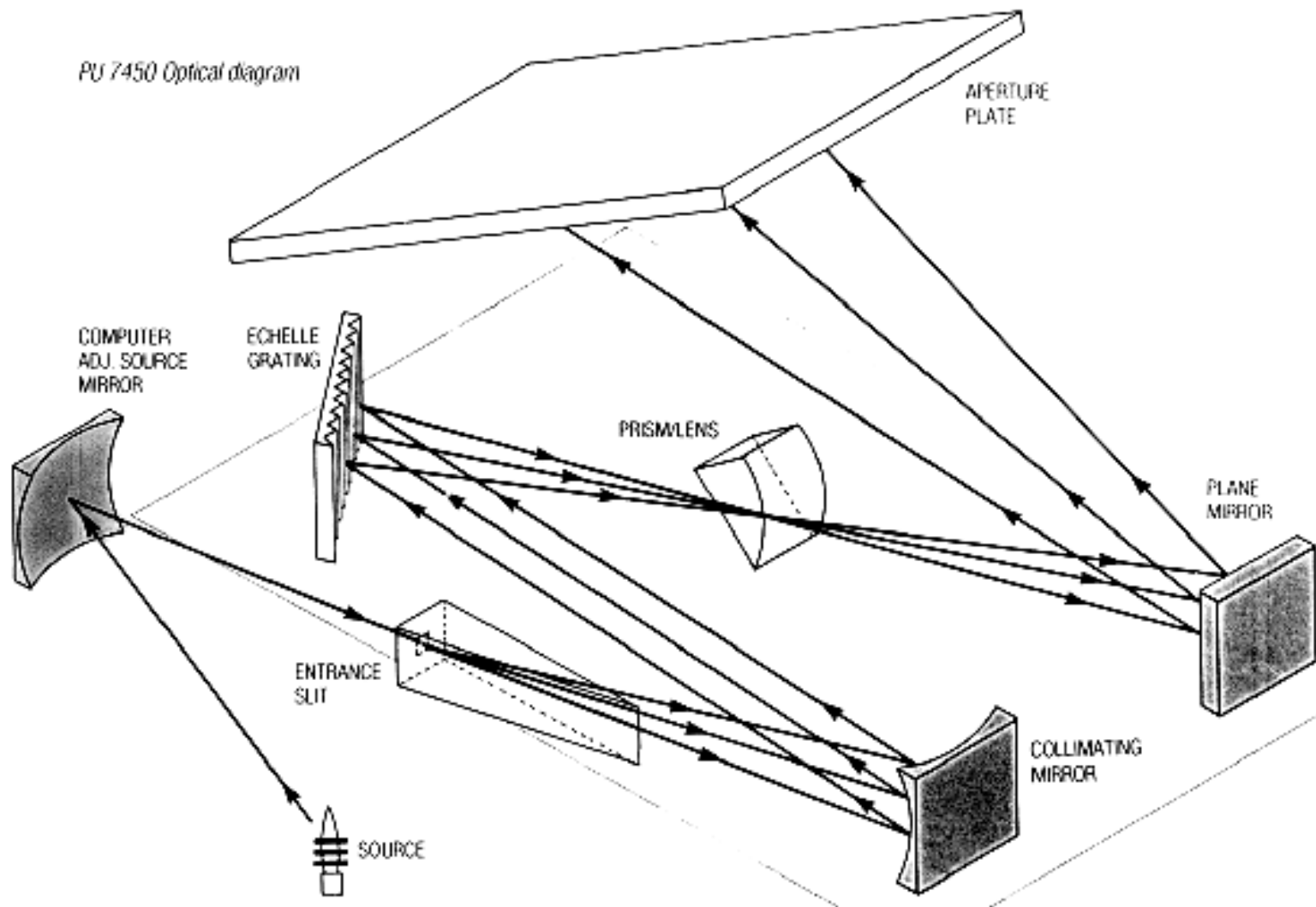
Echellogram

Echellogram

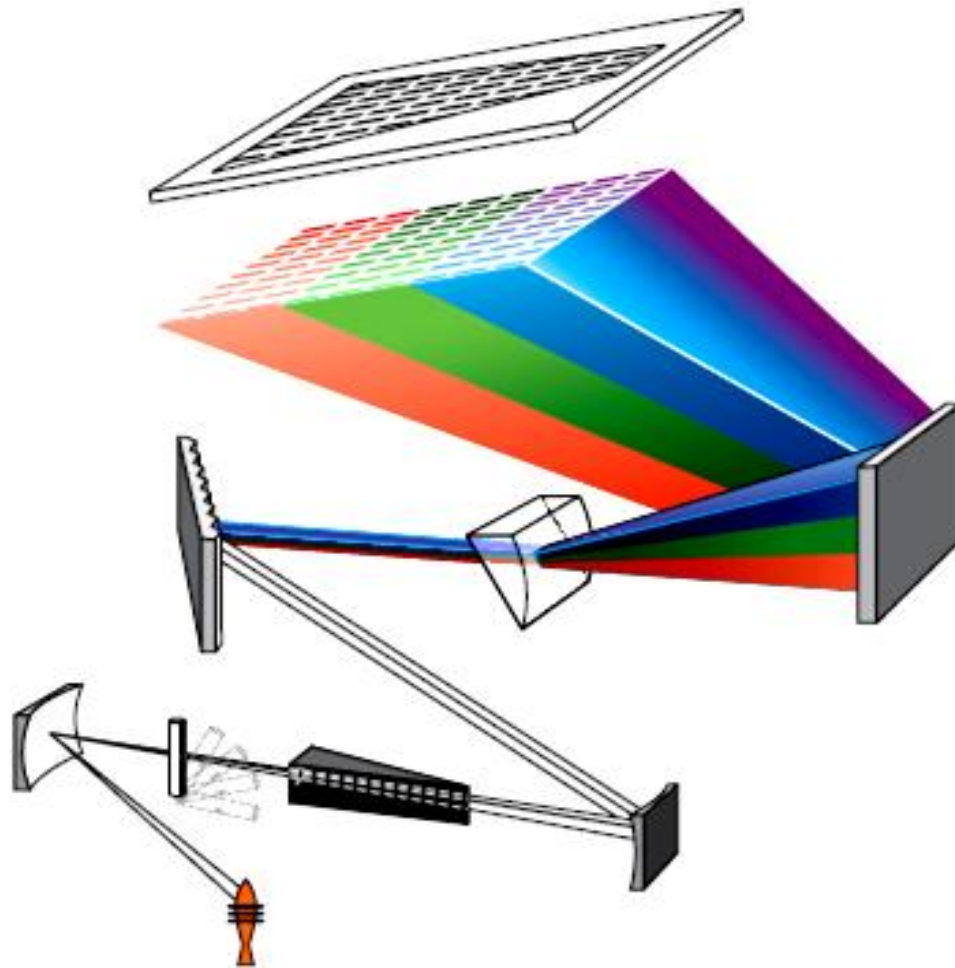

Echelle spektrometr PU 7450

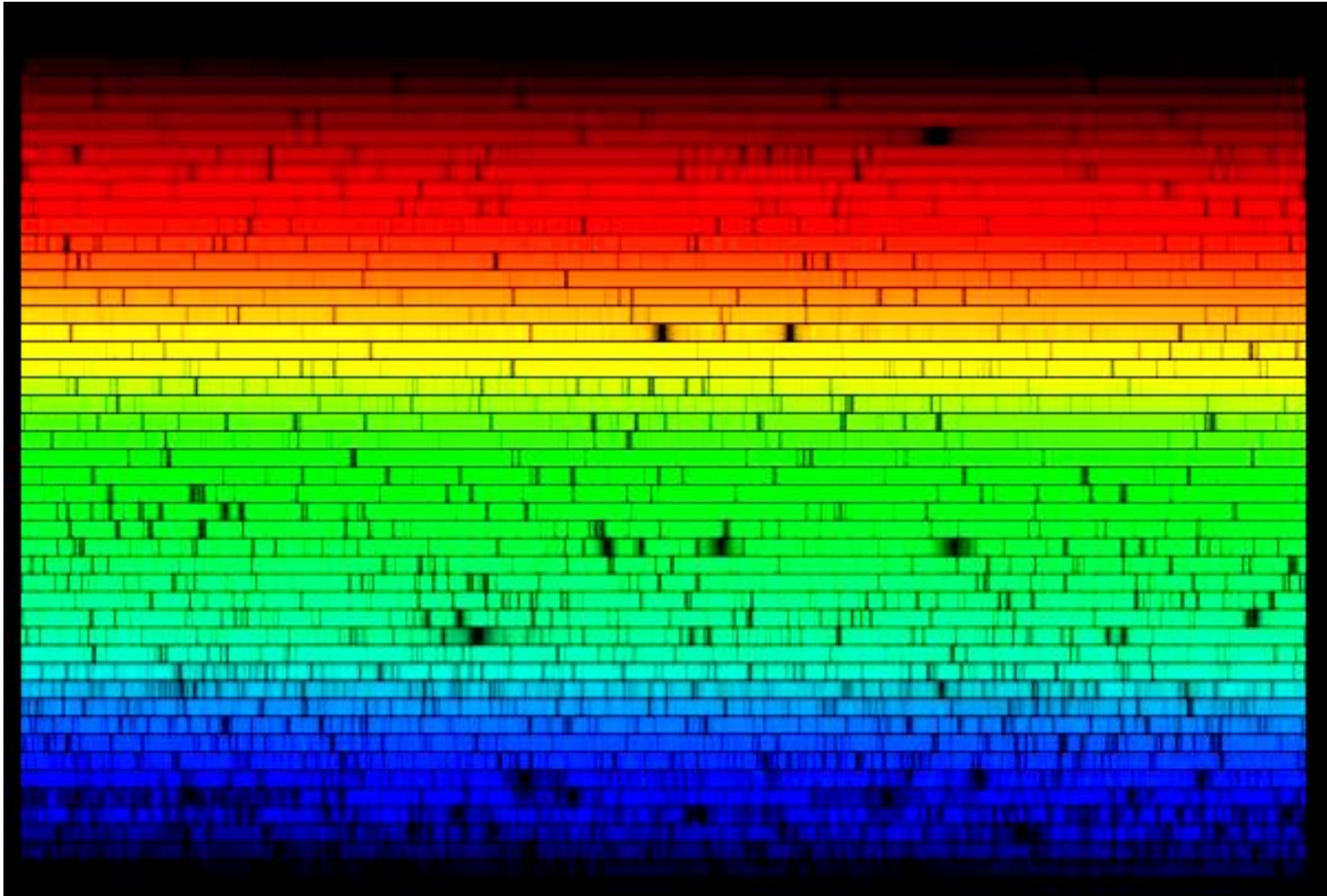

Spektrometr s s echelle mřížkou

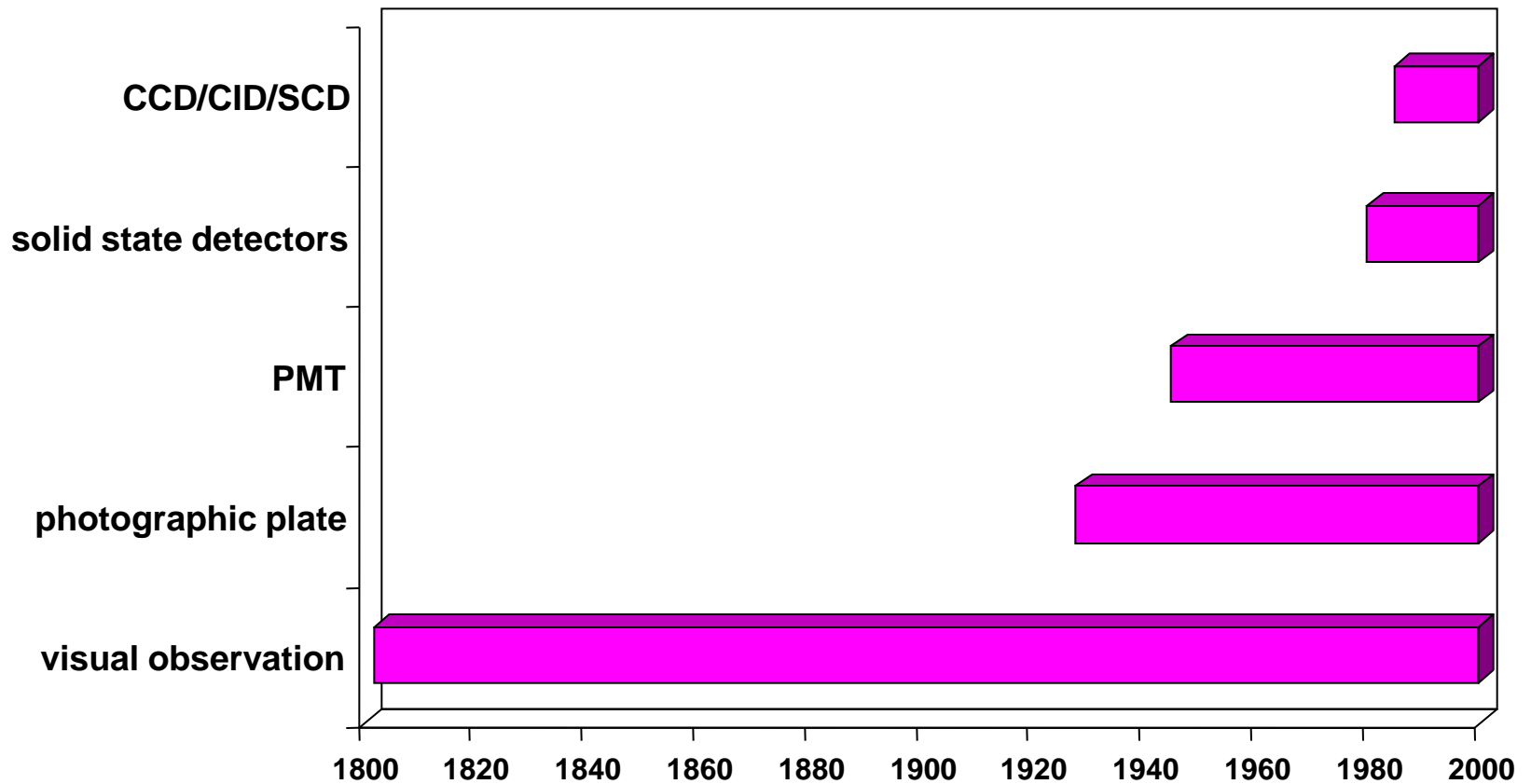
Sluneční spektrum (mřížka echelle se zkříženou disperzí s druhou mřížkou)

Detektory

Historie detektorů

Citlivost fotodetektoru

- Citlivost fotodetektoru je poměr výstupní veličiny (většinou proud) k veličině záření dopadající na detektor. Z hlediska spektrálního složení záření dopadajícího na detektor se rozlišuje **integrální citlivost** S_{Φ_e} a **monochromatická spektrální citlivost** S_{λ} :

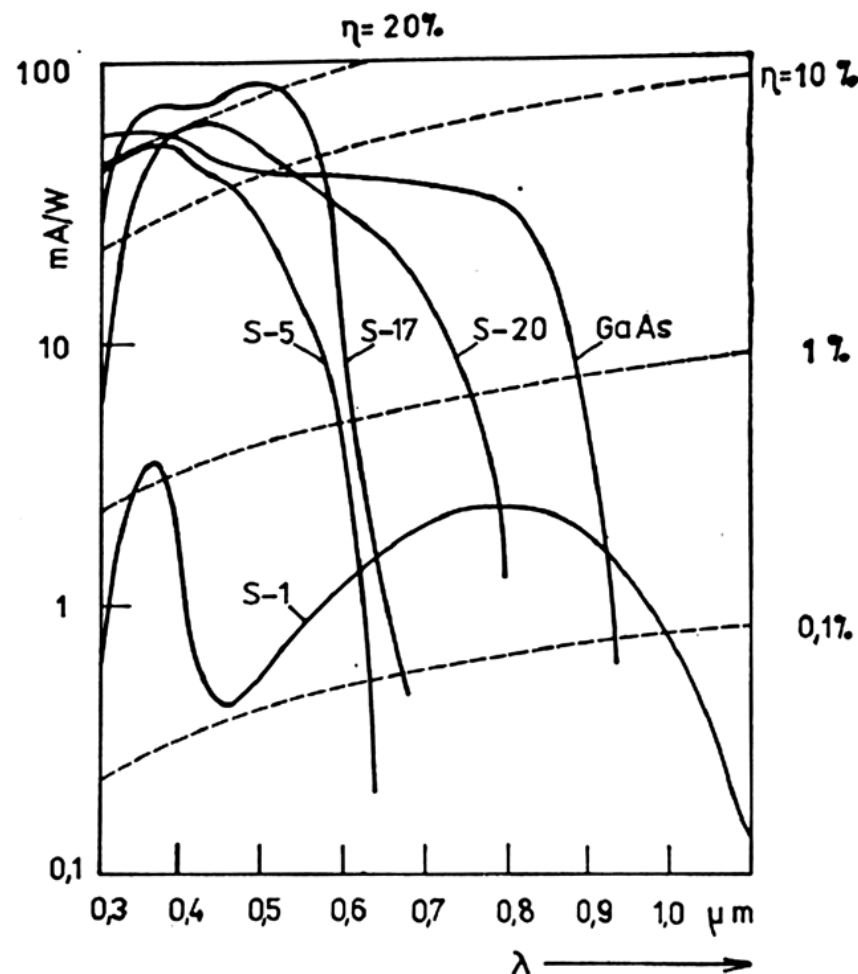
$$S_{\Phi_e} = \frac{I_{\Phi}}{\Phi_e} \quad [A.W^{-1}; A; W] \quad S_{\lambda} = \frac{I_{\lambda}}{\Phi_{\lambda}} \quad [A.W^{-1}; A; W]$$

Kvantová účinnost detektoru pro danou vlnovou délku je definována jako poměr počtu emitovaných nosičů náboje na počet fotonů, které dopadly na detektor:

$$\eta_{\gamma} = \frac{N_e}{N_{h\nu}}$$

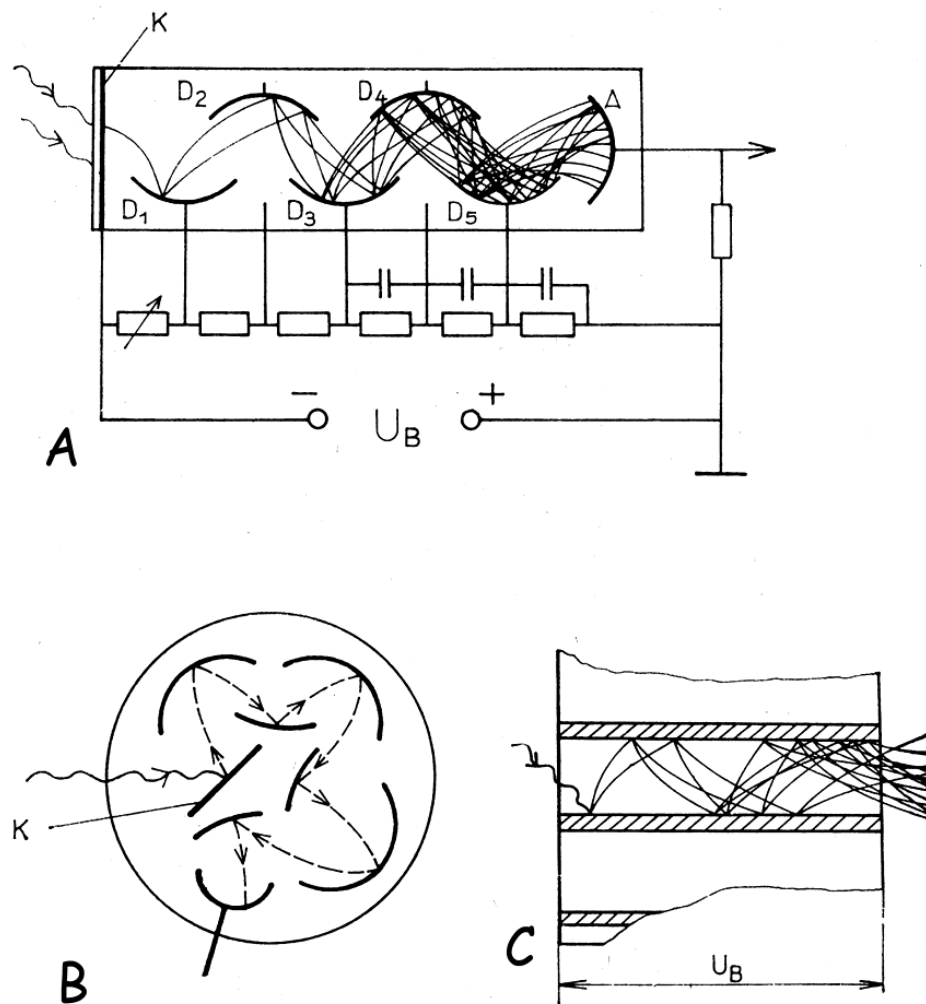
Fotokatody (vnější fotoelektrický jev)

- Multialkalické fotokadody typu Sb-Na-K-Cs (S20) – nejpoužívanější
- Monoalkalické antimonidy typu Cs-Sb
- Bialkalické antimonidy Sb-Na-K
- Pro dlouhovlnnou oblast Ag-O-Cs (S1)
- Monokrystaly polovodičů GaAs-Cs-Rb, InP-Cs-O apod.
- „Solar blind“ pro UV, VUV (RbTe, CsTe) a FUV oblast spektra (KBr, CsI)

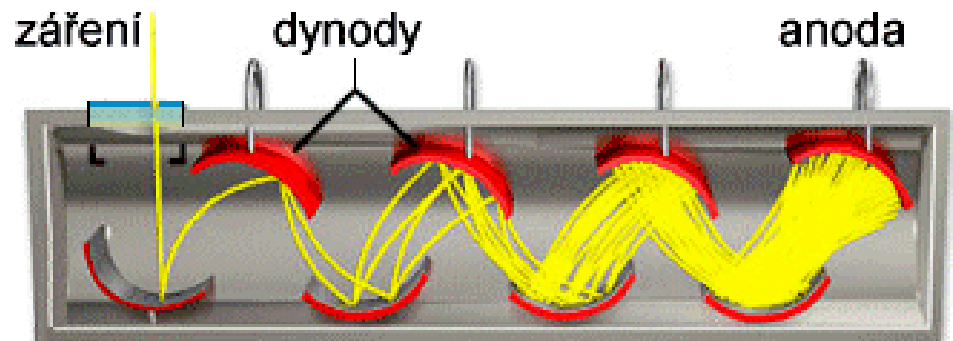
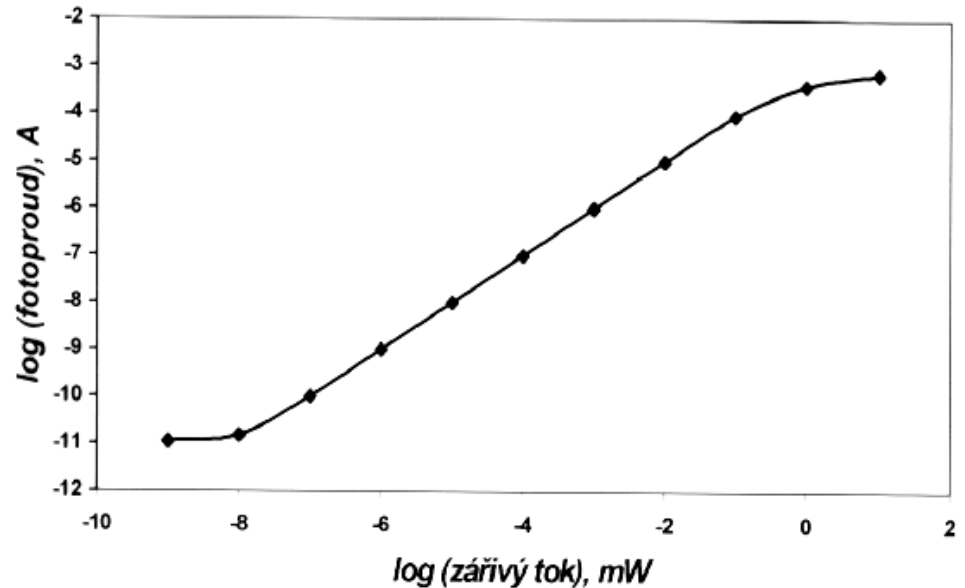
Násobiče elektronů

- Fotokatody s emisí elektronů do vakua se používají především ve spojení s násobiči elektronů, i když teoreticky je vlastnost fotodetektoru dána fotokatodou, tedy ve fotonásobičích (A, B) a kanálových násobičích (C), používaných v intenzifikovaných plošných detektorech (ICCD).

Fotonásobič (PM)

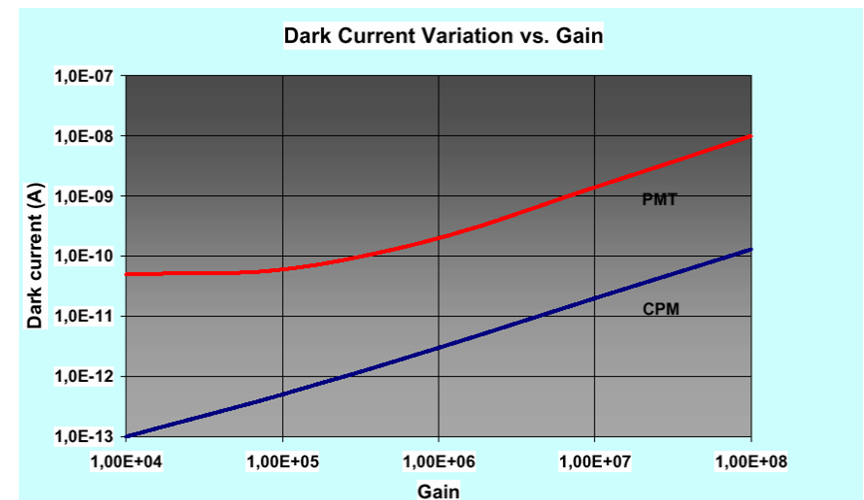
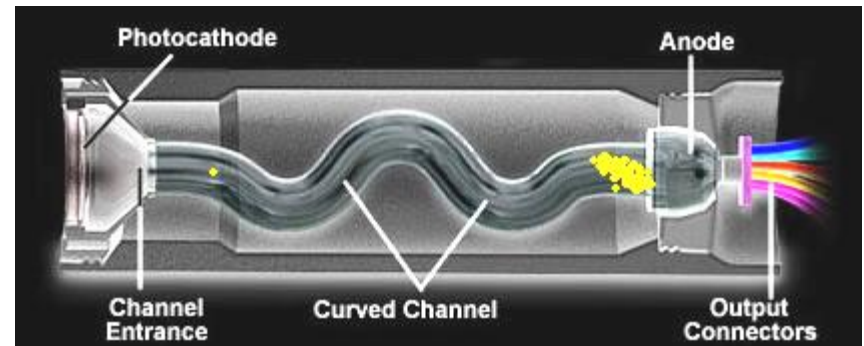
- Je vakuová fotonka kombinovaná se zesilovacím prvkem založeném na sekundární emisi elektronů z dynod. Proti fotonce se dosahuje lepšího poměru signál/šum a nezávislost na kmitočtu do stovek MHz. PM je schopen detekovat jednotlivé fotony (viz čítače fotonů) a pracovat v širokém rozsahu intenzity vstupního záření.

Kanálové fotonásobiče - CPM

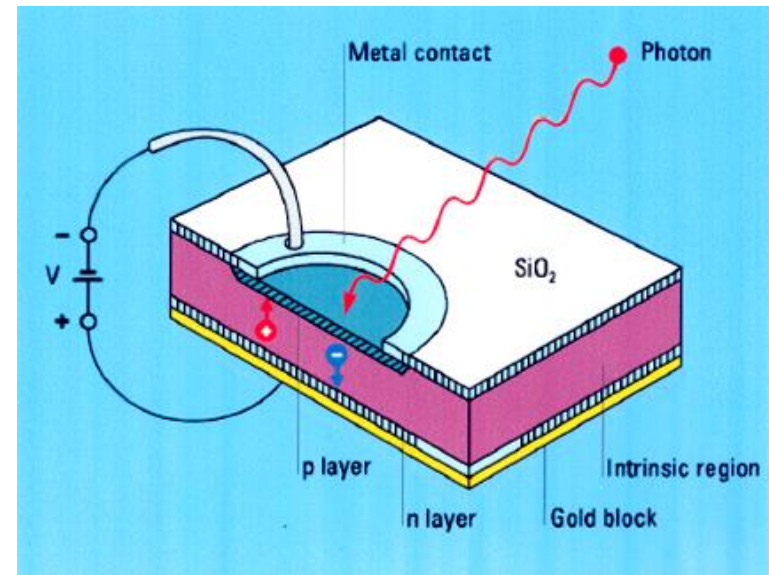
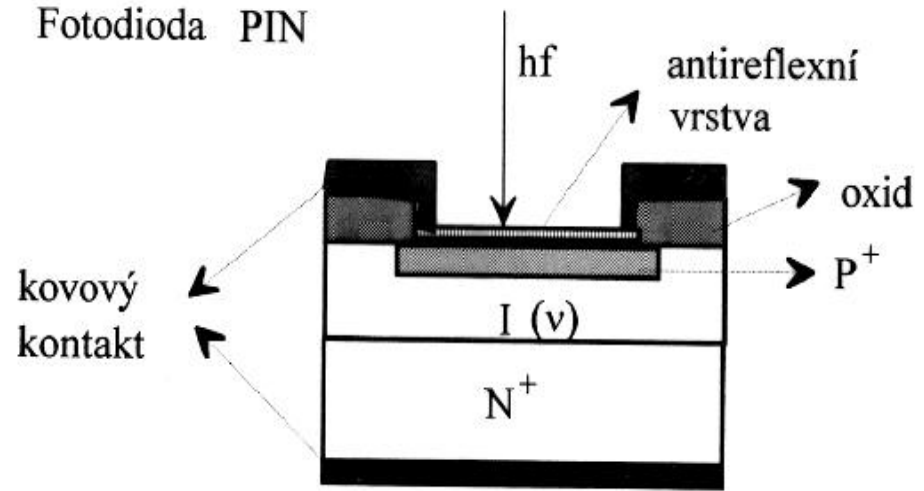
- **Channel Photo Multiplier** jsou robustní detektory se semitransparentní fotokatodou napařenou na vnitřní straně vstupního sklíčka fotonásobiče
- Konstrukce CPM umožňuje detekovat každý dopadající foton, a CPM tak mají zcela výjimečnou **citlivost** při zachování **širokého dynamického rozsahu a linearity se zesílením v řádu až 10^9**
- CPM má až **3x nižší temný proud než PMT**

Fotodiody

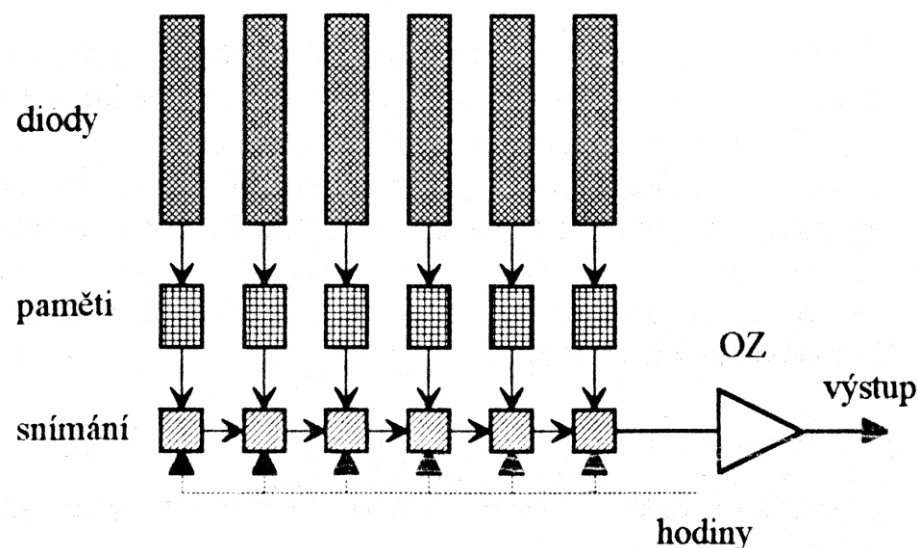
- Fotodiody se realizují nečastěji jako PIN diody z křemíku, příp. dalších polovodičů. V polovodiči vzniká při absorpci fotonu dvojice nosičů nábojů (elektron-díra), které difundují k příslušným elektrodám. Důležitou roli hraje závislost absorpce na vlnové délce záření.
- Přednosti fotodiod:
  - Velký dynamický rozsah, až 11 řádů
  - Vynikající poměr signál/šum pro vysoké signály
  - Technologie výroby integrovaných obvodů v pevné fázi
  - Možnost integrace až milionů diod do jednoho elektronického celku

Fotodioda PIN

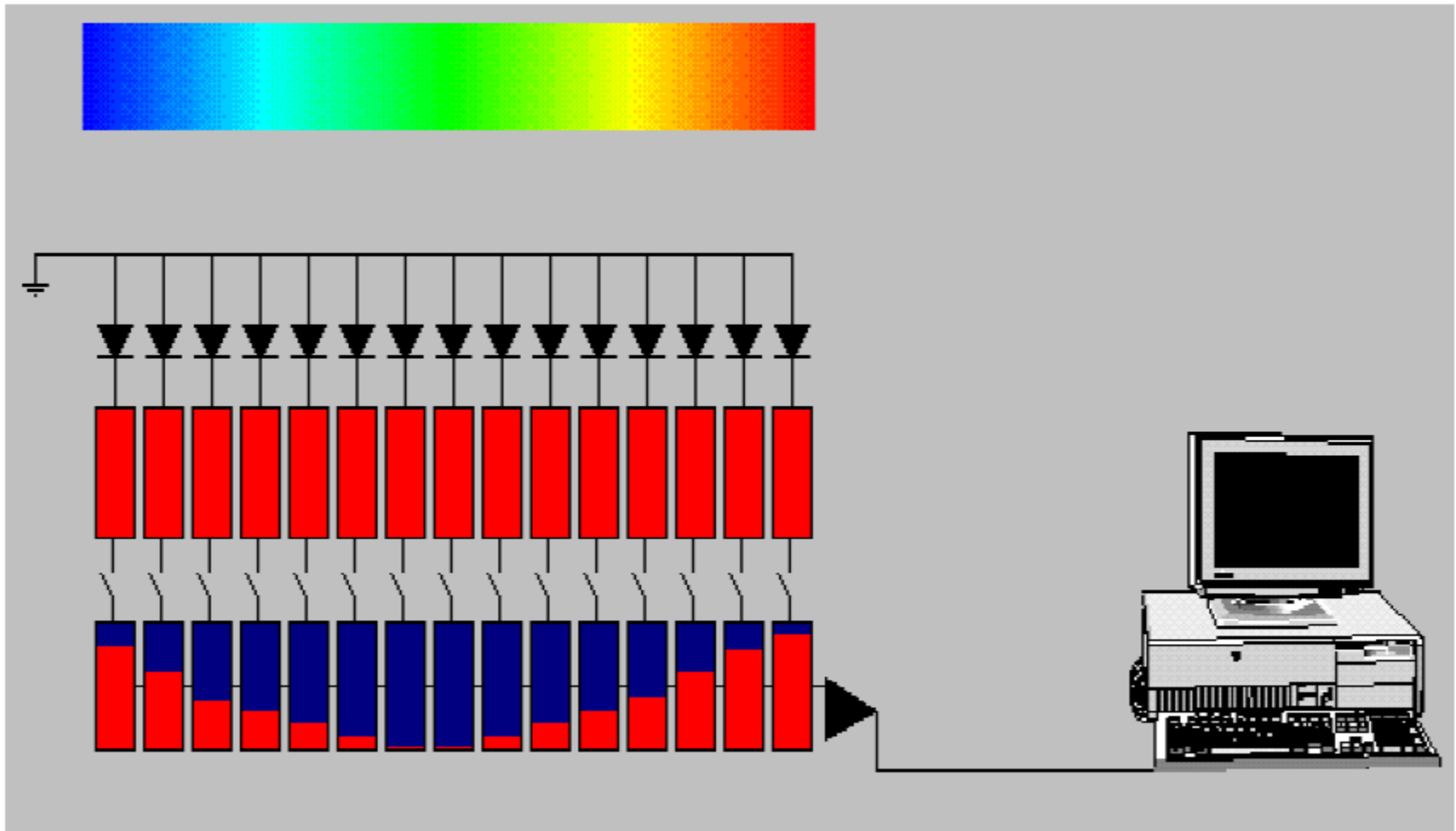

Nábojově vázané obvody (charge couple devices, CCD)

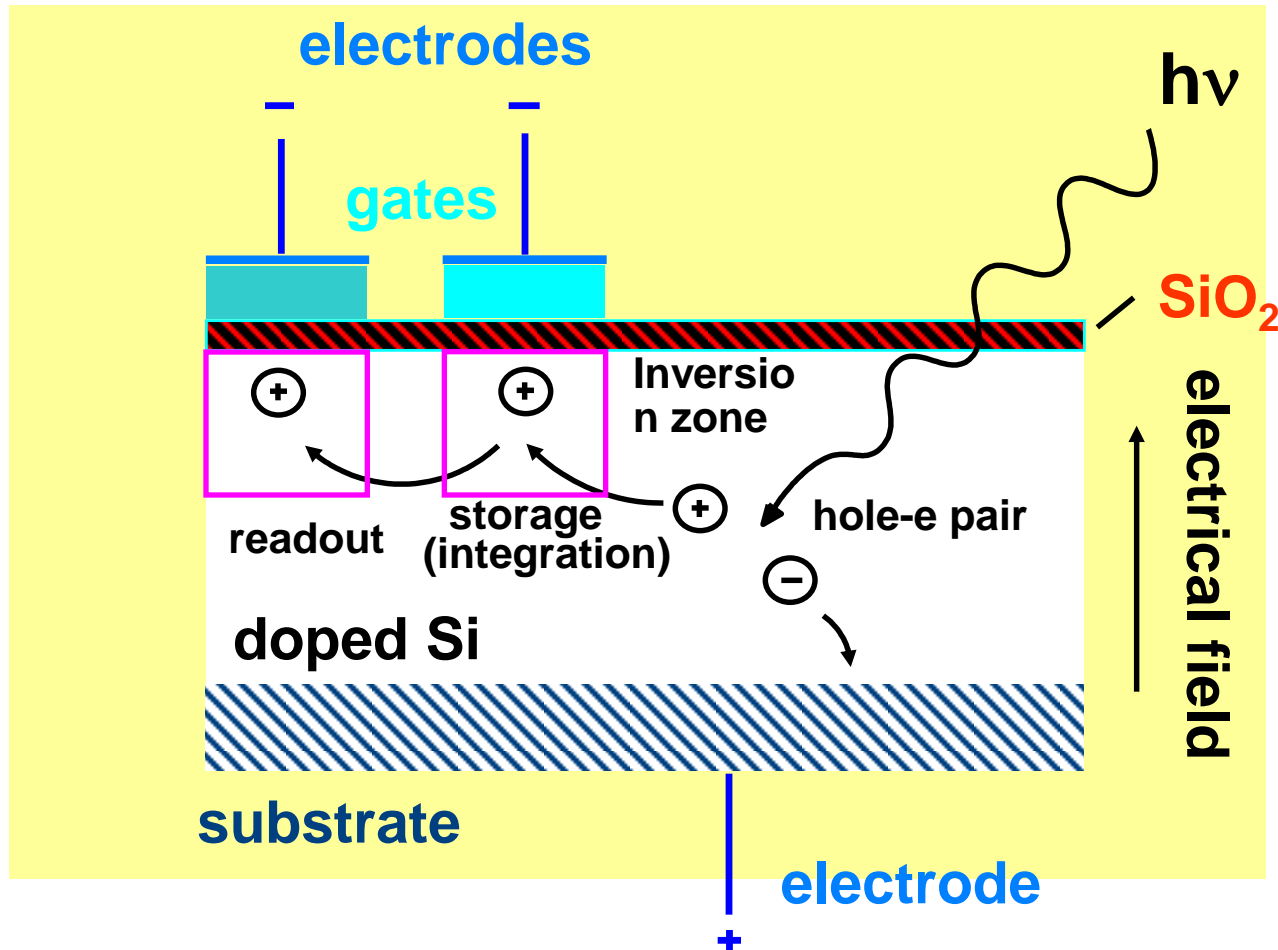
- Každá z integrovaných diod generuje fotoproud, úměrný ozáření diody. Tento se integruje v kapacitách, spojených s diodami. Kapacity fungují jako analogové paměti. Akumulované náboje se postupně čtecími obvody převádí na vstup operačního zesilovače, na jehož výstupu dostáváme postupně napěťové impulzy odpovídající velikosti náboje u jednotlivých diod. Celý cyklus se opakuje 10 – 100 000 x za vteřinu.

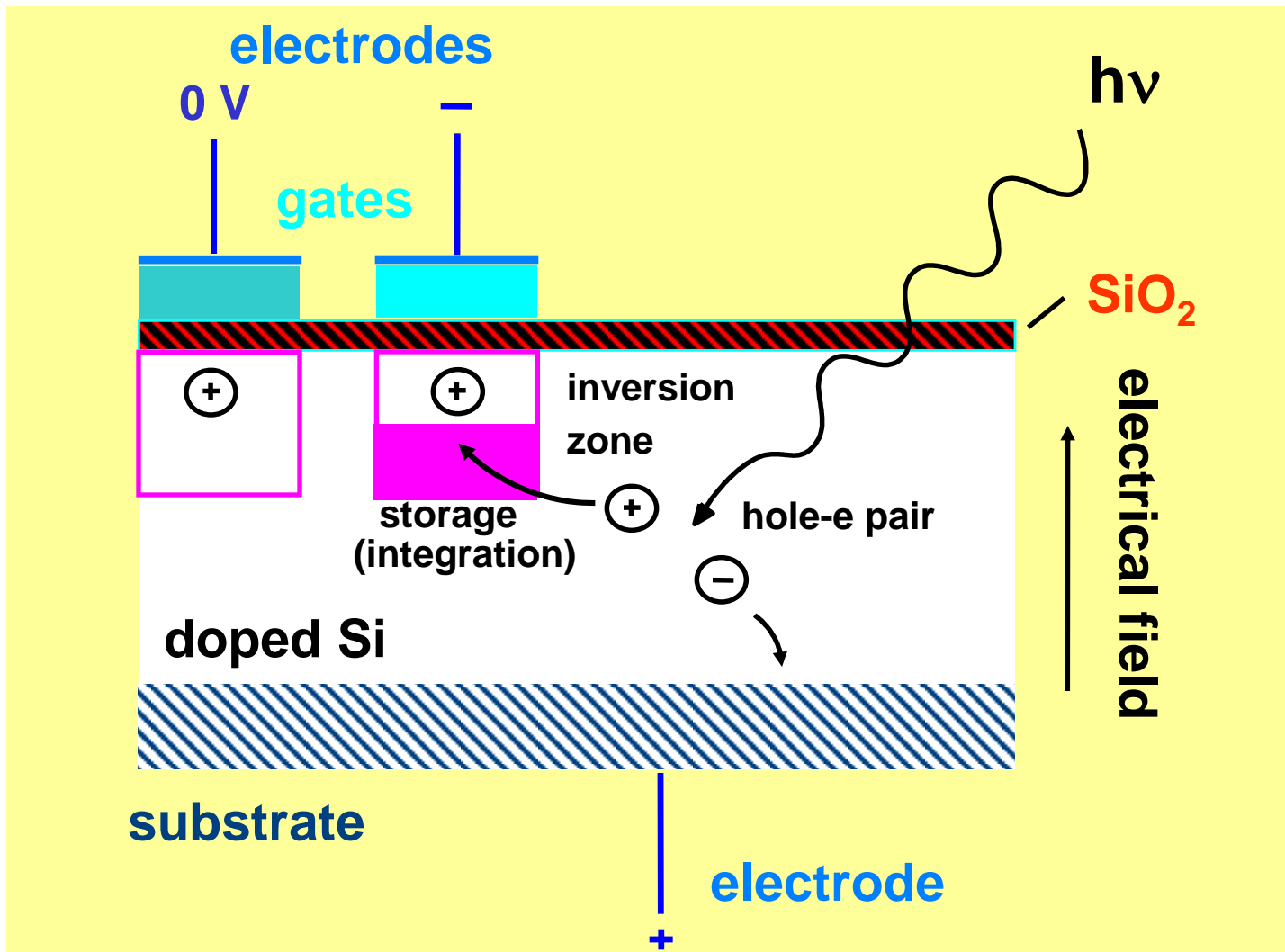
Činnost CCD detektoru

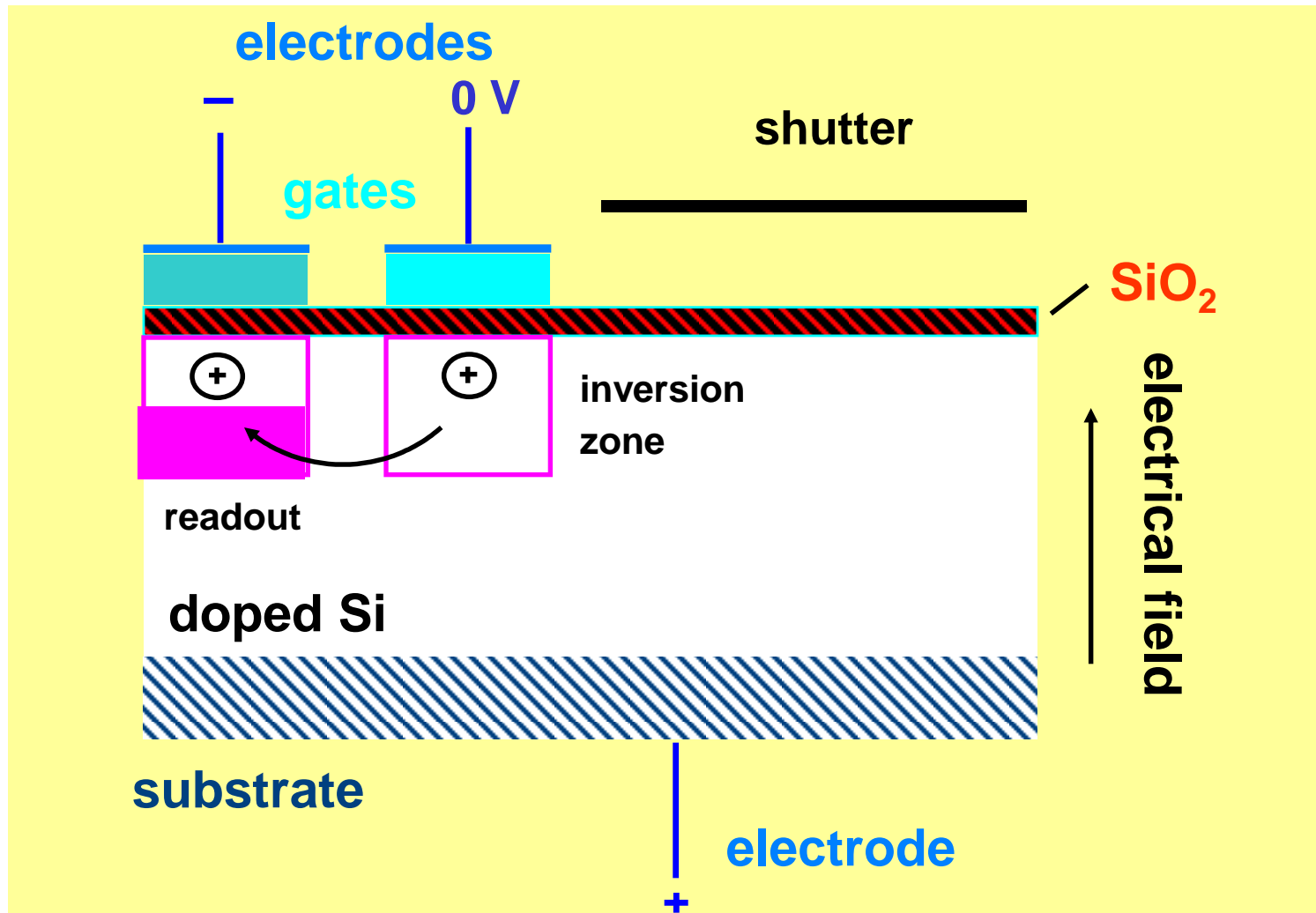
Schema pixelu CCD

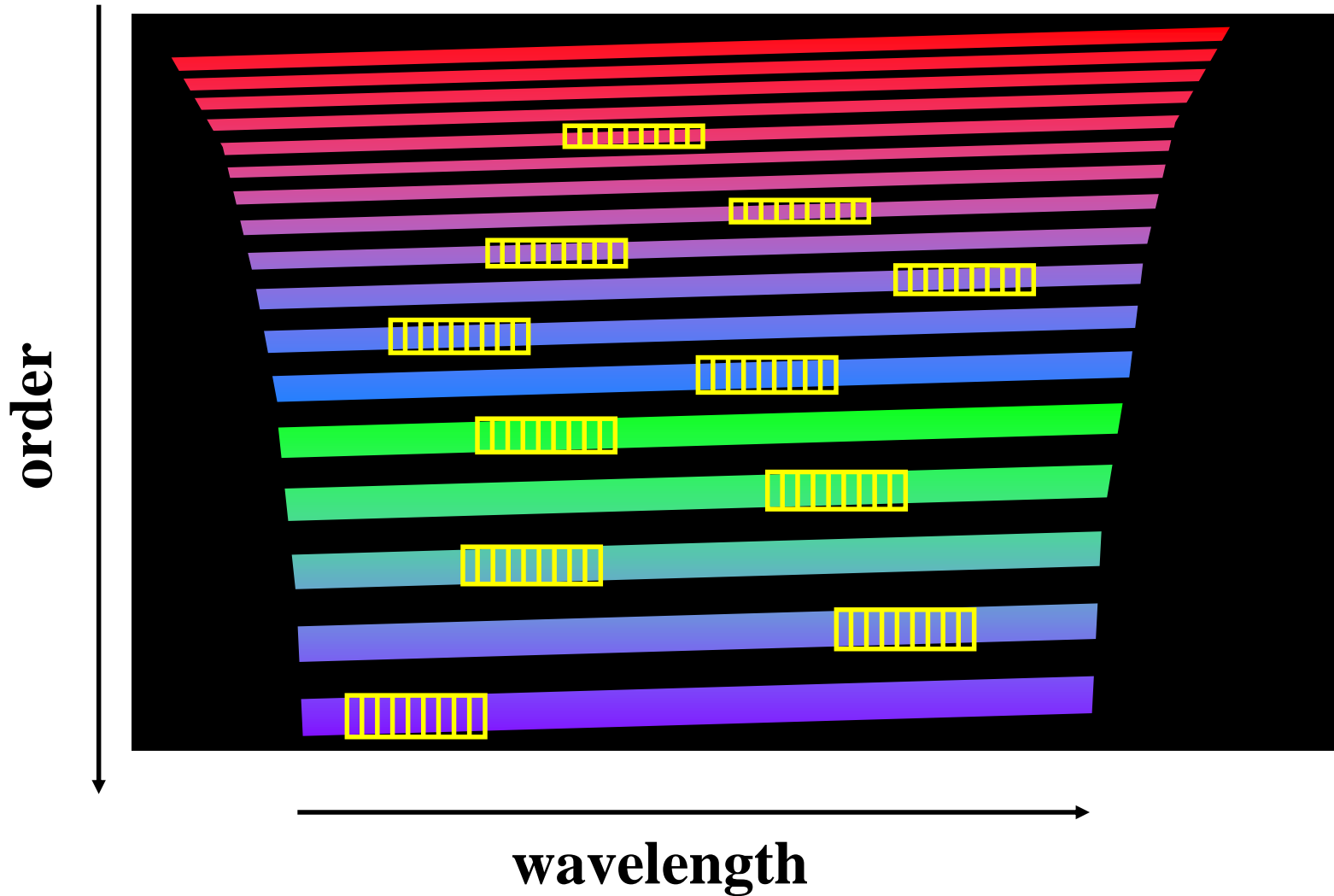
Akumulace náboje

Čtení

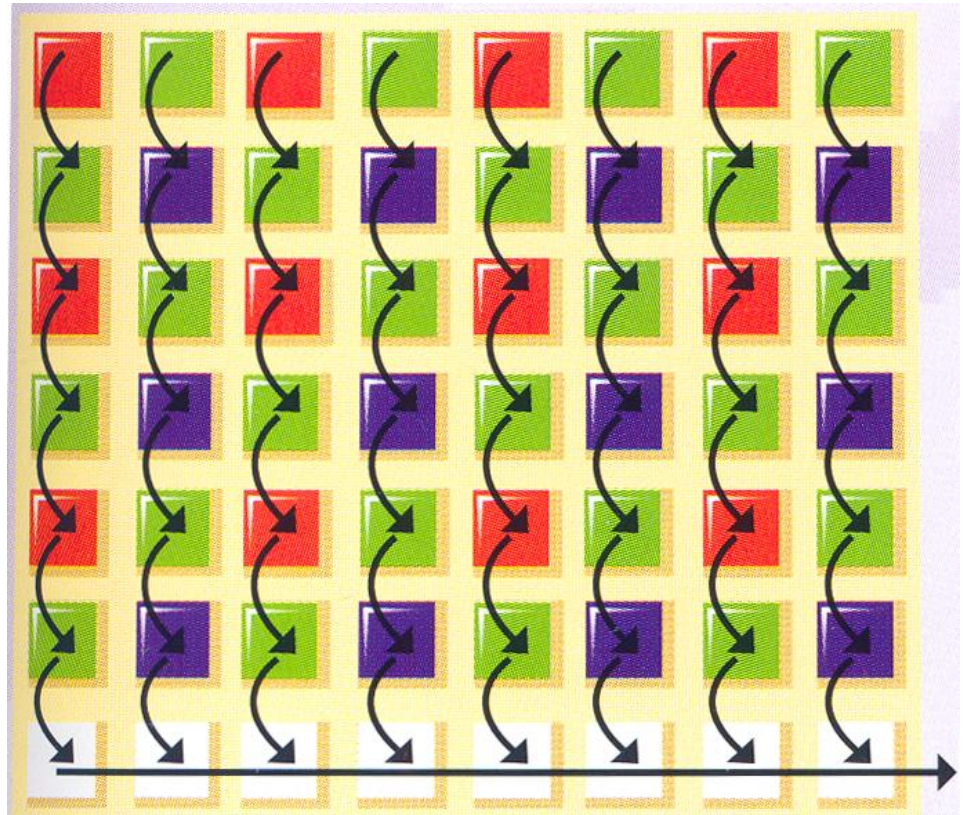
Segmented detectors (SCD)

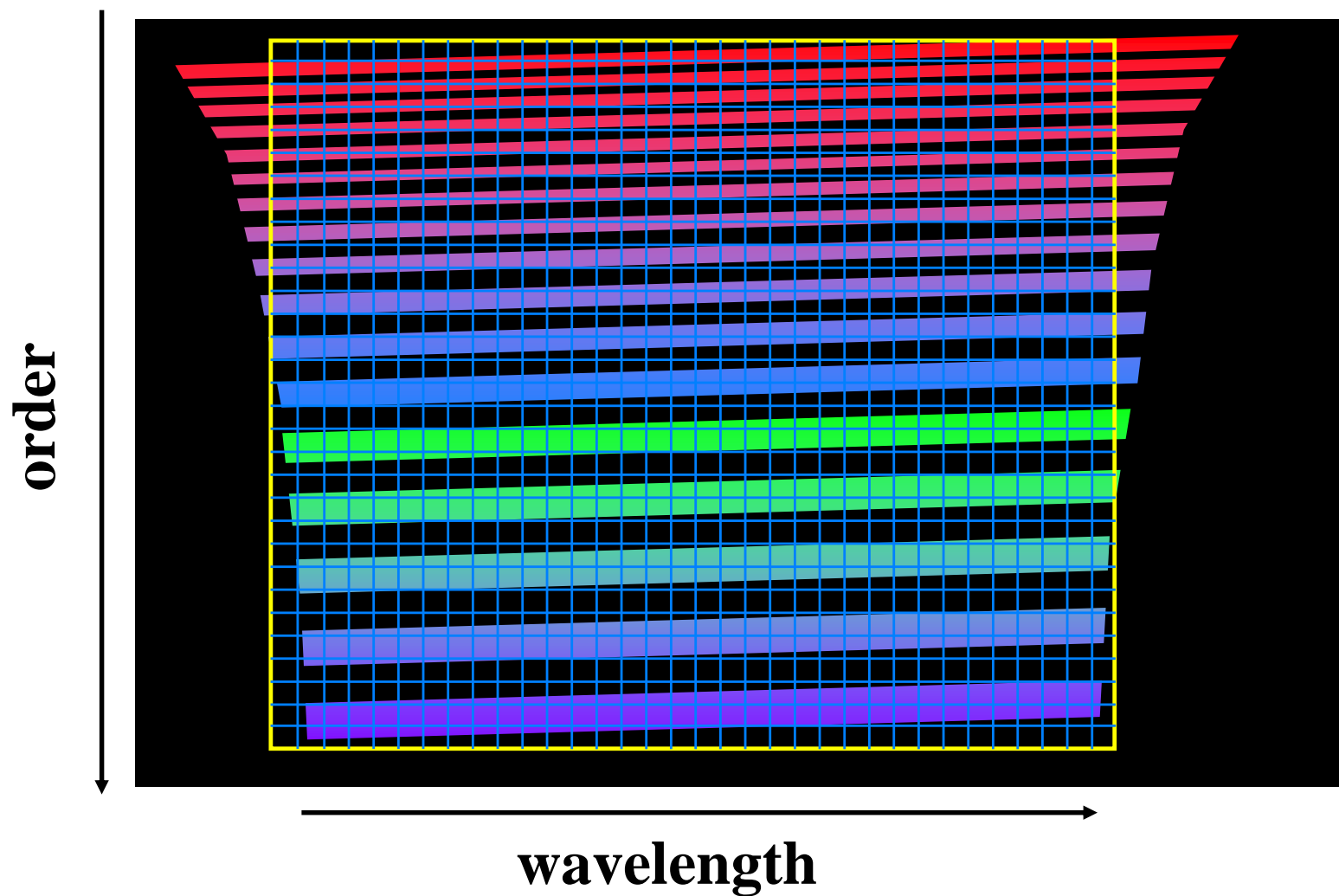

Plošné CCD detektory

- CCD – integrovaný obvod s vazbou nábojem (charge-coupled device) je tvořen maticí křemíkových fotodiod. Jednotlivé senzory jsou uspořádány v řadách a postupně po řadách se zpracovávají vzniklé elektrické náboje na jednotlivých senzorech. První řada se načte do paměti, pak do výstupního zesilovače a data jsou pak převedena do digitální podoby.

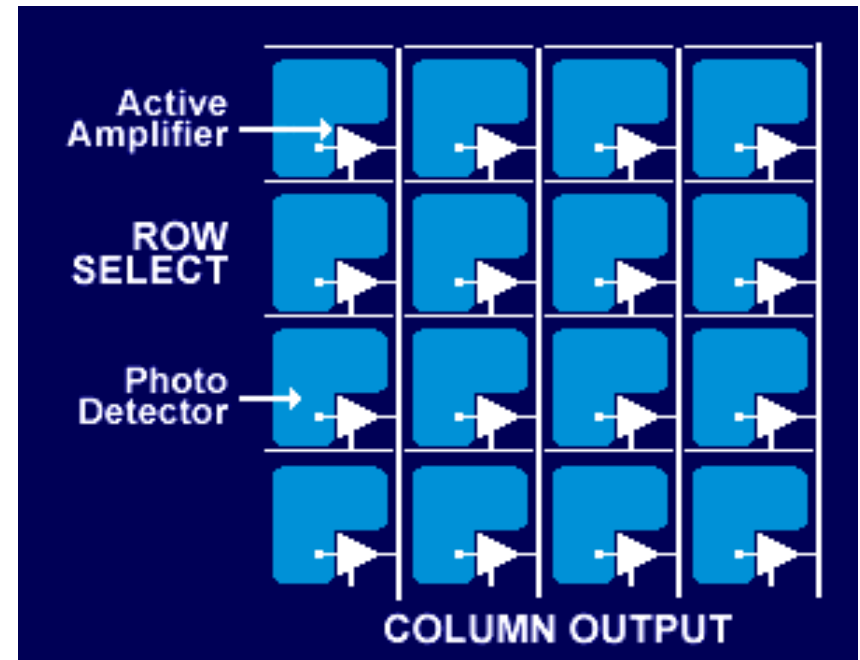

Plošný detektor CID

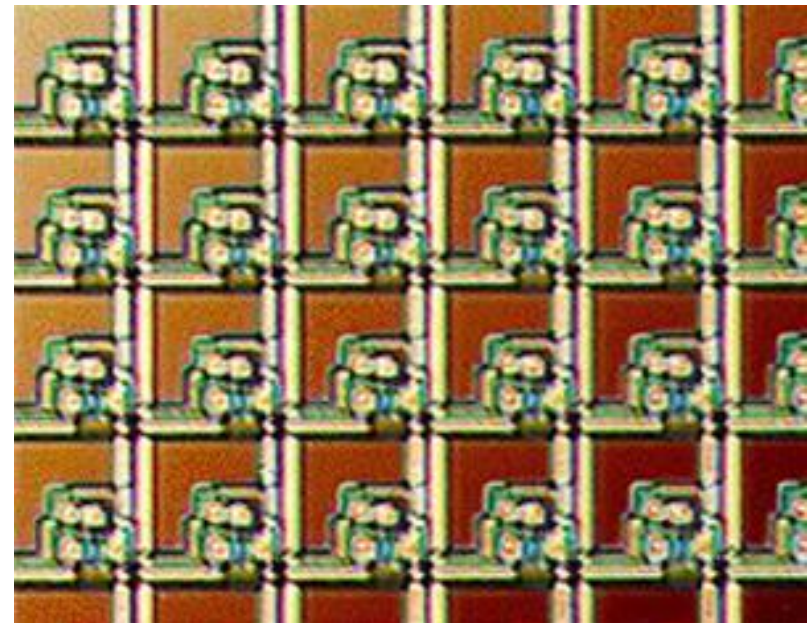
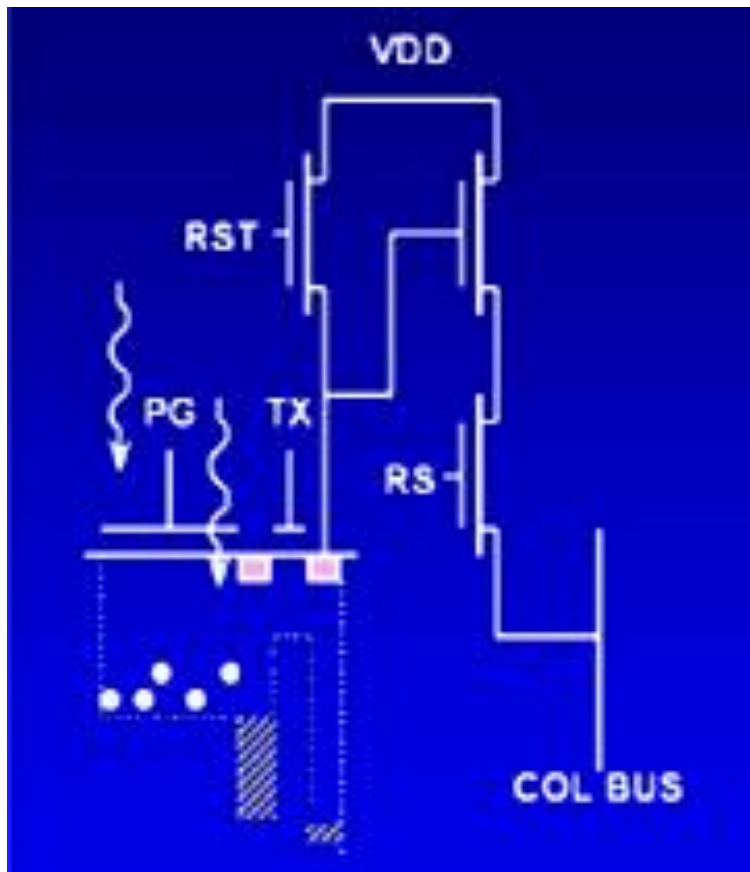

CMOS detektory (Complementary Metal Oxide Semiconductor)

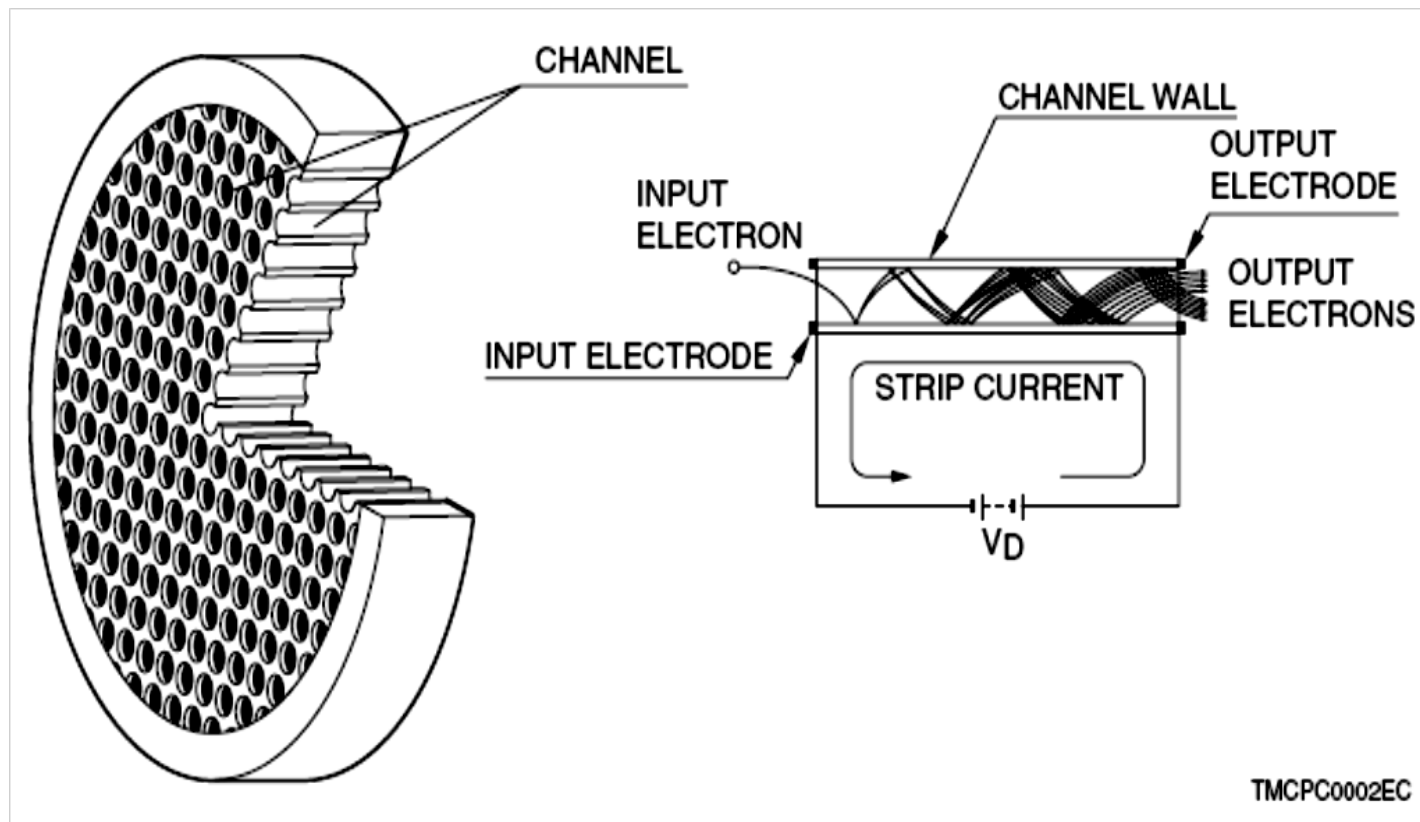
- každá elementární buňka má vlastní obvody pro odvedení a měření vygenerovaného náboje. Jednotlivé CMOS buňky pak fungují víceméně nezávisle. Speciální obvody pro každou buňku jsou nutné, neboť je třeba odfiltrout náhodný (šumový) náboj, který je jiný u každé elementární buňky.

CMOS detektor

Kanálkový násobič (microchannel plate, intensifier)

Mikrokanálový zesilovač obrazu

